

ISSN 2350-8523

इसीलीम

इसीलीम
ISILIM

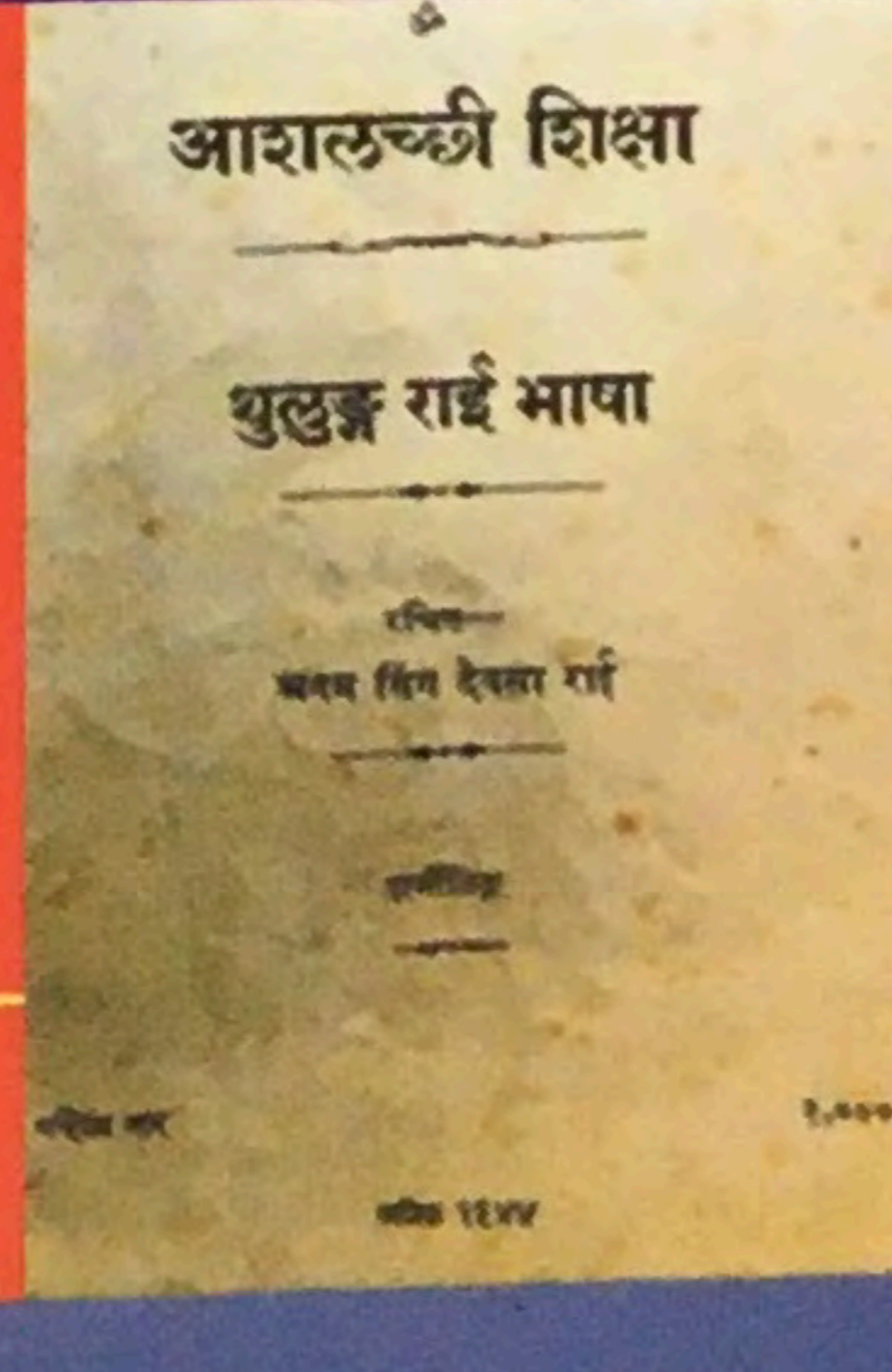
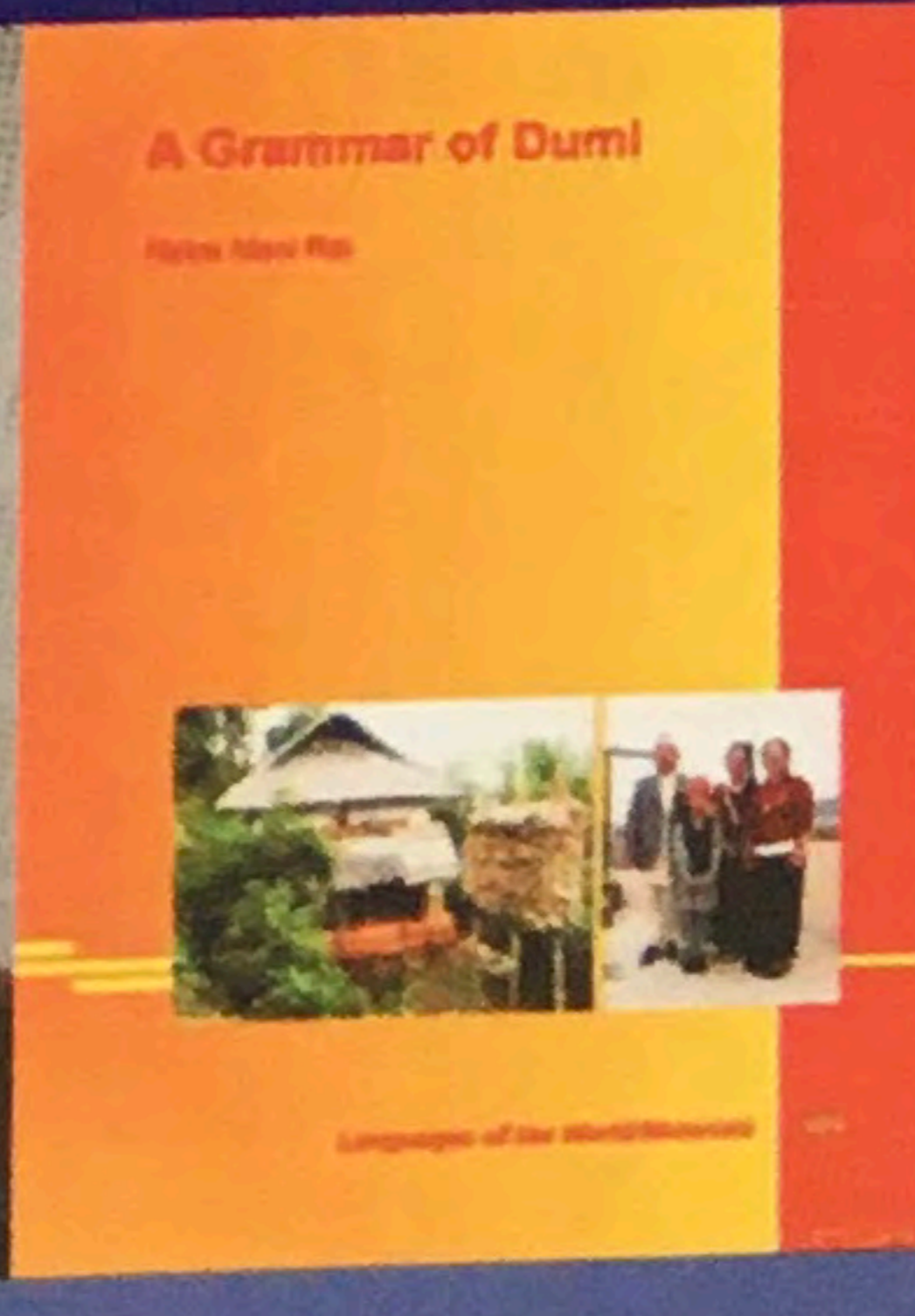
(अर्धवार्षिक दुमी भाषिक पत्रिका)

(Half Yearly Dumee Language Magazine)

२०७४ थो (वर्ष) १८ खीस्सी (अंक) १८ येले थो ५०७७ छीरीयाम्लो (उधौली) September 2017

सुलाम् विशेषाङ्क

इसीलीम १८ औं अङ्क सुलाम् विशेषाङ्कको रुपमा प्रकाशन हुन गइरहेको तथा यले थो ५०७७ छीरीयाम्लो (उधौली) तोसी/तोसु (साकेला) चाडको शुभ अवसरमा सबैमा शुभकामना व्यक्त गर्दै सिमे भूमे, सुप्तुलु, युङ्खुलु एवम् सुम्नीमा-पारुहाडले हामी सबैको रक्षा गरुन् भन्ने कामना गर्दछौं ।

मान बहादुर सत्तम दुमी राई
केपिलासगढी गा.पा. ५, यार्दु सप्तेश्वर

इसीलीम ISILIM

अर्धवार्षिक दुमी राई भाषिक पत्रिका

वर्ष १८ अंक १८ २०७४
जि.प्र.का. दर्ता नं. ४५/०५६, काठमाण्डौ

संरक्षक :

क्या. श्री नैन बहादुर दुमी राई (MM²)

सल्लाहकार :

सह-प्रा. चतुरभक्त दुमी राई
पूर्व सांसद श्री टंक दुमी राई
समाजसेवी श्री राम बहादुर दुमी राई
क्या. श्री पर्ज बहादुर दुमी राई

प्रधान सम्पादक :

डा. नेत्रमणि दुमी राई

सम्पादक :

तेजमाया दुमी राई
किर्ती कुमार दुमी राई

प्रकाशक :

दुमी किरात राई फन्सीकीम

मुद्रण :

पाथीभरा अफसेट प्रेस
बागबजार, काठमाण्डौ
मो. ९८४९६४९६४४

कम्प्युटर/डिजाइनर :

दिपक श्रेष्ठ

पत्राचार ठेगाना

इसीलीम दुमी भाषिक पत्रिका
पो. ब. नं. २०२११, काठमाण्डौ
फोन नं. ०१-४९१५०७२

ईमेल ठेगाना: kirti.dumeerai@gmail.com

मूल्य

ने. रु. १००/-, भार. १००/-, H.K. \$ 20, सिंगापुर/बुनाई \$ 5,
U.K. 2, US \$ 3

विषयसूची

क्र.स.	शीर्षक/लेखक	पृष्ठ
१.	इसीलीम सङ्क्षिप्त भेटवार्ता.../सम्पादक	१
२.	यसरी मेरो कल्पना...../प्रा.डा. नोवल किशोर राई	६
३.	दुमी भाषाका लेख-रचना.... /कीर्ति कुमार दुमी राई	१६
४.	लाँमिडाडा चिउरीवास .../अमर हजुरचु दुमी राई	३१
५.	संसारको छानामाथि... /प्रा.डा. विष्णु एस राई	३२
६.	इसीलीम-बुड्वाखा भेटवार्ता... / सम्पादक	३८
७.	पुस्तक परिचय... /कीर्ति कुमार दुमी राई	४२
८.	सलल बग्यो / मीरह साईला	४६
९.	गर्भिणी गढी युवराज दुमी राई 'छिद्र'	४७
१०.	ओप्सीसी/तेजमाया मुरह दुमी राई	४८
११.	सोधाई...../मान बहादुर सत्तम दुमी राई	४९
१२.	चाडपर्व/नीहाङ्मा हलक्सु दीक्मा दुमी राई	४९
१३.	दुमी राईहरूको साकेला... /चर्तुभक्त सत्तम दुमी राई	५०
१४.	म डमि हैन दुमी... /जिविहाड दुमी राई	५६
१५.	आफ्नोपन /धौलवीर वालक्या दुमी राई	५८
१६.	हार्दिक बधाई तथा शुभकामना... इसीलीम परिवार	५९
१७.	पाठक जिज्ञासा.... /सम्पादक	५९
१८.	आशलच्छ्री शिक्षा (थुलुङ्ग राई भाषा)... /सम्पादक	६०
१९.	दुमी संक्षिप्त/डा. नेत्रमणी हलक्सु दुमी राई	६२
१०.	इसीलीम तुम् ... / सम्पादक	६४

बाहिरी आवरण

मुख्य दुमी थातथलो: खामी, जालपा, बाक्सिला, सप्तेश्वर र
माक्या

तस्वीर: कीर्ति कुमार दुमी राई

दीपक कुमार लिम्बु
म्याङ्लुङ् न.पा. -९, तेत्थुम
हाल: बुनाई

दुमी भाषिक पत्रिका इसीलीम अङ्क १८ प्रकाशन सँगै यले दोड् ५०७७ चासोक तड्नामको उपलक्ष्यमा देश-विदेशमा रहनुहुने सम्पूर्ण दाजुभाइ तथा दिदी बहिनीहरूमा हार्दिक शुभकामना साथै तागेरा निडवाभुले सबैको कल्याण गरुन् ।

इसीलीम १८ औं अङ्क सुलाम् विशेषाङ्कको रुपमा प्रकाशन हुन गइरहेको तथा यले थो ५०७७ छीरीयाम्लो (उधौली) तोसी/तोसु (साकेला) चाडको शुभ अवसरमा सबैमा शुभकामना व्यक्त गर्दै सिमेभूमे, सुप्तुलु, युङ्खुलु एवम् सुम्नीमा-पारुहाडले हामी सबैको रक्षा गरुन् भन्ने कामना गर्दछौं ।

दीपक साम्पाइ राई
सुन्दर हटैचा-३, मोरङ्ग, हाल: बुनाई

इसीलीम १८ औं अङ्क सुलाम् विशेषाङ्कको रुपमा प्रकाशन हुन गइरहेको तथा यले थो ५०७७ छीरीयाम्लो (उधौली) तोसी/तोसु (साकेला) चाडको शुभ अवसरमा सबैमा शुभकामना व्यक्त गर्दै सिमे भूमे, सुप्तुलु, युङ्खुलु एवम् सुम्नीमा-पारुहाडले हामी सबैको रक्षा गरुन् भन्ने कामना गर्दछौं ।

इश्वर टंकासु दुमी राई
आरती हदी दुमी राई
केपिलासगढी गा.पा. -४, बाक्सिला
हाल: पश्रि अनिश्चते न.पा., मोरङ्ग

दुमी थर अन्तर्गतका ७ सामे, २१ पाछाहरू

क्र.स.	पाछा	इसीलीम अंक	सामे (सामेत)		सामे संख्या	बलमदेल्
			पुरुष	महिला		
१.	हलक्सु	४	दीक्पा	दीक्मा	१	लड्खु, सप्तेश्वर
२.	हजुर	१२				
३.	वालक्पा	५				
४.	खारुबु	७				
५.	खवचु	७	छछुपु	छेकुमा	२	भुताप्सु पहरा, दारेगौडा र चिउरीखर्क बीचको भाग
६.	रीप्लचु	९				
७.	जीपुचु	१२				
८.	राईचु	१२				
९.	तुरचु	१२				
१०.	छाचुड	८				
११.	वालक्पु	१३	बुसुरु	युयुमा	३	साइखा नेउखा
१२.	हरसी	११				
१३.	सरचु	१३				
१४.	हम्रुचु	११				
१५.	रंकासु	३	छछपा	छेकामा	४	साम्फेलु (चिलिम ढुंगा)
१६.	रत्कु	४				
१७.	हदी	४				
१८.	सत्म	४	ब्राक्सुपा	ब्राक्सुमा	५	लीक्पादेल्
१९.	दीम्मचु	७				
२०.	लुप्पो	६	धीक्मी	धीखामा	६	नक्ती
२१.	मुरह	४				
			बसपा	बसमा	७	तुल्सीडटार

स्रोत: इसीलीम, अंक-१ (२०५६), अंक-९ (२०६३)

इसीलीम सङ्क्षिप्त भेटवार्ता: दुकिराफ सल्लाहकार परिवारसँग

दुकिराफ सल्लाहकार तथा अर्धवार्षिक दुमी भाषिक पत्रिका इसीलीमका संरक्षक क्या. नैनवहादुर दुमीराई (MM²) ज्यूसँग विस्तृत भेटवार्ता गरी विगत इसीलीम अंक पाँच (२०५९)मा प्रस्तुत गरिसकिएको छ। बेलायती सेनामा सेवारत रही उपल्लो न दर्जामा पदोन्नति व्यक्तित्वले 'कडा समय र परिश्रमको बेलैमा चिन्न र जाने हरेकको जीवन उन्मुख रहन्छ' भनेर दिनु हुन्छ। गाउँले अलिपर पुगी बाहिरी रहरले १५ वर्षको राति घरबाट भागेर गल्लावाल (सुब्बा राई) लाई हात्तिटारमा भेटी भैरहवासम्म मादल बजाउँदै गएको हर्ष र विस्मातको त्यो क्षण आजसम्म पनि सम्झनामा ताजै छ। त्यसवेलाको चलन हेरी हालमा बेलायती सेनामा सेवा गर्नेहरूका लागि निक्कै नै सुधार भएकाले युवाहरूका लागि त्यतातिर पनि राम्रो अवसर रहेको बताउनु हुँदै जुनसुकै काम गर्नुअघि राम्ररी सोचविचार गरेर मात्र हात हाल्नु चाहिँ बुद्धिमानी हुने कुरा आफूले बेलायतीहरूबाट नै सिकेको र व्यवहारमा पालना समेत गरेकाले नै यहाँसम्म आइपुगेको खुलासा गर्नु हुन्छ। दुमी समुदायका प्रेरणादायी अभिभावक एवं समाजसेवी क्या. राई तथा सहधर्मिणी श्री रत्नमाया साम्पाङ दुमीराईसँग इसीलीम परिवारले काठमाण्डौ जिल्ला, महाराजगञ्जस्थित उहाँहरूको निवासमा संयुक्त रूपमा लिएको भेटवार्ताको सारांश प्रबुद्ध पाठकजनप्रति समर्पित छ।

हजुरहरूको दिनचर्या कसरी बित्ने गरेको छ ?

- आजभोलि साँच्चै भन्ने हो भने हाम्रो परिवारमा फुर्सदिलो भनेको हामी दुई जना मात्रै छौं। दिउँसो घरमा छोरा बुहारी, छोरीहरू कोही पनि हुन्नन्। दिउँसो सबै जना आ-आफ्नो काममा हिँडिहाल्छन्। उही शनिबार एक दिन सँगै रहने हो, तर त्यो दिन पनि खोइ सोचेजस्तो फुर्सद नै कहाँ मिल्दो रहेछ र। जे भएपनि हामी दुई जना नै नातिनीदुईसँग भुल्छौं। समय बिताउने माध्यम नै यी नातिनीदुई भएका छन्। त्यसमाथि पनि

दिउँसोको समयमा त नातिनी दुई पनि स्कुल गइहाल्छन्। अनि दिउँसोभरि त हामी दुई जना मात्रै घरमा रहन्छौं।

दुमी समुदायको बारेमा यहाँहरूको धारणा ...?

- प्रथमतः हामी स्यानो सङ्ख्या (१५/१८ हजार)मा रहेको दुमी समुदाय, त्यसै पनि हराउने मतिले छुइसकेको त छ नै। यसरी गुमनाम भैबस्नु त कसलाई पो रहर होला र। त्यसैले पनि हामी सबै जना एक गठ्ठा हुनु त परेकै छ। भनुड एक अर्कासँग हातेमालो गरिवरी संगठित हुनुको विकल्प नै के छ

र । हामी सात सामे २१ पाछा दुमीहरु अझै पनि पछि परिनै राको छुड । हालमा दुमी संस्थाको नाम त छ, तर हामी दुमीहरुले किन हो कुन्नि संस्थाप्रति त्यति चासो दिन नसकेको हो कि भनेजस्तो लाग्छ । त्यसैले हामी सबैले राम्ररी सरसल्लाहमा जुट्नु अति नै जरुरी देखिन्छ ।

दुमी संस्था फन्सीकीमको बारेमा नि ?

- कुनै पनि संस्था स्थापना गरेर मात्र त केही पनि हुँदैन । त्यसबाट समुदायले अधिकतम लाभ पनि लिन सक्नु पर्‍यो । त्यसैको लागि पनि पहिले त संस्था नै सबल र समृद्ध हुनु पर्‍यो । हाम्रो दुमीहरुको फन्सीकीम संस्थालाई हुर्काउन बढाउनको लागि त अरु कसैको बाटो नहेरी दुमीहरु नै जुर्मुराउनु पर्‍यो । अरु कति भाषिक समुदायको अवस्था हेर्दा उनीहरुको संस्था नभएर कति अप्ठ्यारो खेपिराखेका छन् भने हाम्रो त संस्था छँदैछ नि त । बरु हितचिन्त मिलाइवरी सँगसँगै अधि बढ्नमा चाहिँ चुकेको छुड हामी दुमीहरु । यति सामान्य कुरा पनि अब त बुझ्नु नै पर्ने हो हामीले । उसो त दुमी समुदायको लागि बिसाउने चौतारी नै फन्सीकीम भएको छ । भनुड अब त हाम्रो वंशको लागि निसानी नै भइसकेको छ नि । अब त सबैतिर फन्सीकीमको चर्चा बढ्दै गइपनि राखेको छ ।

दुकिराफ संस्थाको मुखपत्र इसीलीम बारेमा चाहिँ ... ?

- इसीलीम पत्रिकाको कुरो गर्दामा त दुमीको बारेमा ताजा सन्देश प्रवाह गर्नकै लागि पनि यो जरुरी छ । प्रकाशन गर्नु मात्र गाह्रो हो, तर यसले दुमी मात्र त के गैरदुमीहरुले समेत चासो लिएको देखिन्छ । यसमा समावेश लेख रचनाहरुले धेरैको

मन तानेको छ । त्यसो हुनाले इसीलीम पत्रिकालाई दुमीहरुकै गहना मान्नुपर्ने हुन्छ । कसैगरी पनि यो अनन्त कालसम्म निकाल्दै नै जानु सक्नुहोस्, भन्छुड नि हामी त ।

इसीलीमको राम्रो पक्ष चाहिँ के के होलान् ?

- इसीलीम पत्रिका प्रकाशनको राम्रा पक्षहरु धेरै नै छन् । त्यसमा पनि दुमी वंशको नालिबेली खोतल्दै जाने यही नै सजिलो मेसो पनि भाको छ । साथमा दुमी भाषा संस्कार, कला संस्कृति, जान पहिचानको बारेमा हरेक जिज्ञासु पाठकहरुले खुलस्त वर्णनहरु पनि पाइराखेकै छन् । विगत इसीलीम अंकहरुमा दुमी थरभित्रको २१ वटै पाछाहरुको वंशावली प्रकाशन हुनु खुबै प्रशंसनीय काम भएको छ । अझ अंक १० (२०६४) देखि इसीलीमभित्र पनि सुलाम समावेश गरिनाले दुमी भाषामा चासो लिने जोसुकैले आफ्नो ठेट पहिचान र मातृभाषाको स्वाद पाउन सकेका छन् । जुन कुरा अरु थरि राईहरुले आजसम्म नमूना खुराकको रूपमा पनि लिएका मात्र छैनन् कतिले सिको पनि गरेका छन् ।

वंशावली प्रकाशन गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरु ?

- अहिलेसम्म छोराको मात्र पुस्तावली संकलन गरिएकाले आगामी वंशावली संग्रह प्रकाशन गर्दा छोरीचेलीको नामावली पनि समावेश गर्नुपाए राम्रो होला । हामी दुमीहरु निकै टाढा टाढा देश पर्देशसम्मै छरिएर रहेका छौं । त्यसैले सो वंशावली संग्रामा कोही कसैको पनि विवरण नछुटोस् भालिको दिन कसैले पनि गुनासो गर्ने ठाउँ नरहोस् पनि । काम गर्नु त्यसै पनि कठिन त छ नै । तर पनि हाम्रो दुमी वंशमा तपाइँहरुको निरन्तरको प्रयासले यतिसम्म भएपनि गतिविधि भइने राखेको छ । यो

प्रशंसनीय कामले नै दुमी भनेर चिनिएका पनि छुड । भनुड तपाइँ-हाम्रो सिर ठाडो भएको छ आजसम्म ।

दुकिराफ संस्थाले गर्नुपर्ने थप कुराहरु नि ?

- संस्था भएपछि त्यसैपनि अनेक जिम्मेवारी त आइलाग्छ नै । त्यसमा पनि तपाइँहरु त त्यसैपनि लागिपर्नु भएकैछ । साथमा सबै दुमीहरुले भरथेग गर्नुपर्‍यो । एक आपसमा सरसल्लाह गरेर होस्तेमा हैसे गर्नसके अझ राम्रो हुन्थ्यो । सामुहिक प्रयासले मात्र संस्थागत गतिविधिहरु अगाडि बढ्न सक्ने हुनाले सबैले नै हातमा हात बढाउनु त पर्छ । संस्थामा जति नै उतार-चढाव आएपनि काम गर्दा खुला दिलले मन लगाएर जुट्नु पर्‍यो । सकिन्छ भने संस्थाको एउटा कार्यालयको व्यवस्था हुनसके कति राम्रो हुन्थ्यो ।

यसबीच संस्थाले गर्न बाँकी कामकुराहरु

- समुदाय र संस्था भनेको दुइभर माटो र माटोभर दुइ त हुने नै भइहाल्यो । समुदायलाई बाटो देखाउने, ठीक बाटोमा हिँडाउने नै संस्थाले नै हो । समय परिस्थिति अनुसार चलन र सिङ्गो समुदायको चेतना उकास्न त संस्था नै चाहियो नि । अझ सन्तान दरसन्तानको आँखा खोलिदिने नै संस्था भएकोले हामी सबैले संस्थालाई भरथेग पनि गर्नु पर्छ नै । जो जस्ले जे जति जानेको छ, सबले आ-आफ्नो कर्तव्य त पूरा गर्नु पर्‍यो नि । अझ भनुड, हामी आफू-फूङ्गे बिलाउनु त भएन नि । मर्दा र पर्दा दुवैमा संस्था अनिवार्य चाहिन्छ नै ।

संस्था कतै पछि पो पर्‍यो कि ?

- 'त्यस्तो त आबो हामीले हेर्दैखरी पहिलेभन्दा जानि नै छ नि त आबो । पहिले भन्दा अहिले धेरै नै कम भएर गएको छ, तपहिले गतिविधिहरु धेरै नै

भइरन्थ्यो । नामै लिनु पर्दा पनि सालन्ने उधौली-उभौलीमा साकेला नाच, कहिले वनभोजदेखि तिहारमा मारुनी नाच, राष्ट्रिय नाचघरमा दुई-दुई चोटि सांस्कृतिक कार्यक्रम, के-के भइ नै रन्थ्यो । तर अहिले छैन, उसै त सानो सडख्यामा रहेको हामी दुमी, त्यसैमाथि हामी हाराइ नै सक्नुड ।

उसो भए अब के कसो गर्ने होला त ?

- मरेर लानु के छ र, सबै जना मिलेरै जाऊं । भन्नु यसो होइन, हामी नै उस्तो छुड नि त । हामीभित्रै नै अगाडि लाग्नेभन्दा एक-अर्काको खुट्टा तान्ने काम गर्छुड । एक-दुई जना मात्रै अगाडि लागेर हुने कुरो पनि होइन यो, र कहिल्यै पनि हुँदै-हुँदैन नै । समुदाय र संस्थाको विषयमा त सबै जनाले सबै कुरामा विचार पुऱ्याएर होस्तेमा हैसे गर्नु पर्‍यो नि त । सरसल्लाह हुनु पर्छ, अनि सबै को मन पनि मिल्नु पर्छ । एक आपसमा सरसल्लाह गरिवरी नै सबैजना एक गठ्ठा भएर सँगसँगै अगाडि बढ्नु पर्छ । एक जना अगाडि बढ्दा सबै जनाले साथ दिए पो हुन्छ । एक आपसमा जे जति नै बाफोजुफो गरे पनि साह्रो गाह्रो पर्दामा भरथेग गर्ने त त्यही संस्था नै हो । त्यसैले पनि पहिले त फन्सीकीम नै बलियो हुनुपर्‍यो नि । तर यो कुरामा हामीले होस-विचारै पऱ्याउनुड । यही चाहिँ हाम्रो कमजोरी हो जोस्तो लाग्छ ।

संस्थामा सुधार गर्न चाहिँ के गर्नुपर्ला त ?

- पहिलो जडुली कुरा त समुदायको भरोसा नै आफ्नो संस्थामा हुन्छ । त्यसैले संस्था दह्रो र भरसिलो हुनको लागि त खट्न सक्ने मन्छे नै हुनु पर्‍यो । अनि साथमा त्यागी र इमान्दार पनि । आफूले समय दिन सक्नेहरुले मात्र संस्थामा पद

लिनु पन्थो । संस्थामा रहने जोसुकैले दुमी वंशको हित ठानेर आफूले जानेसम्म आफ्नो जिम्मेवारीलाई पूरा गर्नतिर लाग्नु पन्थो । फन्सीकीम त आफैमा एउटा छाता मात्र हो । यो क्रियाशील रहन सक्थ्यो भने त त्यसभित्र रहेका दुमकीम, देलकीम र दोलोकुम्मा समितिहरूले आ-आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्न करै लाग्छ नि । फन्सीकीमले मातहतका निकायहरूलाई अह्राउन पराउन पनि सक्नु पन्थो । हुन सक्छ भने त काठमाण्डौमा एउटा कार्यालयको प्रबन्ध गर्नसके संस्था व्यवस्थित र बलियो हुन सक्थ्यो । जसको लागि सबै दुमीजनले प्रयत्न पनि गर्नु पर्ला कि ।

❖ **इसीलीममा किरात मिथकहरूका बारेमा लेख चाहिँ कसरी तयार भयो ?**

- हाम्रो पुर्खाहरूको उत्पति नै सुम्निमा पारुहाडको पालादेखि नै भएको भन्छन् नि त । वन जङ्गलको पशुपक्षीदेखि मान्छेको उत्पति, आदि-इत्यादिको बारेमा कथा लामो छ । उहिले हामेरु केटाकेटी हुँदाहुँदी बजुहरूले थुप्रै कथा सुलाइ बस्थेन्, अनि हामी पनि सुनिबस्थ्युड । त्यतिबेलाको कुराहरू नै मनमा थियो र त्यसैको अन्सारले मन लागेर लेखेको नि । उहिले पारुहाडले सुम्निमालाई बिहा गर्नुअघि रिसाएर धामी (सुम्निमाको बाबु) लाई भएभरको सराप दिएर पोप्पोउ (लाटोकोसेरो) र ढोलेलाई चाहिँ कल्चौँडा बनाइदिएको कथा सुनाउथेन् । लेख्दा-लेख्दै कति कुरा त भुलेर छुटाइयो पनि होला ।

❖ **दुमी समुदायलाई केही सल्लाह सुझाव छ कि ?**

विशेषगरी दुमी समुदाय मात्र त के सबै किरात सन्ततिहरूले आ-आफ्नो लोलिबोली,

भेषभुषा, संस्कार-संस्कृतिको खातिर बेलैमा सचेत होउन् । त्यसमा पनि रावाखोला र तापखोलापारि सबै दुमीले आफ्नो भाषामा बात मारेको सुन्दा हामी तीन छक्क पर्ने मात्र गर्छुड । त्यहाँ त बिजात (क्षेत्री, बाहुन, कामी दमै आदि)ले समेत दुमी नै फरर बोल्दा रछन् । रावाखोला र तापखोलाले घेरेकोभित्रका हामेरु मात्रै रछुड दुमी भाषा नबोल्ने चाहिँ त । आफैलाई भन्नुपर्दा सरम पनि लाग्छ, मान्छे त दुमी नै हौं, तर भाषा चाहिँ पटककै छैन नै । त्यसैले के गरी हुन्छ, फन्सीकीमले पनि दुमी बोल्न रहर गर्नेहरूका लागि अभ्यास वा प्रयोग गर्ने वातावरण बनाउने तर्फ ध्यान दिनु पर्छ र दुमीहरूले पनि भाषा जानिएन भनिबस्नु भन्दा संस्थालाई टेवा पुर्‍याएर भाषा बोल्नुमा नै बल गर्नु पर्छ जस्तो लाग्छ र हाम्रो सल्लाह सुझाव पनि यही नै छ ।

❖ **दुमी संस्थाको बारेमा केही रहल पहल कुराहरू ?**

- हामीलाई कसैगरी दुमी संस्था फन्सीकीम त चाहिँन्छ नै । अरुलाई त के कसो छ कुन्नि, हाम्रो लागि त दुमी संस्थाले गरिनै राखेको छ भने मर्दा र पर्दा दुवैमा संस्थाले गर्नु पन्थो । भन्नु सजिलो छ, गर्नु त गाह्रो नै हुन्छ नि । तैपनि कसरी हुन्छ, दुमी संस्था फन्सीकीमलाई सबैले माया गरुन् । आखिर सबै दुमीले दुमी भन्ने शब्दलाई माया गरुन् ।

❖ **आफ्नो घरायसी भाषिक वातावरणको बारेमा भन्नु पर्दा नि ... ?**

- मेरो बजु ससर्काको दुमीराई नै हुनाले त्यतिबेला घरमा बजुले दुमी भाषा नै बोल्ने गर्नु हुन्थ्यो । त्यतातिरका दुमीहरू हाम्रोमा आउनुहुँदा दुमी भाषामै बोल्ने गर्नुहुन्थ्यो । आमा पनि गाउँकै हदी दुमी हो । घरपरिवारमा बजु बाहेक कोही पनि

कहिल्यै दुमी बोल्ने गर्नु हुन्नथ्यो । त्यसैले हामी पनि सानैदेखि दुमी भाषा बोल्ने तर्फ ध्यान गएन भन्नुड कि वातावरण नै पाएनौ ।

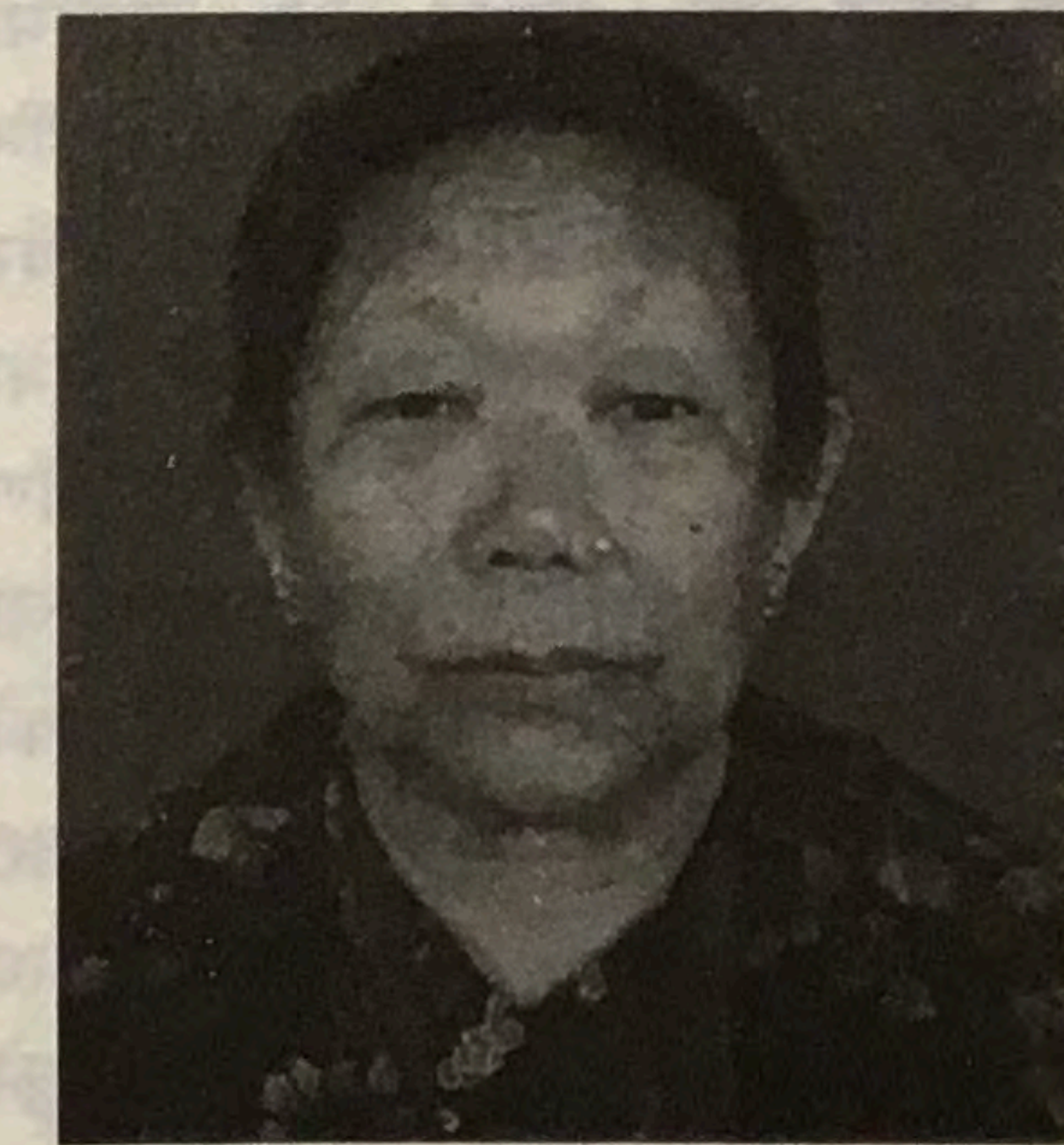
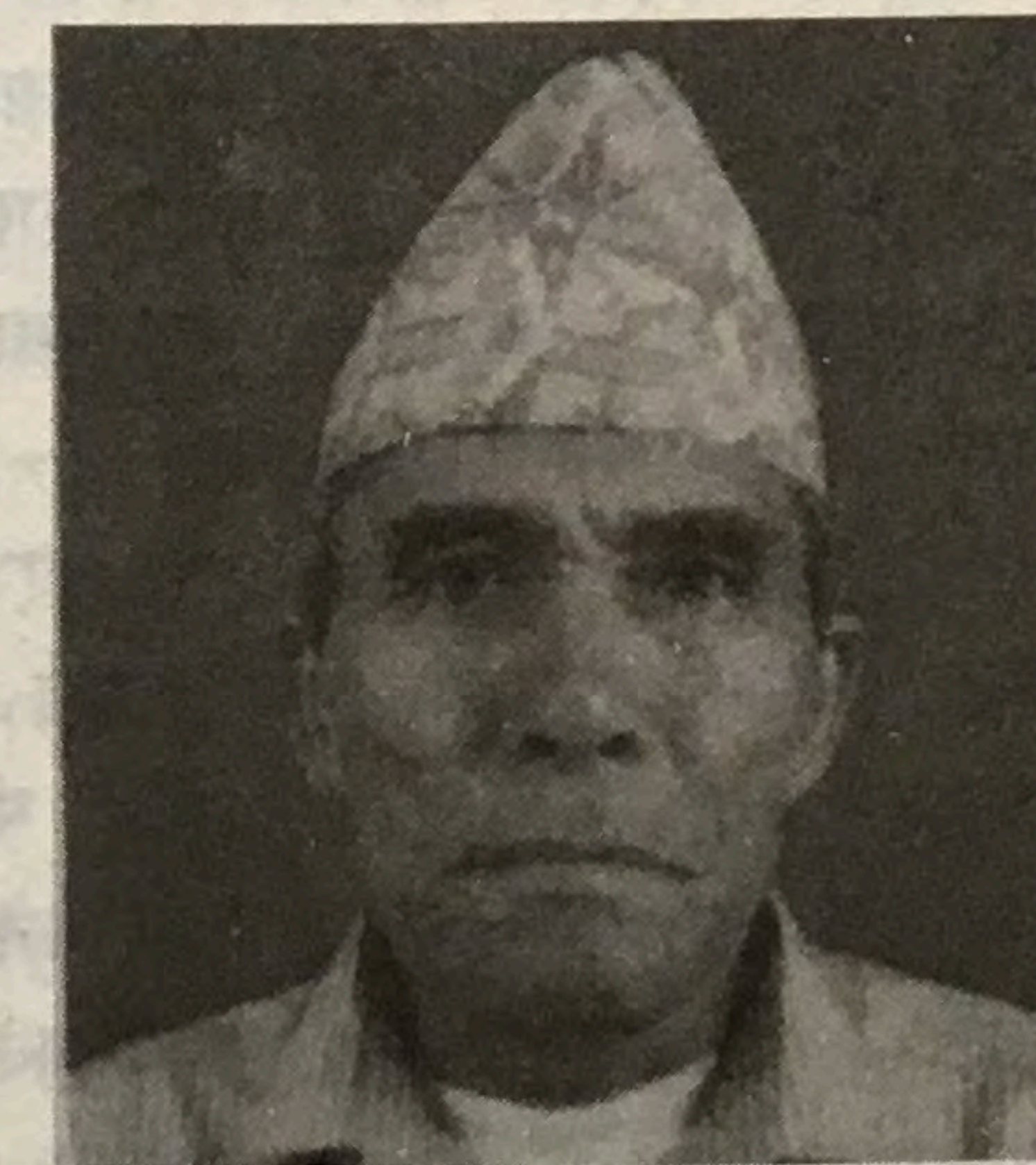
❖ **छलफलमा छुट्टन गएका कुनै कुरा थप्नुछ कि ?**

- फन्सीकीमले भोलिको दिनमा दुमी भाषा र संस्कारबारे इसीलीम, वंशावली जस्तै थप अरु पाठ्य-सामग्रीहरू पनि समुदायमा पुर्‍याउन सकोस् । दुमी पहिचानका लागि नयाँ योजना अघि बढाउनुका साथै थाँती रहेका कामहरूलाई निरन्तर अगाडि बढाइ राखोस् । हाम्रो भाषामा व्याकरण बन्दै गरेको र यो छिट्टै आउने कुराले धेरै दुमीहरूलाई भाषामा केही होला कि

भन्ने आशा पनि पलाएको छ । सकिन्छ भने दुमीको थातथलोमा दुमी भाषा र संस्कारका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सके सुनमा सुगन्ध हुन्छ । त्यतातिर हामीले विचार पुर्‍याउनै पर्छ । नत्र दुमी संस्था र समुदाय दुवै विरानो बन्दै जान के बेर र ! अन्तमा, दुमी भाषिक समुदायले सदा संस्थाको माध्यमबाट आफू को हो ? भनेर पहिचान खोज्नेतर्फ ध्यान दिनु जरुरी छ । एकला-एकलै चाहिँ त सास धान्नसके बाँच्नसम्म सकिएला, तर सदम्भर बाँचिरहन त संस्था नै चाहिँन्छ । यति कुरा बुझे मात्र पनि काफी होला कि ?

नीरी ।

❖ **इसीलीम १८ औं अड्क सुलाम् विशेषाङ्कको रुपमा प्रकाशन हुन गइरहेको तथा किरातीहरूको महान चाड येले थो ५०७७ छीरीयाम्लो (उधौली) तोसी/तोसु (साकेला) को शुभ अवसरमा देश-विदेशमा रहनु भएका सम्पूर्णमा हार्दिक शुभकामना सहित सीमेभूमे, सुप्तुलु, युङ्खुलु एवम् सुम्नीमा-पारुहाडले हामी सबैको रक्षा गरुन् ।**

क्या. नैन बहादुर सत्तम दुमी राई MM²/रत्नमाया साम्पाड राई
तथा स-परिवार
महाराजगञ्ज, काठमाडौं

यसरी मेरो कल्पना साकार भयो

म आठ वर्षको ठिटो रहेछु । तेन्जिङ शेर्पाले एभरेष्ट (सगरमाथा) चढेको खबर चर्को रूपमा गाउँभरि चलिरहेको थियो । सन् १९५३ मे २९ तारिख (वि.सं. २०११ साल जेठ १६ गते शुक्रबार) को दिन तेन्जिङ र हिल्लारी माउन्ट एभरेष्टको चुचुरोमा पुग्न सफल भएका थिए । मानव इतिहासमा यो पहिलो सफलता भएकाले संसारभर यो घटनाले प्रमुखता पाएको पनि हो । यसको लगत्तै धर्मराज थापाले यो सफलताको विषयलाई गीतको माध्यमबाट सर्वत्र फैलाए । त्यसैताका मेरा जेठा दाजु (टेक बहादुर राई नं. २११३५७४३/२/७ जी.आर.) ले पल्टनबाट ग्रामोफोन र थुप्रै डिस्क रेकर्डहरू ल्याउनु भएको थियो । हिज मास्टर्स भ्वाइसद्वारा रेकर्ड गरिएका ती सबै डिस्क रेकर्डहरू तिनताका खुबै प्रचलित थिए । घरमा, बिहेभोज र पूजाआजामा तेन्जिङका बहादुरीका गाथा सुनेर घरगाउँले रोमाञ्चित हुन्थे । त्यतिखेर मेरो घर-आँगनको डिलबाट देखिने कञ्चनजंगा हिमाल हेरेर म सगरमाथाको कल्पना गर्दथे ।

समय बित्दै गयो । वि सं २०१८ सालमा म घरबाट हाइस्कूलमा भर्ना हुन इलाम गएँ । अनि वि.सं. २०१९ सालमा आफ्नै घर- जिल्ला पाँचथर मा भरखरै स्थापना भएको मेहेल्बोटे हाइस्कूलमा दशौं कक्षामा भर्ना हुन पुगेँ । श्री जयनारायण आदर्श हाइस्कूल मेहेल्बोटे पाँचथर जिल्लाको पहिलो हाइस्कूल पनि हो । उस बखतको दशौं कक्षाको अंग्रेजी पाठ्यपुस्तक 'The English Prose Selection' मा तेन्जिङको आत्मकथा 'The Tiger of the Snow' बाट छानेर राखिएको एउटा मुख्य अंश 'The Dream Comes True' हामीले पढ्नु पर्छ्यो । यो रोचक पाठ हाम्रा सर श्री देविप्रसाद खनालले पढाउनु हुन्थ्यो । उहाँले

यो पाठ पढाउने क्रममा उहाँले सगरमाथा जाँदा 'नाम्चे बजार' भएर जानु पर्छ । 'यो संसारकै सबैभन्दा अग्लो ठाउँमा रहेको सानो सुन्दर बजार हो' भनेर हामीलाई सुनाउनु हुन्थ्यो ।

तेन्जिङको हिमाल आरोहणभन्दा पनि हाम्रा सरले गर्नु भएको नाम्चे बजारको वर्णन हाम्रो युवा मनमस्तिस्कमा अत्यन्त गहिरो रूपमा गडेको थियो । म कल्पना गर्थे, कुनै दिन म त्यो सर्वोच्च ठाउँमा अवस्थित 'सुन्दर नाम्चे बजार' पुगिछाड्नेछु । अठार वर्षको कुरकुरे वैश त उलिरहेकै थियो । घटना र समयका अनेक पानाहरूले यो कल्पना थिचेर अलि धुमिल हुन पुगेछ क्यार ।

सन् १९९६ सालमा जर्मन राष्ट्रपति प्रोफेसर डाक्टर रोमन हेर्चोग महोदयको नेपाल भ्रमण भयो । तात्कालीन आवासीय शाही नेपाली राजदूत भएर आफू गणतन्त्र जर्मनीमा बसेकाले नेपालमा उहाँका सबै भ्रमणहरूमा मैले पनि साथ दिनु पर्छ्यो । सो भ्रमणको एउटा मुख्य कार्यक्रम हिमाली श्रृङ्खलाहरूको हवाई अवलोकन गर्नु-गराउनु पनि थियो । स्थानीय बोलचालको भाषामा 'Mountain Flight' भनेर चिनिने गरिएको यो उडान आजभोलि पनि निक्कै लोकप्रिय छ । त्यसपछि लगत्तै अर्को साल सन् १९९७ मा स्वीस राष्ट्रपति कोलर महोदयको पनि नेपाल भ्रमण भयो । त्यसरी नै फेरि मैले उहाँको साथमा यो Mountain Flight को आनन्द लिने अवसर पाएको

- प्रा.डा. नोवलकिशोर राई

थिएँ । यो उडान अझ रमाइलो भयो किनभने जर्मन राष्ट्रपतिसँग अधिल्लो उडान 'डोर्नियर' वायुयानबाट भएको थियो भने यसपालि चाहिँ हामी हेलिकोप्टर बाट उडेका थियौँ । स्वभावतः हवाईजहाज निक्कै अग्लाइबाट, तर हेलिकोप्टर भने होंचोगरी उड्ने हुनाले दोस्रो हवाईयात्रामा सबै हिमाली दृश्यहरू प्रष्टसँग देख्न सकिन्थ्यो । मैले त्यस बखत नाम्चे बजारका घरहरू, उकालो, ओरालो र तेर्सो गरी लम्बिएका सुकिला बाटाहरू, जङ्गलको बीचमा ती बाटाहरूद्वारा जोडिएका वस्तीहरू, एकलो वस्तीमा प्रष्ट शोर्पा सभ्यता झल्कने कलात्मक घरहरू, स्याङ्बोचे हवाईमैदान, होटल एभरेष्ट भ्यू प्वाइन्ट आदि, ठाउँहरू एकपछि अर्को गरी प्राकृतिक रमणीय पर्दामा सजीव तस्वीर भै झल्ल देखेर म खुबै रोमाञ्चित पनि भएँ । मनै लोभ्याउने मनमोहक ती दृश्यहरूले मन लोभ्याएँ होला, त्यतिखेरै अझ पैदलै हिँडेर प्रत्यक्ष अनुभव गर्ने विचार मनमा आयो, साथमा अर्को नयाँ कल्पना पनि थपियो । त्यो के थियो भने मैले सुनेको संसारकै सबभन्दा अग्लो ठाउँमा बनाइएको प्रख्यात जापानी होटल 'एभरेस्ट भ्यू प्वाइन्ट'मा कुनै न कुनै दिन पाइला टेकिछाड्ने ।

हाम्रो चल्तीको नेपाली जनविश्वास 'तँ चिता, म पुन्याउँछु' भन्ने कुरो साँच्चै रहेछ क्यारे । लगभग आधा शताब्दी अघिको कल्पना आज आएर पूरा भयो । अठार वर्ष 'स्कूले ठिटो' ले कल्पना गरेको (सपना देखेको ?) कुरो आज तिरहत्तर वर्ष अवकाशप्राप्त प्राध्यापकले पूरा गर्न पाएकोमा म आफैलाई भाग्यमानी ठान्छु । मेरो कल्पना यसरी साकार भयो । ०६१ साल फागुनतिरको कुरो हो, त्यतिखेर एक दशकअघि नै गणित विषयमा एम.एस्सी. गरेर शिक्षण पेशासँगै आफ्नै क्षेत्रमा रमाइरहेका श्री नेत्रमणि दुमी राईजी हाम्रो समसामिप्यताले गर्दा हो वा अन्य कुनै कारणले, भाषाविज्ञान विषयको क्षेत्रमा तानिनु भयो,

अनि आफ्नो कठोर परिश्रमले सो विषयमा एम.ए. र पीएच.डी. पनि गर्न पुगनुभयो । भाषाविज्ञान विषय र भाषाकर्मका नाताले हामी दुवै दाजुभाइ विभिन्न खोज-अध्ययनको सिलसिलामा सहकर्मी र सहयात्री भएर देशका अनेक भागहरूका साथै छिमेकी मुलुकका थुप्रै ठाउँहरूमा अन्ध्ययन-भ्रमण गर्ने अवसर पनि पायौँ । उहाँमा सोलुखम्बु क्षेत्रको प्रत्यक्ष र अथाह अनुभव भएको हिसाबले मैले आफ्नो सोलु भ्रमणको ईच्छा जाहेर गर्ने गर्थे र मेरो कोरा कल्पनाको सुन्दर नाम्चे बजार र लुक्ला बजारका विषयमा घरिघरि जिज्ञाशा राख्थेँ । २७२८ वर्षअघि स्वयं शिक्षक भएर लुक्लामा बस्नु भएको, अनि आफ्नै स्वयं महिला दाजु (ईश्वरमान) र कान्छा भाइ (कुमारसिंह), समेत सो क्षेत्रमा शिक्षण सेवामा नै कार्यरत रहेकाले उहाँले मेरो भ्रमणइच्छा सरल पार्नु हुनेछ भन्ने आशा पालेरै बसेको पनि थिएँ म ।

गतसाल हाम्रो भ्रमणको विषयमा छोटो सल्लाहसँगै योजनासमेत तय भयो । २०७४ सालको गर्मी याममा सोलुका पर्वत श्रृङ्खलाहरूको दर्शनावलोकन गर्ने भनेर । हाम्रा अर्का सहकर्मी प्रा.डा. विष्णु एस राईलाई पनि यो यात्रामा सामेल हुन निम्ता गर्ने पनि सल्लाह भयो । प्रा. विष्णु राईजीले पनि यो अवसरलाई उपयोग गर्ने कुरा एक वाक्यमै सहर्ष स्वीकार्नुभयो । हाम्रो परम हितैषी भाइ, सहकर्मी, सहयात्री डा. नेत्रमणि दुमीराईले सगरमाथा क्षेत्रको यात्राका विषयमा आफ्ना अनेक श्रोतहरूबाट ताजा सूचना संकलन गरेर हाम्रो यात्राको दिन घडिपला तय भयो ।

हामी २०७४ साल जेठ १८ गते बिहबारका दिन 'तारा एयरवेज'को डोर्नियर वायुयानबाट बिहान सात नबज्दै लुक्लाका निम्ति उड्यौँ । अधिल्लोदिनसम्मको आकस्मिक वर्षाले मनमा केही खिन्नता ल्याएको भएता पनि त्यस दिन भने अकल्पनीय रूपमै मौसम

सफा थियो । जहाजबाट देखिने सुन्दर हिमाली दृष्यमा रमाउँदैमा लगभग ३५ मिनेटपछि हामी हिमालको काखैमा अवस्थित लुक्ला विमानस्थानमा सकुशल अवतरण भयौं । विमानस्थलमा डा. नेत्रमणिजीका कान्छो भाइ श्री कुमारसिंह आफ्ना छोरा सुशान्त र अर्का सहकर्मी सहित हामीलाई नै परिचरहनु भएको रहेछ । काठमाण्डौबाट उड्दा नै चौरीखर्क (उच्च) मा.वि.का प्रधानाध्यापक श्री बिरुमान थुलुङ राई हामी साथै हुनुहुन्थ्यो । मनोरम लुक्ला बजारको चिसो वातावरणबीच हाम्रा सारथि दुवैजना स्थानीय गुरुजीद्वय भएपछि हामी ढुक्क पनि भयौं । उहाँहरूकै अगुवाइमा पछिलागदै जाँदा एयरपोर्टमाथितिरको कफीशपमा बिसाउन पुग्यौं । आईदाली भनेर चिनिने शेर्पेनी दिदीको तात्तातो कफीको सौजन्यतालाई धन्यवादका साथ ग्रहण गरेर हामी तेसै लुक्ला बजार हुँदै सरासर अगाडि बढ्यौं । साँच्चै भन्नुपर्दा हामी कता ? र किन ? भन्ने कुराको छेउ-टुप्पो थाहा नपाए पनि 'ज्ञानी बालक' भै उहाँहरूको टोलीलाई पछ्याउँदै र लुक्ला बजार छिचोल्दै थोरै ओरालो भरेपछि हामी 'चौरीखर्क' उ.मा.वि.को प्रङ्गण टेक्न पुग्यौं । कान्छो भाइ कुमारसिंह र सहधर्मिणी श्री रबिका थुलुङ राई दुवैजना सोही विद्यालयमा शिक्षकका रूपमा कार्यरत हुनुहुंदो रहेछ । उहाँहरूको बसाइ पनि विद्यालय हातासँगै रहेछ । हामी सबैले उहाँहरूको वासस्थानमा नै दिउँसोको खाना खायौं । चिसो र नौलो ठाउँमा स्थानीय आतिथ्यले मन फुरुङ्ग त हुने नै भयो, साथमा हामीले कुमार गुरुजी र रबिका गुरुमा कहाँ विशुद्ध अर्गानिक खानामात्र खाएनौं, साथमा सपरिवारद्वारा हामीलाई देखाइएको सामिप्यता र आतिथ्यबाट हामी प्रभावित समेत भयौं । सुन्दर र शान्त हिमाली काखमा वि.सं. २०१४ मा स्थापित सो स्कूलको चित्ताकर्षक वातावरणमा हामी कही घण्टासम्मै रमायौं, अनि त्यहाँका शिक्षक साथीहरूद्वारा बिहानको 'एसेम्ब्ली' मा हाम्रो

परिचय समेत गराइयो । सबै शिक्षकशिक्षिकाहरूसँग हाम्रो भेटघाट र चिनजान हुने नै भयो । अलि 'नोस्टाल्जिक' भएर होला नेत्रजीले आठ, नौ र दश कक्षाहरूको अवलोकन र वार्तालापमा रमाउनु भयो । प्रधानाध्यापक एवं विषय शिक्षकहरूले पनि सहजिकरणका साथमा ती कक्षाहरूमा विज्ञान र गणित विषयमा विद्यार्थीहरूसँग प्रश्नोत्तर गरेर आनन्द लिनु भएको स्थिति सजिलैसँग बुझ्न सकिन्थ्यो डा. नेत्रमणिजीको ।

त्यसपछि १:३० बजेतिर त्यहाँबाट एकजना सहयोगीको साथ हामी नाम्चे बजारका लागि बाटो लाग्यौं । भरासिला ती सहयोगी राई भाइ चाहिँ पूर्ववत सल्लाह अनुसार नै हेडसर र कान्छो भाइले हाम्रो लागि व्यवस्था गरिदिनु भएको रहेछ । जसले गर्दा हामीलाई अझ सजिलो पनि भयो । बाटैभरि नेत्रजीले आफूले धरान हात्तिसारबाट आई.एस्सी. गरे लगत्तै सो स्कूलमा (०४८/४९ सालतिर) वर्तमान हेडसरकै स्टाफ भएर शिक्षण पेशामा संलग्न हुँदाका रमाइलारमाइला घटनाहरू सुनाएर हामीलाई सजिलै गरी बाटो काट्ने मेलो भयो । नेत्रजीको सो अवस्थालाई मैले पनि आफ्नो उर्लदो वैशमा आफ्नो गाँउघर र धरान डिपो हाइस्कूलका विद्यार्थी शिक्षकहरूसँग व्यतित 'स्वीट एन्ड सावर' घटनाहरू सम्झन पुगें । त्यो बेलाको जोशजाँगर र कल्पनाले किसिमले आजसम्म पनि उर्जा दिन्छ ।

चौरीखर्क स्कूलका हेडसर र अन्य शिक्षक मित्रहरूको सल्लाह अनुसार हामी सो रात फाक्दिङको 'साङ्गिला होटल'मा बास बस्न पुग्यौं । नेत्रजीका माईला दाइ (जो हिलरी एजुकेशन' फाउन्डेसनका स्कूल सुपरभाइजर हुनुहुन्छ) का नाता र हेडसर बिरुमान गुरुजीको नाम-सुवासले होटलमा राम्रै व्यवस्था भयो; खानपिन र कोठाको हिसाबमा पनि अलि सहूलियत हुने नै भयो । बिहान स्थानीय खाजाको स्वादमा

रमाएर हामी दूधकोशी वारपार गर्दै 'जोरसल्ली'मा दिउँसोको खाना खान पुग्यौं । सो होटलका कार्की थरका मालिक पनि सोलुमा कतै शिक्षक नै हुनुहुंदो रहेछ । नेत्रजीको चिनजानको कारणले त्यहाँ पनि 'लोकल मेन्यू' अनुसारै खाना खाने मेसो जुन्यो । त्यहाँको स्वादिष्ट खाना र सरस्वती तामाङ-कार्की गुरुमा र उनकी कान्छी सुपुत्रीको आत्मियतापूर्ण व्यवहारले हामी अनुगृहित हुने नै भयौं । यस वर्षको सिजन सकिनै लागेको भएता पनि बाटामा भारी बोक्ने चौरी (जोक्मे), खच्चर र मानिस लगभग उस्तैउस्तै सङ्ख्यामा भेटिन्थे । अलि साँघुरो र भिरालो बाटामा त्यो विचरा भरिया पशुदेखि आफैले विचार पुऱ्याई जोगिएर हिंडनु पर्ने हुँदोरहेछ । कतैकतै खच्चरका दिसा, पिसाबले बाटामा नाकै भाँच्ने गरी दुर्गन्ध फैलाएको अवस्था पनि नभेटिएको होइन । दूधकोशीका वारिपारि र किनारैकिनार बनाइएको घोडेटो बाटो भएर होला, त्यति अफ्यारो भने लागेन ।

जोरसल्लिपछि पुनः एक पटक दूधकोशी तरेर सो नदीलाई देब्रेतिर छाड्दै हामी लगातार उकालो लाग्यौं । उकालो नाघेपछि लगभग चारबजेतिर टुप्लुक्कै नाम्चे बजार देखा पर्‍यो । त्यो दिन शुक्रबार नाम्चेमा स्थानीय हाटबजार लाग्दो रहेछ । हामीले एक सको हाटबजारलाई फन्को लगायौं र बास बस्ने होटलको सोधीखोजीमा लाग्यौं । हामीलाई चौरीखर्कका शिक्षक साथीहरूले सुभाउनु भएको होटल त्यो बेला बन्द रहेछ, अनि छेवैको अर्को होटलमा पुग्यौं । सो होटलको मगर थरकी मालिकनीले हामीलाई 'विदेशी टुरिष्ट' ठानिँछे, तर

यथार्थ खुलेपछि अलि खस्की । बास नपाइएला कि जस्तो भयो, मनमा त्राश पनि बढ्यो । भारी मन गर्दै बास बस्न अनुमति दिएता पनि शुरुमा ती महिलाले नेपाली र विदेशी पर्यटकलाई एउटै दरले भाडा भनेकी थिई । चित्त नबुझी हामीले अलि वादविवाद पनि गर्न पुग्यौं; राति खाना खायौं । बिहानको खाजा

खाएर हिंड्ने बेलामा मालिकनी भने देखा परिनन् । उनको सहयोगी राईनी बहिनीले हामीलाई खाना र खाजाको मात्र 'बिल' थमाई । हामीले कोठाभाडा समेतको बिल चुक्ता गर्ने मनसाय व्यक्त गर्‍यौं, तर पर्देन नै भन्ने प्रतिक्रिया दोहोरिएर आयो । हामी सुहाउँदो-बुभ्दो रकम तिर्न चाहन्थ्यौं, तर बिलै नदिनाले हामी अलि असमञ्जसमा पर्‍यौं । ती नानीलाई होटल मालिकनी कहाँ पठायौं, तर उस्तै जवाफ आयो, कोठाको चार्ज नपर्ने । हिजो राति त्यस्तो रस्साकस्सी, तर अहिले यस्तो प्रतिक्रिया देखेर हामी आफै तीन दङ्ग खायौं । ती महिलाले के सोची ? के ठानी ? वा राति सपनामा के सन्देश पाई, हामी नेपाली टुरिष्टको कोठा भाडा बिहानसम्ममा एकाएक मिनाहा गरिन् । यो रहस्य भने आजसम्मै थाहा भएन ।

नयाँ ठाउँ भएर हो कि अलि जाडो पनि भएर होला, नाम्चे बजारमा हामी तीनैजना अलि अबेरसम्मै सुतेछौं । बिहानै विष्णुजी मेरो कोठामा आएर भ्यालतिर इङ्गित गर्दै भन्नुभयो । अहा ! हाम्रा चारैतिर सुनौला हिम चुचुराहरू । हिजो साँझपख धुम्म भएकाले ती सुन्दर दृष्यहरूको अवलोकन गर्ने मौका मिलेको थिएन, तर नाम्चे बजारलाई यसरी हिमाली श्रृङ्खलाहरूले घेरिएको होला भन्ने कल्पना र सूचना पनि थिएन हामीलाई । यस्तो हिमाली चुचुराहरूका बीच हामी त कतै 'कैलाश' नै पो पुगेछौं कि भन्ने भान पनि प्यो ।

बिहान आठ बजेतिर हामीले नाम्चे बजार छाडेर उकालै स्याङ्बोचेतिर लाग्यौं । बाटामा खुम्जुङ र खुन्दे उपत्यकादेखि सोलु दक्षिणी भेकका राईनी नानीहरू हातैको मोबाईलमा गीत घन्काउँदै र हाँसोखुसीका साथ भलाकुसारीमा व्यस्त रहँदै तलतिर भर्दै गरेका भेटिए । फरासिला ती नानीहरूसँग एकआपसमा एकछिन थकाइ मार्ने ख्यालठट्टा पनि गरियो । लगभग अढाइ घण्टा उकालो चढेपछि स्याङ्बोचे हवाईमैदान देखा प्यो, अनि त्यसपछि पन्ध्र मिनेटजतिको उकालो छिचोलेपछि चाहिँ त्यसै डाँडाको थाप्लोमा रहेको Everest Sherpa Resort मा पुग्यौं, जसको पुरानो नाम चाहिँ Panorama Hotel भनी चिनिदोरहेछ । पर्यटकहरूको चहलपहल कम हुँदै गएको हामी बाहेक एकदुई समूह मात्र थिए त्यहाँ । हामीले त्यहाँ वरपरको प्राकृतिक सौन्दर्यताको आनन्द लिँदै मेनुमा उपलब्ध स्थानीय आलुको रोटी सहितको स्वादिष्ट परिकारहरू छानिरोजी खायौं । होटल मालिक दावा दाइसँग सोधखोज गर्दै जाँदा अब 'अफ सिजन' भएकाले नेपालीलाई कोठा र खानाको एकरातको प्याकेजमा रु. ३,५००। का हिसाबले लिइँदोरहेछ । प्राकृतिक सौन्दर्यताको रस स्वादन गर्न पाइने सो मनोरम ठाउँको दररेट मनासिव नै लाग्यो ।

त्यसैले हामी त्यसै ठाउँमा भारी विसाएर बस्ने भयौं । यहाँनेर आकस्मिक रूपमा एउटा सानो घटना पनि घट्यो । त्यहाँ बस्दाबस्दै हाम्रो सहयोगी भाइलाई 'लेक' लागेछ, केही खाना पनि मन गरेन, अनि अनुहार पनि फुस्रो हुँदै गएको देखिन्थ्यो । तुरुन्तै तल पठाउन उचित ठानी बाटो खर्चको बन्दोबस्त गरिवरी तत्कालै तलतिर फर्काइपठायो पनि । ऊ लुक्ला पुगेपछि कान्छा भाइले उनको सट्टा फेरि अर्को सहयोगी पठाइदिनु भयो ।

खाना खाइवरी हामी स्याङ्बोचेको अर्को टुप्पोमा जापानीहरूले स्थापना गरेको Hotel Everest View Point पुग्यौं । सो होटलको प्रवेशद्वारमा नै ठूलो अक्षरमा त्यस ठाउँको उचाई ३,८८० मि. लेखिएको विवरण प्रत्यक्ष देख्यौं । किन हो कुन्नी, पेट भरिएकाले हो कि आँट नपुगेर हो होटलभित्र भने प्रवेश गरेनौं । सो दिन धुम्म भएकाले हिमालहरू राम्ररी खुलेनन् अनि हामी खुम्जुङ उपत्यका भर्ने भनेर होटलको उत्तर पश्चिमतिर मोडियौं । लगत्तै स्टाफहरूका लागि बनाइएको होटलको अर्को प्रवेशद्वार सामु एकजना हंसिलो मंगोल अनुहार परेको जवानसंग हाम्रो भेट भयो । कुरा गर्दै जाँदा त उनी त्यसै होटलमा लामो समयदेखि कार्यरत सिनियर स्टाफ रहेछन् । उनको नाम भूमकराज आडदेम्बे रहेछ र अर्को रमाइलो कुरो त उनी मेरै गृह जिल्ला पाँचथरका पो रहेछन् । हाम्रो सामिप्यता अझ प्रगाढ भयो, हामीलाई होटलभित्र लगेर चियाकफीका निम्ति सोध्नु भयो । हामीले उहाँले खातिर गर्नु भए अनुसारै कफी खाँदै बादलको घुम्टोभित्र लस्करै लुकिबसेका हिमश्रृङ्खलालाई चिहाएर त्यहाँबाट विदा लियौं ।

हामी दिनभरि नै बादलदो मौसमबीच खुम्जुङ अनि खुन्दे उपत्यका सेरोफेरोमा घुमघाम गर्थौं । सुरुमा हिल्लारीद्वारा सहयोग प्राप्त त्यहाँको स्थानीय खुम्जुङ हाइस्कूललाई नजिकबाट हेर्न

पाइयो । त्यहाँदेखि पश्चिमतर्फ रहेको अर्को सुन्दर शेर्पावस्ती खुन्देमा हिल्लारीले नै स्थापना गरेका मिसन अस्पतालसम्म गएर स्थलगत अवलोकन गर्ने अवसरलाई पनि सदुपयोग गर्थौं । त्यहाँस्थित एउटा स्थानीय शेर्पा रेस्टुराँमा दिउसोको स्वादिष्ट भोजनले लेकाली भोकलाई तह लगाइवरी बैकल्पिक घोडेटो बाटो हुँदै हामी आफ्नो बासस्थान Everest Sherpa Resort तिर लाग्यौं । दिउँसो तिर घरिघरि घाम र बादलको लुकामारी चलिनै राखेकाले बाटामा हिँडडुल गर्न राहत मिलेको अनुभूत हुने गर्थ्यो । यसैबीच बाटैमा पर्ने पर्खालले घेरिएको विशाल चौरी (याक) अनुसन्धान केन्द्रको अवलोकन गर्ने अवसरलाई पनि सदुपयोग गरिवरी साँझपख मुकाममा फर्क्यौं । त्यो लेकाली फाँटबीच हामी बसेको रिसोर्ट छेउछाउको भाडी-बुट्यानमा साँझ-बिहान विभिन्न चराचुरुङ्गीहरूका साथ डाँफे-मुनाल समेत चरिचरनमा व्यस्त रहेको त्यो दुर्लभ सजीव दृश्यले हामीलाई बेग्लै आनन्दको अनुभूति दिलायो ।

पहिलो पटक त्यतातिर हिमालसँग सिंगौरी खेल गएको कतै लेक लाग्ला कि भन्ने पीर पनि थियो हामीलाई, तर त्यसो भएन । खाना खाएर राति सुतेको बखत मलाई अलिअलि ज्वरांशको अनुभव भयो । मैले राति सुत्न अघि अरुबेला जस्तो ठानेर मोजा खोलिवरी खुट्टा धुनुकासाथै केही साना कपडाहरू पनि पखाले चेष्टा गरेको थिएँ । सायद त्यहि कारणले पनि मलाई ज्वरो आएको होला भन्ठाने । आफूले बोकेको ज्वरोको आयुर्वेदिक दवाइ खाएर सञ्चो पनि भइयो, तर शरीरमा अलिअलि आलस्यता कायमै रहेथ्यो । बिहान खाजा खाएर हामी होटलबाट घुमघामको लागि बाहिर निस्क्यौं । आज दिन पूरै खुलेकाले चारैतिर हिमश्रृङ्खलाहरू मुस्कुराइरहेका थिए । वरपर दुई-चार हवाईजहाज र हेलिकोप्टरहरू पनि खुला आकाशबीच केटाकेटी लुकामारी खेलेभै घरि यता र उति गरेर

उडिरहेका देखिन्थे ।

हिजो बिहान (२० जेठ २०७४) का दिन त्यति राम्ररी आकाश नखुलेकाले वरपरका हिमाली श्रृङ्खलाहरू धीत मर्ने गरी हेर्न नपाएको विस्मातलाई बिसाउने गरी आजको स्वच्छ, सुन्दर र स्नीग्ध बिहानीको मनगो फाइदा उठाउन हामी जुर्मुरायौं । हिजो Hotel Everest View Point बाट मौसम खुल्दा सबैतिरका हिमालहरू देखिन्छन् भन्ने सूचनाले र हाम्रा परिचित मित्रको आकर्षणले पनि होला त्यतैतिर पाईला बढ्यो हाम्रो । होटल पुग्ने लागेको बखत नजिकैको हेलिप्याडमा एउटा फुच्चे हेलिकोप्टर आएर टुकुकक बस्यो । आज चाहिँ हामी पनि निर्धक्क साथ होटलभित्र पस्यौं । हामीले ईश्वरमानजी (नेत्रजीका माहिला दाजु) बाट सुनेको तर भेट नभएका डा. नेत्रमणिजीका 'स्कूले' साथी कर्मानन्द नाछिरिड राई पनि त्यही भेटिए । बाह्र हजार फिट माथिको भवनमा दक्षिणी सोलुखुम्बु, खोटाङ र पाँचथरे साथीसंगीहरूसँगको भेटघाटले हामी साह्रै आल्हादित भयौं भने नेत्रजीलाई ३२ वर्षपछि आफ्नो स्कूले साथी भेट्दा कति अनन्द लाग्यो होला भन्ने कुरा उहाँहरू दुवैको आँखामा प्रष्ट झल्किन्थ्यो । आज फेरि कर्मानन्द राईजीले हामीलाई चियाकफी, कुक्किकका लागि निम्तो दिनुभयो । हामी खुशीखुशी भएर त्यो निकै महँगो, सुन्दर, शान्त र अकल्पनीय जापानी होटलमा आनन्द लियौं । साथमा हाम्रा किराती मित्रहरूले औंलाको इसारामा हाम्रा चारैतिर मुस्कुराइरहेका हिमालय श्रृङ्खलाहरूको परिचय दिँदै जानुभयो । हामीहरूले पनि चाहिँदो र पुग्दो भन्दा अलि बढीनै बुझेजस्तो गरी एए ! र अँ ! गर्दै टाउको हल्लाउँदै सही थाम्न छाडेनौं ।

हाम्रो उत्तरतिर स्वभाविक रूपले नै सगरमाथा देखिन्थ्यो अनि उनका छेउछाउमा ल्होत्से र न्होत्सेले (एकै कोखका दिदी-बहिनी मिलेर) 'सेल्फी' चलाइरहेभै देखिन्थे । हाम्रो दाहिनेतिर

(पूर्वमा) थामसेर्कु हिमाल गजघुम्म पलेटी कसेर बसेको रहेछ, अनि पश्चिममा खुन्दे हिमाल प्रत्यक्षतः “म त होचै छु नि !” भनेर मुस्कुराइरहेभै देखिन्थ्यो । पूर्वोत्तर दिशामा चारपाटे हिमाल भनेर पनि चिनिने ‘आमादब्लम’ ‘म पनि त यहीं छु नि !’ भनेर घाँटी तन्काइरहेको देखिन्थ्यो । दक्षिणतिर भने हरियो पहाड र फाँटहरूका बीच स्नीग्ध दूधकोशी एकनासले बेगिलो धारमा सुसाउँदै बगिरहेको थियो । मैले आफूलाई त्यस बखत भाग्यमानी नै ठानें किनभने आफ्ना प्रिय स्वजनका साथ संसारकै सबभन्दा अग्लो होटलमा हाम्रो इलामे र गुल्मेली चिया-कफीको चुस्की लिन पाउनु कस्तो सुखद संयोग थियो त्यो !

अघि हामी होटलमा प्रवेश गर्दैगर्दाका बखत हेलिकोप्टरमा आएका जापानी पाहुनाहरू ‘ब्रेकफास्ट’को मजा लिदैथिए भने त्यति नै बखत अर्को एकटोली चिनिया पाहुनाहरू पनि आएर हामी बसेको छेवैको टेबुलमा टाक्राक्टुकुक बसे । उसै बखत भूमकराज आइडेम्बे भाइले “यी पाहुनाहरू राम्रो मौसम हुँदा काठमाण्डौबाट ‘ब्रेकफास्ट’ खान यहाँ आउँछन् । कतै हेलिकोप्टरमा सिट खाली हुँदा हामी पनि खुसुकक जान पाउँछौं भने कुनै बखत सो ‘ब्रेकफास्ट’को बिल तिरेर पनि जान सकिन्छ” भन्नु भयो “तपाईंलाई सञ्चो भएन भन्नुहुन्छ, कुनै समूहसँग सोधनी गर्नुभए हुन्छ नि ।” मलाई यस्तो कुरामा ‘तोलाको बोली कतै खोलामा पर्ने पो हो कि’ भन्ने पनि लाग्छ, भनौं सोध्न भनेपछि अलि अफ्ट्यारै लाग्छ । त्यसैले मन नमान्दै भएपनि ‘भैगो’को क्लिष्ट प्रतिक्रिया भाइलाई व्यक्त गरें ।

हामी सो प्रसिद्ध होटलबाट निस्कँदै गर्दा आइडेम्बे भाइले छेउमा आएर भन्नु भयो “दाइ मैले तपाईंको विषयमा कुरा राखें, एक सिट खाली रहेछ, जान सकिन्छ ।” मेरो भिटीगुन्टा अर्को होटलमा थन्किएका थिए, अनि हामी तीन जनामा म एकलै

जान पनि अलिक अफ्ट्यारो लागेको थियो । तत्कालै विष्णुजी र नेत्रजीले मेरो अवस्था बुझेर मलाई ‘अफर’ भएको उडानबाट जान उचित हो भनी सुभाउनु भयो । म भने आफू अलि ‘स्वार्थी’ पो भइयो कि भन्ने ठान्दै हेलिप्याडतिर लागें । भित्र चढिसकेपछि थाहा भयो, ती पाहुनाहरू अमेरिकी रहेछन् र एक जना ‘डयाडी’ले आफ्ना छोरा र छोरीलाई काठमाण्डौबाट हिमालको दर्शन गराउन र बिहानीको खाजा खाउन यो होटलमा ल्याएका रहेछन् । आइडेम्बे भाइका अनुसार यस्ता पाहुनाहरूलाई उक्त होटलले नै हेलिकोप्टरको व्यवस्था पनि गरिदिने रहेछ र राम्रो मौसममा बिहान दिउँसो गरेर पाहुनाहरू आउँदा रहेछन् । मैले मनमनै सोचे यी विदेशीहरू लाखौं रुपैयाँ खर्चेर आनन्द गर्छन्, तर हामी नेपालीहरू प्रायः पैसा कमाएर पनि काखीमा च्यापेर मछौं, अनि कतैकतै त्यही राशीमा सन्तानहरूको भ्रपड पनि निम्त्याउँछौं ।

हामी लगभग सात मिनेटमा लुक्ला एयरपोर्टमा आइपुग्यौं । म त्यही ओर्ले र पाहुनाहरू चाहिँ अर्को हेलिकोप्टरबाट काठमाण्डौ फर्के । मैले ती खुला मनको धनि अमेरिकी नागरिकलाई धन्यवाद ! भने । म सरासर ‘Sherpa Lodge & Coffee Shop’ मा पुगें । यो होटल पासाड दाइ र याइजी दिदीले वर्षौंदेखि चलाइआउनु भएको रहेछ । हेडसर बिरुमान राई, नेत्रजीका माहिला दाजु ईश्वरमान र कान्छो भाइ कुमारसिंहहरूको चिनजान र सम्बन्धले यो होटलमा सुविधाका साथ बस्ने प्रबन्ध भयो । चिनजान र मेलमिलापको शक्ति र सुगन्ध कति शक्तिशाली रहेछ ! भन्ने कुरा पटक-पटक मेरो मनमस्तिष्कमा घुमिरह्यो । अर्को कुरो के रहेछ भने नेत्रजी आइ.एस्सी. गरेर यहाँको हाइस्कूलमा गणित, विज्ञान शिक्षक भएर रहँदा यसै परिवारसँग बस्नु भएको रहेछ । सजिलै बुझ्न सकिने कुरो के हो भने उस बखत (आजभौ लि पनि) त्यस्तो दुर्गम ठाँउमा विज्ञान र गणित

विषयका ‘गुरुजी (सर)’ को भूमिका अनि नेत्रजीको ‘न्यानो र सरल’ व्यवहारले सबैलाई प्रभावित पारेकै हुनुपर्छ । सो होटलका नानीहरू र उनीहरूका नातेदारहरूका केटाकेटीहरूलाई शिक्षाको दियो चम्काए बापत उनीहरूले आफ्ना ‘गुरुजी’लाई अर्पण गरेको सेवासत्कारका विषयमा मलाई नेत्रजीले पटक-पटक चर्चा गर्नु भएको याद छ । हामी गुरुहरूलाई हाम्रा चेलाचेलीहरूले गरेका आदरसत्कार अनि कसै कसैले गरेका दूर्यवहार दुवैले भित्रैसम्म छुन्छ नै । प्राथमिक विद्यालयदेखि विश्वविद्यालयसम्म लगभग पाँच दशक मैले अध्यापन गरेका मेरा शिष्यहरू कहिकतै भेट्दा मलाई कृषकले आफ्नो बालीनाली देखेर प्रफुल्ल भएजस्तै महसुस हुने गर्छ । मैले आफ्नो भारितारी माथि नै छाडेर आएको मेरो अति आवश्यक दवाइहरू पनि Everest Sherpa Resort मा नै छुटेछ । प्रेशरको दवाई छुटाउन नमिल्ने हुँदा म त्यसैको खोजीमा त्यहाँस्थित लुक्ला अस्पतालमा गएँ । लगभग एक किलोमिटर टाढाको दूरीमा रहेको सो अस्पतालमा डा.के.सी. र अन्य कर्मचारीहरूसँग भलाकुसारी भयो । उहाँहरूले अत्यन्त सौहार्दताका साथ मलाई निःशुल्क दवाइहरू दिएर पठाउनु भयो । काठमाण्डौ घर भएका डा.के.सी. लामो समयदेखि लुक्लामा सेवारत रहनुहुँदो रहेछ । उहाँले यसरी दुर्गम क्षेत्रमा खुशीसाथ गर्नु भएको सेवाको मैले तारिफ गर्नुका साथसाथै ‘धन्यवाद’ पनि दिएँ ।

अस्पताल जानेआउने क्रममा सो स्थान वरपरका करेसाबारीहरूमा लगाएका केही भर्भराउँदो तरकारी खेतीहरू पनि देखें । एउटी किसान दिदीको घरमा गएर उनको बारीमा लहलाउँदो हरियो लसुन र कल्कलाउँदो जरिङ्गो साग किने । आफू बसेको होटलमा सो ताजा सागसब्जीको तरकारी पकाइदिन अनुरोध गरें । अहा ! लेकको ताजा तरकारी यति स्वदिष्ट थियो; मैले आफ्नो गाउँको बाल्यकाल सम्भेर एकछिन छाती रसायो पनि ।

त्यो दिनभर यताउति लुक्ला बजार घुमेर बिताएँ । भोलिपल्ट बिहान उठेर नित्यकर्मपछि टहलिन बाहिर निस्कें । होटल फर्केर आएपछि खाजा खाँदै पासाड दाइ र याइजी दिदीसँग गफसफ गरें । कुरैकुरामा पासाड एकवर्षले म भन्दा भाइ हुनुहुँदो रहेछ । अनि अब मैले उहाँलाई भाइ भनेर नाता फेरें । होटल, घरपरिवार र व्यापारका कुरा भए । छोटै समयमा यो परिवारसँग आत्मीयता बढ्यो । हुँदाहुँदा त वर्षौंदेखि बसोसास र चिनजान भए जस्तो पो भयो । हालमा व्यावसायिक कारोबार छोरा आइ टसी (जो स्थानीय लुक्ला एयरपोर्टमा समिट एयरका स्टेशन इन्चार्ज समेत रहेछन्) र बुहारी आइ छुटिनले हेर्ने गरेका रहेछन् । उनीहरू दुवैजना नेत्रजीका पूर्व छात्रछात्रा पनि रहेछन् । ती दुवैले आफ्ना गुरुप्रति देखाएका आदरसम्मानले म अत्यन्त प्रभावित भएँ । लगातार बदलिँदो समाजमा आजभोलि यस्तो व्यवहारमा पनि खडेरी लाग्दै गएको विषय दुःख लाग्दो छ । अर्को दिन २२ गते विष्णुजी र नेत्रजी Everest Sherpa Resort देखि लगभग ५:०० बजेतिर (एकैदिनमा) आइपुगनु भयो । फर्कदा हाम्रो सामान बोक्न सहायता गर्ने भाइ पनि निकै फर्साइला भेटिए, जो कुमार भाइका छिमेकी मात्र नभएर दाइने हात जतिकै विश्वासपात्र पनि रहेछन् । उनले भोला बोकेबापत पनि स्वाभाविक दरमा सहर्ष चित्त बुझाए र भने “सरहरू टुरिष्ट होइन, आफ्नै मान्छे हो, अनि मैले किन बढी रकमको आशा गर्ने ।” औपचारिक शिक्षा नपाए पनि बुद्धि र विवेकले काम गर्ने ती सहयोगी भाइ धन्य छन् जसले ‘पैसा’ मात्र सबै थोक हो भन्ठान्दैनन् । ती दुवै जना सहयोगी भाइहरूमा हाम्रो अभिवादन ।

सो साँभ एकपल्ट हाम्रो पुनर्मिलनको खुशी मनायौं र भोलिपल्ट ‘बोम’ भन्ने नजिकैको रमाइलो डाँडातिर घुम्न जाने नेत्रजीको प्रस्ताव सर्वसम्मतिसे स्वीकार भयो । सो अनुरूप भोलिपल्ट २३ गते बिहान खाजा खाइवरि लुक्ला बजारको

दक्षिण पूर्व दिशामा रहेको 'बोम डाँडा' घुम्न हामी निस्क्यौं । ठाउँठाउँमा बाटो विराउँदै भए पनि लगभग पाँच किलोमिटरको दूरीमा रहेको त्यो मनोरम डाँडामा पुगेर फाँटिलो हरियो चौरबीच आनन्दले सुस्तायौं । त्यहाँ शिक्षक हुँदाका बखत नेत्रजी आफ्ना सहकर्मी र विद्यार्थीहरूका साथ वनभोजमा रमाउने गरेको पनि हामीलाई सुनाउनु भयो । फर्केर आएपछि खाना खाएर हामी यसो बजारतिर घुमघाम गरेर बरालियौं । आज जेठ २४ गतेको दिन हो । हामी सबैजनाले बिहानै उठेर आफ्नो गुन्टागठेरी कस्यौं । तल भरेर स्थानीय खाजा खायौं । हेडसरले उहाँको बासस्थानमा बिहानको कफी-चियाका साथ खाजाको लागि निम्तो गर्नु

भएको रहेछ । त्यहाँ पुगेर बस्दाबस्दै काठमाण्डौबाट प्लेन उडेको खबर आएर हामी हतार-हतार हामी बसेको ठाउँतर्फ लाग्यौं । साँच्चै नै एकछिनमा हवाईजहाज देखियो किनभने माथि भने भै हाम्रो होटल 'शेर्पा लज एण्ड कफीशप'बाटै 'हवाइउडान' र 'हवाइमैदान'का सबै क्रियाकलाप प्रत्यक्ष देख्न सकिन्थ्यो ।

हामी अलि अघि लाग्यौं । नेत्रजी अलिपछि बसेर होटलको बिल भुक्तानीको आभिभारा लिनु भयो । टिकट तल्कालै लिनुपर्ने रहेछ । सो काम पनि हेडसर र कुमारसिंह भाइले गरिहाल्नु भयो । एयरपोर्टमा पनि एकजना छत्र नामराशीको चिनारु राईभाइ नै भएकाले सजिलै भयो । हामी 'तारा' एयरवेजको सहायताले आनन्दपूर्वक घर आइपुग्यौं । फेरि एकपल्ट काठमाण्डौको धुवाँधुलो र कोलाहलले हाम्रो मथिङ्गल खायो । गर्मीले एकदुई दिन अप्ठ्यारो पनि पायो ।

म यस अघि पनि वि.सं. २०२८ सालमा सोलुसल्लेरीमा डेढ महिना बसेर त्यहाँको वातावरण बुझ्न पाएको थिएँ । मैले आफ्नो औपचारिक शिक्षा स्नातकोत्तर (एम.एड.) को शिक्षण अभ्यासमा त्यस भेकका चार जिल्लाका शिक्षकहरूको तालीम दिने कार्यक्रममा प्रशिक्षकको रूपमा भाग लिने अवसर पाएको थिएँ । दक्षिणी सोलु र उत्तरी खुम्बुको धेरै विषयहरू फरक छन् । दक्षिणतर्फ अधिकांश राई समुदाय छन् भने उत्तरतर्फ चाहिँ शेर्पाहरू धेरै छन् । दक्षिणमा व्यापार र पर्यटनको क्रियाकलाप कम छ भने

उत्तरमा यो पेशा भकिभकाउ छ । आर्थिक अवस्थाको कारणले उत्तरी भेकका मानिस निककै अगाडि देखिन्छन् । शिक्षामा पनि लगभग यस्तै अवस्था रहेछ । तसर्थ दक्षिण सोलुको धेरै मानिसहरू लुक्ला, स्याङबोचे र नाम्चेतिर सर्न लागेको कुरा स्पष्ट देखिन्छ । अर्थात् राई समुदायका मानिसहरू पनि

पर्यटनशिक्षा र अन्य आर्थिक कारोबारमा सरिक हुन लागेको देख्न पाउनु खुशीको कुरो हो । साँच्चै भन्ने हो भने अलि चलतापूर्जा शेर्पाहरू युरोप अमेरिकातिर बसाई सरेकाले सो रिक्त स्थानमा दक्षिणी भेगका राई समुदाय वा गैर शेर्पा समुदायले पूर्ती गर्न थालेको पनि एउटा सुन्दर यथार्थ देखियो ।

अर्को सत्य कुरो, पर्यटकहरूलाई दिने सेवा र खाद्य पदार्थको लागि सबै तल्लो भेक र काठमाण्डौमा नै आश्रित हुनुपर्दो रहेछ । अब यसलाई पनि स्थानीय रूपमा अलिअलि गरेर प्रयास गर्न सकिएला नि ! उदाहरणको निम्ति लुक्ला र वरपर गाई पालन गर्ने अनि सागसब्जी उत्पादन गर्ने, वरपरका खाली पहाडका पाखामा जडिबुटीको खेती गर्ने । हिमाली नदीखोलामा सानासाना विद्युत उत्पादन गर्ने र वन विनासको क्रम रोक्ने काम हुन सक्छ । जडिबुटी व्यवसायमा विदेशी लगानी आउन सक्छ । पर्यटन त छँदैछ, तर यसलाई सघाउ पुग्ने सानातिना घरेलु पेशा व्यवसाय पनि सँगसँगै लान नसकिने भने होइन नै । यसो भएमा विदेशिने जनसंख्या पनि यतै रोकिन सक्ला । विदेशी पर्यटक मात्र पैसा खसाउने प्राणी नठानी स्वदेशी वा आन्तरिक पर्यटक (स्थानीय पर्यटन)मा समेत उतिकै ध्यान पुऱ्याउन सके 'अफ सिजन' अघिपछिको समय र खालि स्थानको सदुपयोग हुन सक्छ । आजभोलि नेपाली समाजमा पनि घुम्ने-डुल्ने र पैसा खर्च गर्ने मानसिकता र आर्थिक अवस्थाको विकास हुन थालेको देखिन्छ । स्थानीय पर्यटनमा उद्योगी, व्यवसायी र सरकार दुवैतर्फबाट प्रयास गरेको खण्डमा यो क्रम बढ्ने हुन सक्ला । पर्यटन, कृषि, जलविद्युत र यातायातमा योजनाबद्ध रूपमा अगाडि बढेमा यी सबै एक-अर्काका परिपूरक हुन सक्छन् । लामो समयदेखि पालेर आएको सपनाकल्पना यस पटक पूरा गर्नमा डा. नेत्रमणि दुमीराईजीको व्यक्तिगत र उहाँका परिवार तथा नाता सम्बन्धको समग्र पत्तिले पुऱ्याउनु भएको अतुलनीय सहयोगलाई यो

कलमीले अत्यन्त ठूलो गुण मानेको छ ।

बिट मार्दा- यसरी पाँच दशकदेखि पालेर आएको सपना/कल्पना पूरा हुँदा के उपलब्धि भयो त ? भन्ने कुरामा म यस्तो निष्कर्षमा पुगें ।

- शहरको कोलाहलपूर्ण जीवनबाट केही समयको निम्ति भए पनि मुक्ति पाएँ ।
- सुन्दर हरिया पहाडहरूले मेरो आँखा, मन-मस्तिष्क र फोक्सोले शुद्ध हावाको आनन्द प्राप्त गर्न सक्थे ।
- उच्च हिमाली श्रृङ्खलाहरूले दिएको स्वर्गीय आनन्द कुनै पनि धनराशीको व्ययले उपलब्ध हुन सक्दैन ।
- म जति उच्चाइ चढ्दै जान्छु, त्यति नै शरीरमा फूर्ती बढ्दै जान्छ । मन प्रफुल्लित हुन्छ, अनि आत्मा शुद्ध भएको अनुभूति हुन्छ ।
- नयाँ भूगोलको ज्ञान र अनुभवको फाँट फैलिन्छ ।
- हामी हावा, धुँवा, धुलो, दुर्गन्ध र कोलाहलपूर्ण शहरमा बस्छौं, अनि दिनमा निलो आकाश देख्न पाउँदैनौं । अझ रातको समयमा स्निग्ध र सुन्दर चन्द्रमा अनि तारामण्डल देख्न पाउने त कुरै भएन ।

त्यसोभए अलिकता पैसा, अलिकता समय र अलिकता जोश-जाँगर खर्च गर्न किन कञ्जुस्याइ गर्ने त ? यस पटकको हिमाली यात्राले उब्जाएका यी मेरा नितान्त व्यक्तिगत अनुभव र सोचाइ हुन् । तपाईंलाई कस्तो हुन्छ ? आफैले सोच्नु हुन्छ कि ? "The Dream Comes True".

दुमी भाषाका लेख-रचना तथा साहित्यिक यात्रा: एक चर्चा

भनिन्छ, कुनै पनि मातृभाषा कति समृद्ध छ भन्ने कुरा त्यस भाषामा हुने साहित्य सिर्जनाले देखाउँछ। भाषा कतिसम्म बाँच्छ भन्ने कुरामा त्यस मातृभाषामा हुने साहित्य सिर्जनाले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। भाषा शास्त्रीहरूका अनुसार मातृभाषा बचाउनको लागि लेख्य परम्पराको आवश्यकता पर्दछ। भाषाशास्त्रीहरूले भन्ने यो लेख्य परम्परा भनेको यही लेख-रचना तथा साहित्य सिर्जनाहरू नै पर्दछन्।

दुमी भाषा पुस्तौं पहिलेदेखि बोलिदै आएको भाषा हो। दुमी राईहरूले बोल्ने मातृभाषा दुमी भाषा हो। पुस्तौं पहिलेदेखि बोलिदै आएका पनि दुमी भाषाको लेख्य परम्पराको थालनी भएको इतिहास खासै लामो छैन। गाउँघर, खोलाटोला, खुलुखुक्सुतिर दुमी भाषा बोलिँदा पनि लेख्य रूपमा दुमी भाषा भर्खर बामे सर्न खोज्दै छ। विगतका शासक तथा राज्यको एकल भाषा नीतिको कारण पनि दुमी भाषा लोपोन्मुख अवस्था पुगेको देखिन्छ। वि.स. २०४६ सालको जनआन्दोलनपछि निर्माण भएको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को संविधानले नेपाललाई बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक राज्यको रूपमा मान्यता प्रदान गरेपछि भने नेपालमा भाषाको सन्दर्भमा भाषिक नीति केही खुकुलो भएको देखिन्छ। यही सेरोफेरो मा अर्थात् वि.स. २०४३ सालतिरदेखि दुमी भाषाका शब्दहरू संकलन गर्न तथा शब्दकोश निर्माणको सुरुवात भएको पाइन्छ। अनौपचारिक रूपमा वि.स. २०५० सालमा र औपचारिक रूपमा वि.स. २०५५ सालमा दुमी किरात राई फन्सीकीमको स्थापना भएपछि वि.स. २०६८ सालमा आएर दुमी-नेपाली-अंग्रेजी शब्दकोश प्रकाशित भइ यो कार्यले मूर्त रूपमा लिएको देखिन्छ।

दुमी राईहरूको मुखपत्र अर्थात् बोल्ने मुखको रूपमा आधिकारीक माध्यम दुमी भाषिक अर्धवार्षिक पत्रिका "इसीलीम" (जि. प्र. का. द. नं. ४५/०५६, काठमाडौं) वि.स. २०५६ सालको

अंक १ देखि यही १८ औं अंकसम्म प्रकाशित हुँदै आएको छ। दुमी भाषिक अर्धवार्षिक पत्रिका भनिएता पनि वि.स. २०५८ मा प्रकाशित अंक-३ र अंक-४ बाहेक अर्धवार्षिक रूपमा प्रकाशन भएको देखिँदैन भने वि.स. २०६९, २०७२ र २०७३ मा वार्षिक रूपमा पनि प्रकाशन भएको देखिँदैन। यिँ प्रकाशित विभिन्न अंकहरूमा दुमी राईहरूको भाषा, धर्म, संस्कार, संस्कृति, रहनसहन, थात्थलो, सामे, पाछा, वंशावलीलगायतका विविध पक्षहरूलाई समेट्दै विभिन्न लेख-रचनाहरू प्रकाशित भइरहेका छन्, हुँदै आएका छन्। यसभित्र प्रकाशित सामग्रीहरू बढी जसो खस नेपाली भाषामा र केही अंग्रेजी भाषामा रहेको पाइन्छ। यसभन्दा बाहेक विभिन्न अन्य जर्नल, पत्रपत्रिकाहरू जस्तै निप्सुड, किरात प्रज्ञालगायतमा पनि खस नेपाली तथा अंग्रेजी भाषामा नै दुमी सम्बन्धी विभिन्न खोज, अनुसन्धानमुलक लेख, रचनाहरू प्रकाशित हुँदै आएको देखिन्छ।

दुमी भाषामा व्यक्तिगत रूपमा ओ देल्पो मीन्सी, कुलुछीदु, लीमु हुस्सडुयो, ओप्पो चु:सानु शीर्षकको चारवटा कथा वाहेक अन्य व्यक्तिगत तथा संस्थागत रूपमा कुनै छुट्टै कृतिको रूपमा लेख-रचना, कविता, निबन्ध, आदि भने अहिलेसम्म प्रकाशन हुन

कीर्ति कुमार हलक्सु दुमी राई

सकेको छैन। छुट्टै कृतिको रूपमा प्रकाशन नभएता पनि फुटकर रूपमा भने लेख-रचना, कविता आदि विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित भएको देखिन्छ। यसर्थ, माथि भनिएभै मातृभाषालाई समृद्ध बनाउन तथा भाषाशास्त्रीहरूले भन्ने लेख्य परम्पराको थालनी तथा विकास गरी मातृभाषालाई जुगौं जुगसम्म जोगाएर राख्नको लागि चाँहि दुमी भाषामै भने कति लेख-रचना तथा साहित्य सिर्जना भएका छन् त? यही सेरोफेरोमा रहेर दुमी भाषामा लेखिएका, नेपाली अनुवाद भएका, नभएका लेख-रचना, कथा, कविता, गीत-संगीत, चिठीपत्र, व्यक्तिगत चिनारीलगायतका विषयवस्तुहरूलाई यस आलेखमा समेट्ने प्रयास गरिएको छ।

क. लेख-रचना:

क्र. स.	शीर्षक	लेखक/संकलक	स्रोत तथा प्रकाशक	कैफियत
१	ओ देल् माखीपा	भिम हलक्सु	इसीलीम (२०६२), वर्ष-७, अंक-८, दु. कि. रा. फ., पृ.-१८।	
२	सुसुदप्सी	नेत्रमणि दुमी राई	इसीलीम (२०६५), वर्ष-१०, अंक-११, दु. कि. रा. फ., पृ.-२७।	सम्वाद र सम्मुखदु दुमी भाषामा।
३	नक्षो अष्टबहादुर हदी राईको खापखोर चिन्ताको बाटो र मर्नेलाई बाटो लगाउने विधि: एक चर्चा	चतुरभक्त राई	इसीलीम (२०६६), वर्ष-११, अंक-१२, दु. कि. रा. फ., पृ.-१-१८।	पूर्ण रूपमा लेख दुमी भाषामा नभएर सम्मुखदु, रीसीय दुमी भाषामा रहेको।
४	सत्तम रिडुहाम्बी नुजा: तुक्पु तुलुयाइखा	चतुरभक्त राई	इसीलीम (२०७१), वर्ष-१६, अंक-१६, दु.कि.रा.फ., पृ.-१।	" "
५	दुमी बसुरु-युयुमा पाछाको न्वागी तरिका	जगत ब. राई (संकलक), भूमिराज राई (सहयोगी)	" " पृ.-५१	" "
६	दुमी मुरह (ब्रस्मी) पाछाको निड्जा/नुजा एक परिचय	तेजमाया दुमी राई	इसीलीम (२०७४), वर्ष-१८, अंक-१७, दु.कि.रा.फ., पृ.-५१।	" "

७	गोरखापत्रबी रदुब्रमुपो चप्सुलाम्	नेत्रमणि दुमी राई	गोरखापत्र दैनिक, २०६६ भदौ १२ गते शुक्रबार (२८ अगस्ट २००९), गोरखापत्र संस्थान, धर्मपथ, काठमाडौं, नयाँ नेपाल, पृ.- ? ।
८	इसीलीमपो दुबी	कीर्तिकुमार दुमी राई	गोरखापत्र दैनिक, २०७४ साल साउन ३ गते मंगलबार, नयाँ नेपाल, गोरखापत्र संस्थान, धर्मपथ, काठमाडौं, नयाँ नेपाल पृ.-१२
९	नेपालपो संवीधान् २०७२ प्रारम्भीक मस्यौदाबी मामाब/ब्र/भ्र, रीदुम्-हदुम् का शीक्षा	कीर्ति कुमार दुमी राई	निप्सुड (येले सम्बत ५०७५), अंक-३५, किरात राई यायोक्खा, केन्द्रीय कार्यसमिति, महादेवस्थान, कोटेश्वर, काठमाडौं, पृ.-८७ ।

ख. कथा

क्र.स.	शीर्षक	लेखक/संकलक	स्रोत तथा प्रकाशक	कैफियत
१.	ओदेलपो मीन्सी	नेत्रमणि दुमी राई	मातृभाषा केन्द्र नेपाल, मातृभाषा पिपल पुस्तक परियोजना-२०६४ (सन् २००७)	
२.	कुलु-छीदु	कीर्ति कुमार दुमी राई	मातृभाषा केन्द्र नेपाल, मातृभाषा पिपल पुस्तक परियोजना-२०६४ (सन् २००७)	

३.	लीमु हुस्सडुयो	मनोज दुमी राई	मातृभाषा केन्द्र नेपाल, मातृभाषा पिपल पुस्तक परियोजना-२०६५ (सन् २००८)
४.	ओप्पो चु:सानु	तेजमाया दुमी राई	मातृभाषा केन्द्र नेपाल, मातृभाषा पिपल पुस्तक परियोजना-२०६५ (सन् २००८)
५.	तोमा, खेमा का खो क्चीलीक्पाको गोचुरी	कीर्तिकुमार दुमी राई	गोरखापत्र दैनिक, २०७२ साल चैत ३ गते बुधबार, नयाँ नेपाल, गोरखापत्र संस्थान, धर्मपथ, काठमाडौं, नयाँ नेपाल पृ.-१२ र इसमता डटकममा मे २९ २०१७ मा प्रकाशित ।

ग. चिठी लेखन

क्र.स.	शीर्षक	लेखक/संकलक	स्रोत तथा प्रकाशक	कैफियत
१.	छारुम् बीर्मेबी सफु (बहिनीलाई चिठी)	मीक्सी दुमी रदु हलक्सु	इसीलीम् (२०५६), वर्ष-१, अंक-१, दु. कि. रा. फ., पृ.-२८ ।	
२.	ओपेपेबी सफु -दाजुलाई चिठी)	मीक्सी रदु हलक्सु	इसीलीम् (२०५९), वर्ष-४, अंक-५, दु. कि. रा. फ., पृ.-२९ ।	

घ. गीत, संगीत

क्र.स.	शीर्षक	लेखक/संकलक	स्रोत तथा प्रकाशक	कैफियत
१.	अप्ती नाम्तोरी (सूर्य उदायो)	नेत्रमणि दुमी राई	इसीलीम (२०५८), वर्ष-३, अंक-३, दु. कि. रा. फ., पृ.-१८ ।	वि.स. २०५७ सालमा लेखकै स्वर तथा संगीतकार शान्तिराम राईको संगीत र संगीत संयोजनमा रेडियो नेपालमा रेकर्ड भएको ।

२.	आइयय बरी लै	नेत्रमणि दुमी राई	इसीलीम (२०५९), वर्ष-४, अंक-५, दु. कि. रा. फ., पृ.-१५।	
३.	थुनाम् (हिमाल)	नेत्रमणि दुमी राई	इसीलीम (२०६०), वर्ष-५, अंक-५, दु. कि. रा. फ., पृ.-३९।	सन्तोष दुमीको संगीत तथा संगीत संयोजनमा राष्ट्रिय नाचघरमा २०५९ सालमा दु.कि. रा.फ.द्वारा आयोजित सांस्कृतिक कार्यक्रममा सुमन दुमी, बेनुका राई, राधा राई, विजय खालिङ, सन्तोष दुमी लगायतको सामूहिक स्वरमा स्टेजमा प्रस्तुत गरिएको।
४.	ले	रेक बहादुर दुमी ब्रस्मा	इसीलीम (२०६०), वर्ष-५, अंक-५, दु. कि. रा. फ., पृ.-४१।	
५.	भीमीची मआ सुमरआ -गाई मच्यो के ले रो गैले)	तेजमाया मुरह दुमी राई	इसीलीम (२०६२), वर्ष-७, अंक-८, दु. कि. रा. फ., पृ.-४०।	
६.	नाम्पारु (स्वच्छन्द आकाश)	नेत्रमणि दुमी राई	इसीलीम (२०६८), वर्ष-१३, अंक-१४, दु. कि. रा. फ., पृ.-१६।	जितेन राईको संगीत तथा स्वरमा रेकर्ड भएको।
७.	इङ्की तुम्लो	तेजमाया मुरह दुमी राई	इसीलीम (२०६८), वर्ष-१३, अंक-१४, दु. कि. रा. फ., पृ.-१६।	सन्तोष दुमीको संगीत तथा सन्तोष दुमी, खविराज राई, समला राई, तेजमाया राई हेमन्त कुमार राई, कुसल राई लगायतको सामूहिक स्वरमा रेकर्ड भएको।

८.	नु: गोबी ताम् (मनमनै)	नेत्रमणि दुमी राई	दु.कि.रा.फ.	सन्तोष दुमीको संगीत तथा देवेस दुमी राईको संगीत संयोजनमा प्राज्ञश्वरी रेकर्डस्मा रेकर्ड भएको।
----	-----------------------	-------------------	-------------	--

ड. कविता

क्र. स.	शीर्षक	लेखक/संकलक	स्रोत तथा प्रकाशक	कैफियत
१.	ओपो देल्डा खानुक्सा	खड्गमणि हलक्सु राई	इसीलीम (२०५६), वर्ष-१, अंक-१, दु. कि. रा. फ., पृ.-२९।	
२.	होपुआडा चामुदुम् तुम् (आफैले बिसैको कुरा)	नेत्रमणि दुमी राई	इसीलीम (२०६०), वर्ष-५, अंक-५, दु. कि. रा. फ., पृ.-२१।	
३.	मामासीसी मेइ	कीर्ति कुमार दुमी राई	गोरखापत्र दैनिक, नयाँ नेपाल, २०७१ असोज ३० गते बिहीबार, गोरखापत्र संस्थान, धर्मपथ, काठमाडौं, पृ.-१३।	
४.	ए...किरावा पुमा (ए किराती फूल)	तेजमाया मुरह दुमी राई	थुंगा, मातृभाषा कविता संगालो-६ (अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१६), आदिवासी जनजाती उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, लगनखेल, ललितपुर, नेपाल, पृ.-५२।	
५.	नेपाल तुक्ली पुमाखम् (नेपाल एक फूलबारी)	कीर्ति कुमार दुमी राई	थुंगा, मातृभाषा कविता संगालो-६ (अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१६), आदिवासी जनजाती उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, लगनखेल, ललितपुर, नेपाल, पृ.-५६।	

६.	नाक्सी	तेजमाया मुरह दुमी राई	थुँगा, मातृभाषा कविता संगालो-७ (अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१७), आदिवासी जनजाती उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, लगनखेल, ललितपुर, नेपाल, पृ.-८३।	
७.	मीम्सी (सम्भना)	कीर्ति कुमार दुमी राई	थुँगा, मातृभाषा कविता संगालो-७ (अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१७), आदिवासी जनजाती उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, लगनखेल, ललितपुर, नेपाल, पृ.-८८।	
८.	छीरीयाम्लो का धीरीयाम्लो (उधौली र उभौली)	कीर्ति कुमार दुमी राई	मातृभाषा दिवस-२०१५, कविता संगालो, प्रथम संकरण (२०७२), नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, कमलादी, काठमाडौं, पृ.- ९१।	अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१५ को अवसरमा नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानद्वारा आयोजित राष्ट्रिय मातृभाषा कविता महोत्सव-२०७१ मा वाचित कविता
९.	लुम्यत्तो ओ तो इसी (खोजि रहेछु मेरो अस्तित्व)	कीर्ति कुमार दुमी राई	मातृभाषा दिवस-२०१६, कविता संगालो, प्रथम संकरण (२०७३), नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, कमलादी, काठमाडौं, पृ.- ११०।	अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१६ को अवसरमा नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानद्वारा आयोजित राष्ट्रिय मातृभाषा कविता महोत्सव-२०७२ मा वाचित कविता

१०.	तुक्बो सीड्सीबु	तेजमाया मुरह दुमी राई		अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१७ को अवसरमा नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानद्वारा आयोजित राष्ट्रिय मातृभाषा कविता महोत्सव-२०७३ मा वाचित कविता, प्रकाशन हुन बाँकी।
११.	अम्नी (सुनाखरी)	तेजमाया मुरह दुमी राई	इसमता डटकम। फेब्रुअरी १७, सन २०१७।	
१२.	पाछु	तेजमाया दुमी राई	निप्सुड (२०६५), पूर्णाङ्क-२८, अंक-२८, किरात राई यायोक्खा, केन्द्रीय कार्यसमिति, महादेवस्थान, कोटेश्वर, काठमाडौं, पृ.-६४।	

च. दुमी तुम्नाम् (सम्वाद)

क्र.स.	शीर्षक	लेखक/संकलक	स्रोत तथा प्रकाशक	कैफियत
१.	दुमी ब्रबी तुम्नाम्	मीक्सी रदु दुमी राई	इसीलीम (२०५७), वर्ष-२, अंक-२, दु.कि.रा.फ., पृ.-३२।	
२.	दुमी रदु ब्र यो जीक्सा य ? (दुमी किरात राई भाषा पनि बोल्ने कि ?)	नेत्रमणि दिक्पा हलक्सु दुमी राई	इसीलीम (२०६१), वर्ष-६, अंक-७, दु.कि.रा.फ., पृ.-१७।	
३.	मामासीसी मेइ (हो सियार है)	सम्पादक मण्डल	इसीलीम (२०६१), वर्ष-६, अंक-७, दु.कि.रा.फ., पृ.-७३।	कार्टुन चित्रमा संवाद।

छ. सम्पादकीय

क्र. स.	शीर्षक	लेखक/संकलक	स्रोत तथा प्रकाशक	कैफियत
१.	इसीलीम्पो तुम्	सम्पादक मण्डल	इसीलीम (२०५७), वर्ष-२, अंक-२, दु.कि. रा.फ., पृ.-२।	
२.	इसीलीम्पो तुम्	" "	इसीलीम (२०६४), वर्ष-९, अंक-१०, दु.कि.रा.फ., पृ.-८६।	
३.	" "	" "	इसीलीम (२०७०), वर्ष-१५, अंक-१५, दु.कि.रा.फ., पृ.-१७८।	
४.	" "	" "	इसीलीम (२०७१), वर्ष-१६, अंक-१६, दु.कि.रा.फ., पृ.-११०।	
५.	" "	" "	इसीलीम (२०७४), वर्ष-१८, अंक-१७, दु.कि.रा.फ., पृ.-१३७।	

ज. विविध

क्र. स.	शीर्षक	लेखक/संकलक	स्रोत तथा प्रकाशक	कैफियत
१	केही दुमी शब्दावलीहरू : समय, बार, ऋतु, दिशा,, महिना, स्थान विशेष	प्रस्तोता: नेत्रमणि दुमी राई।	इसीलीम (२०५६), वर्ष-१, अंक-१, दु.कि.रा.फ., पृ.-२२।	स्रोत: भिमलसिंह मुरह
२	दुमी भाषाका क्रियाका रूपहरू	नेत्रमणि हलक्सु राई	इसीलीम (२०५७), वर्ष-२, अंक-२, दु.कि.रा.फ., पृ.-३१।	
३	भान्छामा प्रयोग हुने शब्दहरू	चक्षुबन्धु हलक्सु राई	" "	
४	दुमी भाषामा रुख, विरुवाहरूको नाम	चुङ्को ओइसी सत्तम राई	" "	
५	सम्बु/सम्म	सुरेस मुरह राई	इसीलीम (२०५८), वर्ष-३, अंक-३, दु.कि.रा.फ., पृ.-२८।	

क्र. स.	शीर्षक	लेखक/संकलक	स्रोत तथा प्रकाशक	कैफियत
६	जातीय शब्दहरू	नेत्रमणि हलक्सु	" "	पृ.-१३।
७	क्रियापदको पक्षहरू	कालका नेत्रमणि राई	हलक्सु	इसीलीम (२०५८), वर्ष-३, अंक-४, दु.कि.रा.फ., पृ.-६३।
८	साकेला रीसीय	टेक बहादुर मुरह		इसीलीम (२०५७), वर्ष-२, अंक-२, दु.कि.रा.फ., पृ.-३६।
९	दुमी ब्रला (दुमी भाषाबाट)	अमर दिक्पा हजुर दुमी राई		इसीलीम (२०६१), वर्ष-६, अंक-७, दु.कि.रा.फ., पृ.-३३।
१०	आडुलाई ओपो देल्डा चाहेछुक्ता	फुल कमल सत्तम राई		इसीलीम (२०६२), वर्ष-७, अंक-८, दु.कि.रा.फ., पृ.-३४।
११	छी युडु	टंक खारुबु दुमी राई		इसीलीम (२०६२), वर्ष-७, अंक-८, दु.कि.रा.फ., पृ.-४०।
१२	आडु गान्या रतेपापो मुरुनारु (म गान्या र रतेपाको सन्तान हु)	चुडामणि खारुबु राई		इसीलीम (२०६४), वर्ष-९, अंक-१०, दु.कि.रा.फ., पृ.-७८।
१३	मामीक्सा सागो (अमर आत्मा)	मतिराज हलक्सु दुमी राई		इसीलीम (२०६४), वर्ष-९, अंक-१०, दु.कि.रा.फ., पृ.-७८।
१४	ओपो खामा देल् (मेरो सानो गाउँ)	रोशन हजुर राई		इसीलीम (२०६४), वर्ष-९, अंक-१०, दु.कि.रा.फ., पृ.-७८।
१५	साकेला रिसी	उत्सव खवचु		इसीलीम (२०६६), वर्ष-११, अंक-१२, दु.कि.रा.फ., पृ.-२२।
१६	दुमी वल	अर्जुन भक्त राई		इसीलीम (२०६६), वर्ष-११, अंक-१२, दु.कि.रा.फ., पृ.-२२।

भ. सुलाम्:

इसीलीम २०६४ वर्ष-९, अंक-१० छीरीयाम्लोदेखि दुमी भाषामा मौलिक प्रकाशनको रूपमा विशेष अंक सुलाम् (मेसो) को सुरुवात भएको देखिन्छ। सुलाम्भित्र नितान्त दुमी भाषालाई प्राथमिकता दिइ त्यसको नेपाली खस भाषामा अनुवादसहित प्रकाशन हुँदै आएको छ। इसीलीमको मध्यभागतिर पर्ने गरी सुलाम् लाई इसीलीमसँगै पाठक समक्ष पुऱ्याइँदै आएको छ। २०६४ सालमा अंक-१, वर्ष-१ को रूपमा सुरुवात भएको सुलाम् २०७१, अंक-६, वर्ष-६ सम्म प्रकाशनमा आएको छ। अहिलेसम्म यसभित्र समेटिएका तथा प्रकाशित सामग्रीहरूलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ।

लेख रचना

क्र. स.	शीर्षक	लेखक/संकलक	स्रोत तथा प्रकाशक	कैफियत
१.	सुलाम् तुम् (सम्पादकीय)	सम्पादक	सुलाम् (२०६४), अंक-१, वर्ष-१, दु.कि.रा.फ. तथा इसीलीम परिवार	
२.	दुमी तुम्नाम्	उत्सव खवचु दुमी राई	" "	
३.	दुमी ब्र	कीर्ति कुमार दुमी राई	" "	
४.	खल्ल दुमी रदुलाई ओ आना तुम्	पुमा रदु सत्तम	" "	
५.	तुम्नाम्	तेजमाया दुमी राई	" "	
६.	किरात सन्देश गान	मीक्सी रदु हलक्सु	" "	
७.	तुम्नाम्	मनोज दुमी राई	" "	
८.	खार्मी साब्रु तुम्नाम्	सम्पादक	" "	
९.	दुमी ब्र चेइसीक्ती मेइ	मीक्सी रदु हलक्सु	सुलाम् (२०६५), अंक-२, वर्ष-२, दु.कि.रा.फ. तथा इसीलीम परिवार	
१०.	सुलाम्	तेजमाया दुमी	" "	
११.	दुमी छेन्लाम्	कीर्ति कुमार दुमी राई	" "	
१२.	हाड का दीदीलेम्	मनोज दुमी राई	सुलाम् (२०६७), अंक-३, वर्ष-३, दु.कि.रा.फ. तथा इसीलीम परिवार	
१३.	इड्कीपो छेन्सी	" "	" "	
१४.	तुक् फे सागो	वीर बहादुर मुरह दुमी	" "	
१५.	मामा मोइक मा तुम्	तेजमाया दुमी	" "	
१६.	तेसो आक्ती	सम्पादकीय	सुलाम् (२०७०), अंक-५, वर्ष-५, दु.कि.रा.फ. तथा इसीलीम परिवार, पृ.-क।	
१७.	दुमी तुम्लो	सम्पादक मण्डल	" " पृ.-ख।	

लेख रचना

१८.	होपु छेन्सी	नीहाड्मा हलक्सु दुमी राई	" "	पृ.-घ।
१९.	साखेल ले	टिकामाया मुरह ब्रस्मा दुमी	" "	पृ.-ड।
२०.	साउन २१ गते: यायोक्खा स्थापना दिवस	नीहाड्मा दुमी राई	" "	पृ.-च।
२१.	माचामुक्तीनो हो पुपो ब्र	मनोज हलक्सु दीक्पा दुमी राई	" "	पृ.-छ।
२२.	तीचु रेक्ती म्यै भाराचु	रुबिना मुरह ब्रस्मा दुमी राई	" "	पृ.-झ।
२३.	दुमी ले	रेकवहादुर मुरह ब्रस्पा दुमी राई	" "	पृ.-ञ।
२४.	इड्की सो गुर्सा यलम्बर	सोफी हलक्सु दुमी राई	" "	पृ.-ज।
२५.	इड्की रदुनाम्चु	सृष्टि हलक्सु दुमी राई	" "	पृ.-ट।
२६.	ओदेल का दुमी ब्र	सन्तोष हलक्सु दुमी राई	" "	पृ.-ठ।
२७.	दुमी मीक्छेनाक्छे: ब्र का रीदुम्-हदुम्	कीर्ति कुमार दुमी राई	" "	पृ.-ड।
२८.	आतेम्बी कवीता फ्या चप्तु	गुणराज राई	" "	पृ.-द।

२९.	होपुपो छेन्सी		" "	यसमा नाम, पाछा, उमेर, गाउँ, बुबाको नाम, आमाको नाम, मावली गाउँ, परिवार संख्या, बसोबास आदिलाई समेटेर ७४ जनाको व्यक्तिगत चिनारी प्रकाशित
३०.	चुरी तुम्	सम्पादक	सुलाम् (२०७१), अंक-६, वर्ष-६, दु.कि.रा.फ. तथा इसीलीम परिवार ।	
३१.	खुलु तुम्लो मुल्	तेजमाया मुरह दुमी राई	" "	
३२.	ले	लप्टन ताया भिमलसिड मुरह दुमी रदु	" "	
३३.	सागो तुम्	सर्वजित मुरह दुमी राई	" "	
३४.	दुमी तुम्नाम्	रत्नकुमारी मुरह दुमी राई	" "	
३५.	इङ्की सुप्तुलु का चुपीहाम्	कीर्ति कुमार हलक्सु	" "	
३६.	ओपो छेन्सी		" "	११ जनाको व्यक्तिगत चिनारी ।
३७.	सानु	मौलीधन दुमी छाचुड रदु	" "	
३८.	सुक्ली लुआ सुप्तुलु	मीरह साइला	" "	सन्तोष दुमीको संगीत तथा राजेस पायल राईको स्वरमा रेकर्ड भइ राईकै सेमुना एल्बममा समावेश भएको ।

३९.	अड कुवी तोदु	कुवी नागिरे नक्छो टेक बहादुर दुमी	" "	
४०.	साकेला	नीहाइमा हलक्सु दीक्मा दुमी राई	" "	
४१.	दुमी तुम्नाम् फेसबुकलक	तेजमाया राई र भल दुमी	" "	पन्ने स बु क च्याटमा भएको कुराकानी ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

इसीलीम १२०५६, वर्ष-१, अंक-१ देखि इसीलीम १२०७४, वर्ष-१८, अंक-१७ सम्मका सम्पूर्ण इसीलीमहरू ।

निप्सुड १२०६५, पूर्णाङ्क- २८, अंक-२८, किरात राई यायोक्खा, केन्द्रीय कार्यसमिति, महादेवस्थान, कोटेश्वर, काठमाडौं, पृ.-६४ ।

इसमता डटकम । ६२/६५ सहयोग मार्ग, अनामनगर-३२ काठमाडौं, नेपाल, फेब्रुअरी १७, सन् २०१७ ।
गोरखापत्र दैनिक १२०७१, असोज ३० गते बिहीबार, गोरखापत्र संस्थान, धर्मपथ, काठमाडौं, नयाँ नेपाल,
पृ.-१३ ।

थुंगा, मातृभाषा कविता संगालो-६ (अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१६), आदिवासी जनजाती उत्थान
राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, लगनखेल, ललितपुर, नेपाल, पृ.-५२ ।

थुंगा, मातृभाषा कविता संगालो-६ (अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१६), आदिवासी जनजाती उत्थान
राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, लगनखेल, ललितपुर, नेपाल, पृ.-५६ ।

थुंगा, मातृभाषा कविता संगालो-७ (अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१७), आदिवासी जनजाती उत्थान
राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, लगनखेल, ललितपुर, नेपाल, पृ.-८३ ।

थुंगा, मातृभाषा कविता संगालो-७ (अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१७), आदिवासी जनजाती उत्थान
राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, लगनखेल, ललितपुर, नेपाल, पृ.-८८ ।

मातृभाषा दिवस-२०१५, कविता संगालो, प्रथम संकरण (२०७२), नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, कमलादी,
काठमाडौं, पृ.- ९१ ।

मातृभाषा दिवस-२०१६, कविता संगालो, प्रथम संकरण (२०७३), नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, कमलादी,
काठमाडौं, पृ.- ११० ।

गोरखापत्र दैनिक १२०७२, चैत ३ गते बुधबार, गोरखापत्र संस्थान, धर्मपथ, काठमाडौं,
नयाँ नेपाल, पृ.-१२ ।

मातृभाषा केन्द्र नेपाल, मातृभाषा पिपल पुस्तक परियोजना-२०६४ (सन् २००७)

मातृभाषा केन्द्र नेपाल, मातृभाषा पिपल पुस्तक परियोजना-२०६४ (सन् २००७)

मातृभाषा केन्द्र नेपाल, मातृभाषा पिपल पुस्तक परियोजना-२०६५ (सन् २००८)

मातृभाषा केन्द्र नेपाल, मातृभाषा पिपल पुस्तक परियोजना-२०६५ (सन् २००८)

गोरखापत्र दैनिक १२०६६, भदौ १२ गते शुक्रबार (२८ अगस्ट २००९), गोरखापत्र संस्थान, धर्मपथ,
काठमाडौं, नयाँ नेपाल, पृ.- ? ।

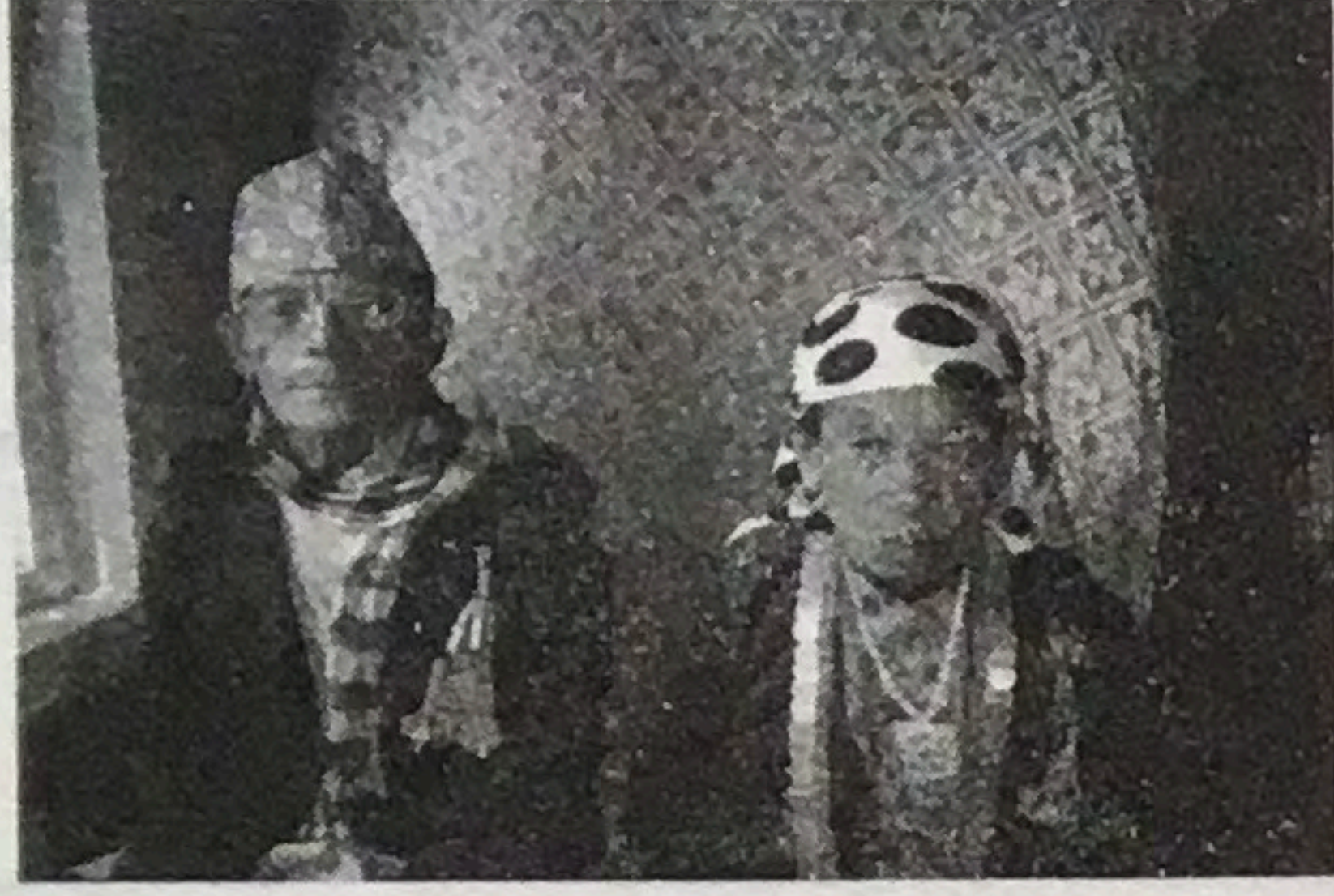
गोरखापत्र दैनिक १२०७४, साल साउन ३ गते मंगलबार, गोरखापत्र संस्थान, धर्मपथ, काठमाडौं, नयाँ
नेपाल, पृ.-१२ ।

निप्सुड १२०७५, अंक-३५, किरात राई यायोक्खा, केन्द्रीय कार्यसमिति, महादेवस्थान,
कोटेश्वर, काठमाडौं, पृ.-८७ ।

सुलाम् १२०६४, अंक-१, वर्ष-१, देखि सुलाम् १२०७१, अंक-५, वर्ष-६ सम्मका सम्पूर्ण अंकहरू, दु.कि.
रा.फ. तथा इसीलीम परिवार ।

ऐसेलुखर्क गाउँपालिका-७, माक्पा, नोरुङ, खोटाङ
Email-kirti.dumeerai@gmail.com

इसीलीम १८ औं अङ्क सुलाम् विशेषाङ्कको रुपमा प्रकाशन हुन गइरहेको तथा किरातीहरूको महान चाड येले थो ५०७७ छीरीयाम्लो (उधौली) तोसी/तोसु (साकेला) को शुभ अवसरमा देश-विदेशमा रहनु भएका सम्पूर्णमा हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दै सीमेभूमे, सुप्तुलु, युङ्खुलु एवम् सुम्नीमा-पारुहाडले हामी सबैको रक्षा गरुन् भन्ने कामना गर्दछौं ।

सर्वजित मुरह दुमी राई/माईति शोभा दुमी राई
तथा स-परिवार
केपिलासगढी गाउँपालिका-४, बाक्सिला

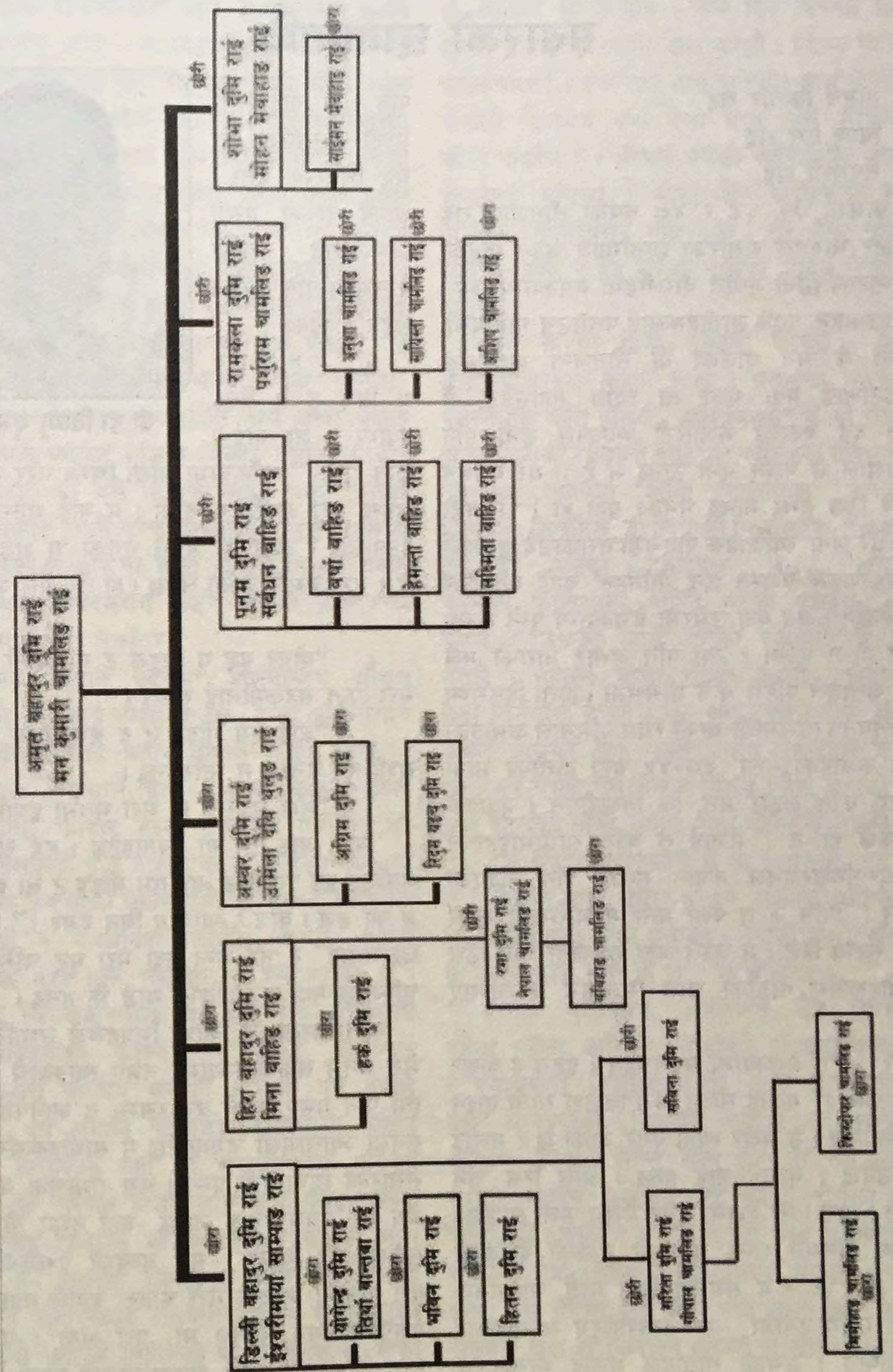
नृप सत्तम दुमी राई/सुमीता कोयी राई
तथा स-परिवार
केपिलासगढी गाउँपालिका-५, सप्तेश्वर
हाल: काठमाण्डौं

इसीलीम १८ औं अङ्क सुलाम् विशेषाङ्कको रुपमा प्रकाशन हुन गइरहेको तथा किरातीहरूको महान चाड येले थो ५०७७ छीरीयाम्लो (उधौली) तोसी/तोसु (साकेला) को शुभ अवसरमा देश-विदेशमा रहनु भएका सम्पूर्णमा हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दै सीमेभूमे, सुप्तुलु, युङ्खुलु एवम् सुम्नीमा-पारुहाडले हामी सबैको रक्षा गरुन् भन्ने कामना गर्दछौं ।

राम रङ्कासु दुमी राई/जसुमती राई
तथा स-परिवार
जागुन, तीनसुकिया, आसाम, इण्डिया
पिन नं.: ७८६९८८

लॉमिडाडा चिउरीवास तर्फको हजुरपाछाको छुट वंशावली विवरण - अमर हजुरचु दुमी राई हाल: धरान सुनसरी

संसारको छानामाथि

डा. नोबल किशोर राई
डा. विष्णु एस राई
डा. नेत्रमणी राई,

क्रमशः ७२, ६४ र ४८ वर्षका तीनजना राई डाक्टर साबहरू संसारका छानामाथि चढ्न हिंडेका -संसारका छाना अर्थात् चोम्लोडमा बेसक्याम्पसम्म । यी हरफहरू पढ्ने साथीहरूलाई पत्याउन गाह्रै पर्ला: कुन्नि के गर्न थालेका यी तीनजना बूढाहरूले (एउटालाई बूढा भन्न ता त्यति सुहाउँदैन, तै पनि दुई बूढाका मेजोरिटी भएकाले उनी पनि बूढाखाल मै पर्छन् भनी ठान्छु म है ।) धेरै पढेभने अलि ठिस हुन्छ मान्छे भनेको यही हो । पीएचडी गर्ने धेरै जना व्यक्तिहरू पीएचडी नसकाउँदै खुस्केका उदाहरणहरू प्रशस्त छन्: यीनिहरू चाहिं गरिसकेर खुस्केछन् । अब यस उमेरमा बेसक्याम्प पुग्ने कस्तो रहर होला कुन्नि ? त्यो पनि असारे मासको मुखै मा, जताततै पहिरो भर्ने मौसममा । हप्ता दिनसम्म हिंड्नुपर्ने । त्यसमाथि आफ्नै रगत पसिनाले कमाएको शुद्ध कमाइको पैसा, ४०-४५ वटा हात्तीको माया मारेर, कति कठोर मन, कि निष्ठुरीपन । बूढाहरू खुस्केकै हो त ? मलाई त कति साथीभाइहरूले र घरपरिवारजनले नजान सलाह पनि नदिएका हैनन् । तैपनि जे त पर्ला भनी म भारीतारी कसेर एक सुरमा हिंडे । म जस्तै अरू दुई जना अलि ठिस साथीहरूसँग गोडाको चाल मिलाउन म तमिसाँ नै ।

१. “तँ बेसक्याम्प गइस छस् ? इट्स द वन्डर फुल प्लेस !” मलाई सोध्छ, मेरो ब्रिटिश साथी एलन म्याक्लीनले । उ भर्खर त्यहाँ पुगेर आको छ र मलाई सुनाउँदैछ । मलाई डाह हुन्छ । अलि रिस पनि उठ्छ । मोरो ! मेरै देशमा घुमेर मैसँग फुर्ती लाउँछ । गदाहा, मनमनै भन्छु म । यो नब्बेको दशकको कुरो हो । ऊ र म सँगसँगै काम गर्छौं, माध्यमिक शिक्षा परियोजनामा, -ऊ अन्तर्राष्ट्रिय सल्लाहकार म राष्ट्रिय । उसको सोधाइले मलाई भस्काउँछ

पनि । म नाई भनेर मुण्टो हल्लाउँछु, तर मुटु चिसिक्क हुन्छ । आफ्नै देशको यस्तो विश्वप्रसिद्ध ठाउँमा पुग्नसम्म पनि सकेको छुइन । थुईक्क !

२. “ ह य । व यु बिन टु द बेस-क्याम्प ? ओ माई !

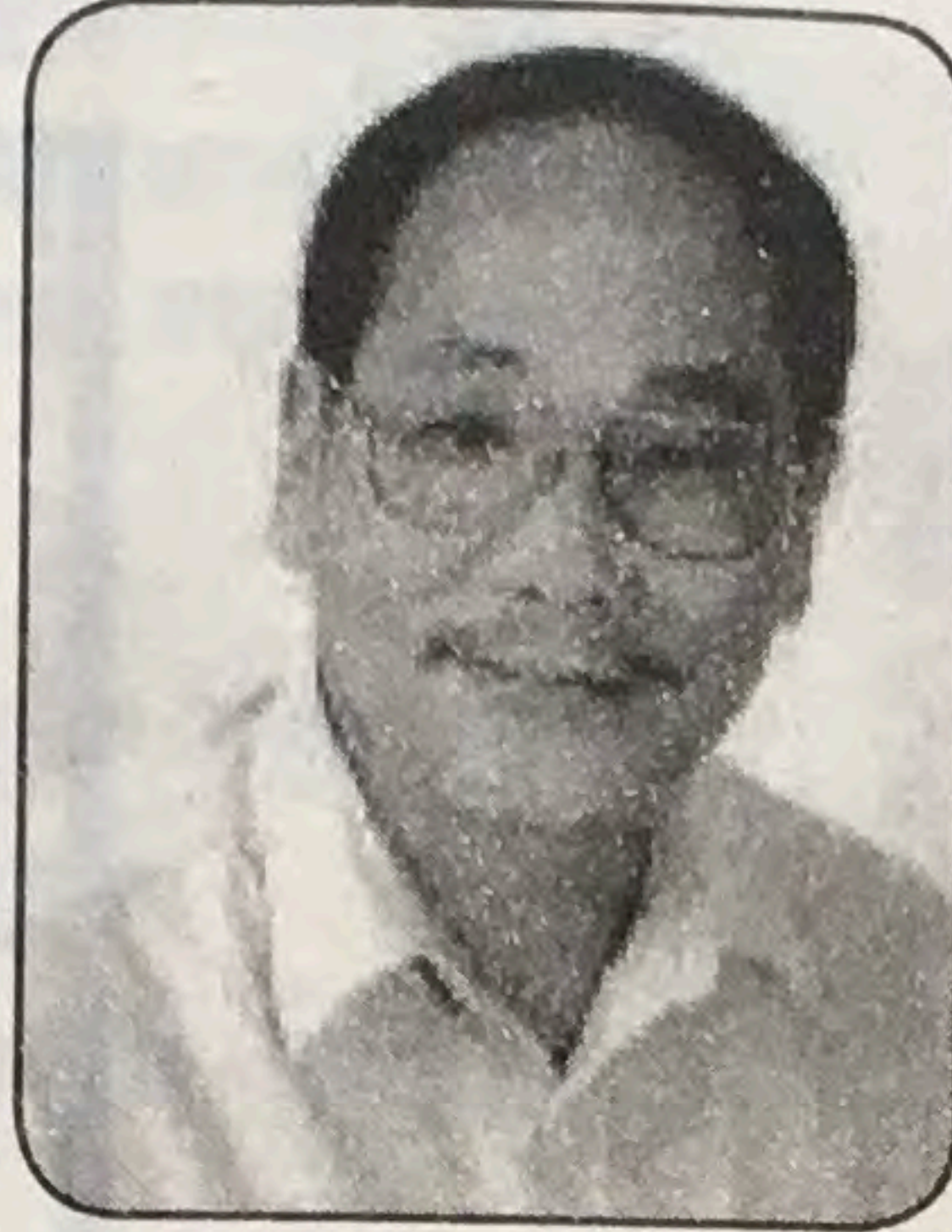
खति राम्रो !” सम्भनामा आँखा चिम्ल गरेर भन्छिन लुईस, मेरी अमरीकन साथी । म नाई भनेर मुण्टो हल्लाउँछु र त्यसपछि उनले भनेको ‘यु शुड ...’ले मेरो मुटु चिमोटे जस्तो लाग्छ । हो त ! मैले जानुपर्ने ।

३. “क्वेयर वुड यु लाइक टु गो, मार्टी ?” म मेरो फिन सहकर्मीलाई सोध्छु ।

“आइ एम गोइड टु द बेसक्याम्प ।” ऊ खुशी हुँदै भन्छ । म भस्किन्छु ।

“ओह रियल्ली ।” मेरो मनमा इर्ष्या बल्छ “या । आइ एम सो एक्साइटेड । हर्ड सो मच अबाउट इट एन नाउ आइ एम गोइड टु सी इट इन अ फ्यु डेज । वाउ ! ह्याव यु बिन देअर ?” ऊ सो ध्छ मलाई र ‘नो’ भन्नु पर्दा मेरो मुटु चस्किन्छ । चस्किन्छ मात्र त के किला गाडे भैं हुन्छ ।

यस्ता यस्ता धेरै विदेशी मित्रहरूले उचालिदिएर मेरो मनले सके बेसक्याम्प, नभए त्याङ्गबोचे गुम्बा, त्यो पनि नभए नाम्चे बजारसम्म त जानैपर्छ भनी मनमा ज्वालामुखी जगाएपछि म साथीहरूसँग हिंडे संसारको छानामाथि पस्न । यस रोमांचक यात्राको श्रेय डा. नेत्रमणीलाई जान्छ -वहाँ नभए यो यात्रा सम्भव हुने थिएन । सन् नब्बेको दशकदेखि नै यस यात्रामा निस्कने मेरो चाहना वहाँले गर्दा बल्ल यसपालि (सन् २०१७ मा) पूरा भयो । यात्राको सारा जिम्मेवारी जस्तै, लुक्लासम्मको हवाई टिकट,

- प्रा.डा.विष्णु एस. राई

त्यसपछिको यात्रामा कहाँ बस्ने, के खाने सब वहाँले नै मिलाउनु भयो । जानकार मित्रहरूको सल्लाह बमोजिम मैले लाउने, ओढ्नेका साथै बोके -एक प्याकेट पारासिटामोल (टाउको-साउको दुखेमा) दुई प्याकेट जीवनजल (छेरपाटी लागेमा), आधी दर्जन ओजोन ट्याबलेट (कुनि केका लागि भनेर डक्टर छोरीले पठाइदिएको), एक शीशी मूव मलहम (लडेर हात खुट्टा मर्केमा), १० वटा लसुनका ढिक्का (लेक लागेमा), ६ पीस अदुवा (श्रीमतीले हालिदिएकी, राई किराती भएर होला शायद), एक प्याकेट नट मन्च (बाटामा उकालो लाग्दा भोक लागेमा), एक बोटल रायल स्टाग (राति बास बस्दा थकाई मार्न), एक प्याकेट भुजिया (थकाई मार्नेको साथी), रू. १००० मा यसै यात्राको लागि भनेर किनेको नयाँ रेनकोट (पानी परेको खण्डमा), एउटा घङ्गुरको लट्टी (उकालो-ओरालो बाटो सोभ्याउन), र यसरी अल्टीच्युड सिक्नेससँग लड्न आफ्नो किलाबन्दी गरेर लागेँ उँभो लेकतिर ।

लुक्ला विमान स्थलमा ओर्लनासाथ शीतल बतासले जीउलाई सुमसुम्याउँछ । हामी ओर्लनासाथ प्लेन यात्रुहरूलाई लिएर तुरुन्तै फर्की हाल्छ, र वातावरण चकमन्न हुन्छ । हामी काठमाण्डौको धूलो, धूवाँ, फोहोर, हल्ला र कृत्रिम गर्मीबाट धेरै पर आइसकेको प्रष्ट थाहा हुन्छ हामीलाई । लुकलामा एक-एक कप कफी सुर्केर हामी आ-आफ्नो रकस्याक उचाल्छौं र नेत्रजीको पछिपछि लाग्छौं । यहाँ आएपछि वहाँ अलि नसटाल्जिक हुनु भएको छ । बाटामा चिनेकाहरूलाई हाइ हेलो गर्दै, अनगिन्ती साथीभाइहरूको कुशल क्षेम सोध्दै, हामीलाई वहाँहरूसँग परिचय गराउँदै बाटामा पर्ने वहाँले २५-२६ वर्ष अगाडि पढाएको विद्यालयमा लैजानु हुन्छ । हामीलाई जहाँ हेड सरसँग हाम्रो परिचय हुन्छ । यो परिचय हाम्रो लागि निकै फाइदाजनक सिद्ध हुन्छ किनभने बाटाभरि हामी वहाँको नाम क्यास गर्दै फाइदा लिन्छौं । हामी यहीं एउटा सहयोगी पनि लिन्छौं । दुवैतिर गुराँस र उत्तीसका बोटहरूले भ्याम्मै छोपिएको बाटो शीतल छ, सफा

छ, त्यतिकै शान्त पनि । त्यस दिन बिस्तारै हिंडेर हामी बाटोको होटलमा बास बस्छौं । होटल मालिक मल्किनीलाई हेड सरको नाम भनेपछि हामीले कोठा पाउँछौं किनभने यहाँ पैसा भएर पनि सीजनमा कोठा पाइँदैन रे । सीजन भनेको पर्यटकहरू आउने बेलालाई भनिन्छ । कोठा खैरे खैरीहरूले मात्र पाउँछन्, नेपालीलाई गाह्रै पर्ला । तर अफ सीजन शुरू भएकोले र हेड सरको नामको जादूले नै कोठा पाउँछौं ।

भोलि बिहानै हामी उकालो लाग्छौं । बाटो छेऊका घरहरू कस्तो सफा । पसलका पसले र पसेल्नीहरू कति हाँसिली, कति विनम्र ! के यो नेपालै हो ? भ्यालीका र भ्याली बाहिरका पसलहरू सम्भन्धु: टेबलमा गाहकले खाँदा पोखाएका उच्छिष्ट भोजनका सिताहरू, वा चियाका गिलासहरू राखेकाले टाटैपाटा भएका टेबलहरू, पसल अगाडि फालेका फोहोरहरू, चुहिँदै गरेका ढलहरू अनि पसले र उसको काम गर्नेको व्यवहार त कुरै नगरौं । नहाँस्ने बाचा गरेको जस्तो, हाँस्योभने पैसा तिर्नुपर्ला जस्तो । तर यहाँ त्यस्तो छैन, छ त केवल त्यसको ठीक उल्टो । सबै पसलहरू सफा छन्, सबै पसले पसेल्नीहरू विनम्र । हैन, यहाँको यो अर्कै खालको नौलो नेपाल शेर्पा शेर्पेनीले भएको हो त ? कि खैरेहरू आएकोले नै हो ? यसको अर्थ के त ? खैरेहरू सफा सुगंध हुन्छन्, त्यसैले उनीहरूका लागि सबै कुरा सफा हुनुपर्छ । नेपाली मूलाहरूलाई के को सफाई भन्ने हो त ? म घोरिन्छु ।

असंख्य युरोपियन, अमेरिकन खैरे खैरिहरू, पहुँला पहुँली कोरियन, चाइनिज र जापानिजहरू, र श्यामवर्णी भारतीयहरूसँगै हामी बग्दै जान्छौं त्यो यात्रुहरूको विशाल नदीमा । नाम्चेको अन्तिम उकालो लाग्नु अघि पेटपूजा गर्न एउटा स्यानो पसलमा पस्छौं र हेड सरको नामको जादू चलाउँछौं । पसेल्नी बैनीले तुरुन्तै भात बसाल्नुहुन्छ र हामी एक छिनपछि तृप्त भएर खान्छौं । थाहा हुन्छ, यस भेगमा पैसा भएर पनि खाना खान पाउनु भाग्यकै कुरा हो किनभने हतपत त खाना पाउँदैन ।

फेरि महंगी पनि उस्तै,
गोलभेंडा: २०० रु. किलो
तरकारी: २०० रु. किलो, जुनै तरकारी भए नि
चिया, कफी: १०० देखि १५० रु. कप
सादा खाना: ६०० रु. मिनिमम
मासू: कुरै नगरौं, खाइएन पनि, सोधिएन पनि
गैस: ३००० रु. एक सिलेण्डर

त्यहाँबाट अलि उकालो लागेपछि नेपाल सरकारले रिजर्भ गरेको खुम्बु संरक्षित क्षेत्र शुरु हुन्छ। बाटोको छेउमै स्यानो टहरा जस्तो छ। जसभित्र दुईजना पुलिसहरू खासखुस गर्छन्, “यिनीहरू त नेपाली जस्ता छन्।” “हो हामी नेपाली नै हौं।”, भनेर म उनीहरूलाई आश्वस्त पार्छु। मेरो थेंचे अनुहारले अरु धेरै नेपालीहरूलाई पनि भुक्त्याएको छ। विशेष गरिकन पोखरामा, अनि एयरपोर्टमा। उनीहरू मलाई जापानिज वा चायनिज भनी ठान्छन्। यी पुलिस भाइहरूको ड्युटी हो, विदेशीहरूसँग डलर लिन प्रवेश शुल्कको रूपमा। उनीहरूलाई शुल्क नदिई निराश पार्दै हामी अघि बढ्छौं र एउटा विशाल ओढार नजिक पुग्छौं। उहिले ४०-४५ वर्ष पहिला यो नाम्चे जाने आउने ढाक्रे राई किरातीहरूको बास बस्ने ठाउँ थियो भनेर डा. नेत्रमणी बताउनुहुन्छ किनभने वहाँ स्यानो छँदा उहाँका बुबा, दाजुहरू यहाँ धेरैचाटि बास बस्नुभएको थियो रे। त्यो भन्दा धेरै पहिला सयौं वर्ष पहिलादेखि नै यसले यसभेगका राईकिरात बन्धुहरूलाई, हाम्रा पितापुर्खाहरूलाई आश्रय दिएको होला। पक्कै पनि यसका भित्ताहरूमा हाम्रा पितृहरू अढेसिएका होलान् र यसका उबडखाबड जमीनमा आफ्ना चट्टान भैं बलिया जीउलाई आराम दिएका होलान्। म अलि नजिक गएर वहाँहरूको कुनै चिन्ह वा चिनो भेटिन्छ कि भनेर हेर्छु, अनि आफ्नो ठिस दिमागमा आफै हाँस्छु। नेत्रमणीजीले फोटो खिंच्नुहुन्छ।

सूर्यास्त हुने-हुने बेलामा हामी नाम्चे बजार पुग्छौं। हेड सरले रिकोमेण्ड गरेको होटेल खोज्दै बजारदेखि अलि माथी पुग्छौं। तर यहाँ हेड सरको नामको जादूले पनि काम गर्दैन: हाम्रो

पीएचडीको त भन कुनै कामै छैन। होटेलमा ठाउँ पाइदैन, कुक छैन भनेर हामीलाई पन्छाइन्छ र छेउको होटेलमा जानुस् भनेर सलाह दिइन्छ। हामी ज्ञानी नानी भै खुरुखुरु छेउको होटेलमा जान्छौं। म र डा.नोवल अलि पछि छौं, डा. नेत्रमणि अलिक अगाडि। वहाँ सोध्नुहुन्छ होटेल मल्किनीलाई र अनि होटेल मलिनीले वहाँलाई सोध्छन्, ‘तपाईं नेपाली, अनि वहाँहरू जापानिज?’ र ‘होईन, वहाँहरू पनि नेपाली’ सुनेर अलि निरुत्साहित भई मन नपरी-नपरी कोठा दिनुहुन्छ। हामी कोठा भाडा मिलाउन भनेर बल गर्छौं, उनी मान्दिनन्। हामी तीनजनाको बलले पनि पुग्दैन। कोठा भाडा चर्कै भएपनि, थाकेका हुनाले र अरु होटेलहरूमा पाउने हो कि नपाउने भन्ने आशंकाले र होटेली बहिनीलाई जति भन्दापनि भाडा कमगर्न नमानेपछि हामी राति त्यहीं बस्छौं। भोलिपल्ट बिहान बाटो लाग्नुभन्दा अगाडि हिसाब किताब मिलाउन काउन्टरमा उभिन्दा ‘साहुनीले भन्नु भएको कोठाको भाडा तिर्नु पर्दैन’ भनेको सुन्दा हामी छक्क पर्छौं। हामी तिर्न बल गर्छौं, ऊ मान्दैन। यहाँ पनि हामी तीनजनाको बलले पुग्दैन। साहुनीलाई धन्यवाद दिन चाहन्छौं तर वहाँ देखापर्नु नै हुन्न। साहुनीको रातिको त्यस्तो व्यवहारपछि बिहान यस्तो उदारताको कल्पना समेत हामीले गरेका थिएनौं। किन यस्तो गरी होलिन् उनले -यस विषयमा तीनजना पीएचडीले घण्टौं मगज खियाउँदा पनि कुनै पतो लाग्दैन।

त्रियाचरित्रम् पुरुषस्य भाग्यम् दैवो न जानति कुतः मनुष्य।

डा. नोवललाई बेसक्याम्प पुग्नुभन्दा पनि एभरेस्ट भ्यु होटेल हेर्न र गोजीले भ्यायो भने एकरात त्यहाँ बिताउन असाध्ये मन छ। “कति लेला र, रु. १०,००० एक रातको?” वहाँ भन्नुहुन्छ। म चाहिँ सकियो भने बेसक्याम्पभन्दा गोक्यो लेक जान चाहन्छु। होटेलमा बस्नैपर्छ भन्ने छैन। यस त्रिमूर्तिमा सबैभन्दा कान्छो भएकाले र त्यसैले सबैभन्दा कम ठिस भएकाले होला डा. नेत्रमणि चाहिँ तटस्थ।

हामी ठाडो उकालो लाग्दैछौं। तल नाम्चे को विहंगम दृश्य छर्लङ्ग देखिन्छ। घोडाको टापको आकारको नाम्चे बजार -दक्षिणतर्फ खुला र बाँकी तीनतर्फबाट लस्कुरै सेता हिमालहरूले घेरिएको। संसारको सबैभन्दा अग्लो स्थानमा रहेको बजार। हिजो साँझ होटलमा बास बस्न पुगेको बेलामा नाम्चे बजारले बादलको घुम्टो ओढेकोले राम्ररी नियाल्न पाएको थिइन। अहिले बिहानको कलिलो, सुनौलो घाममा घुम्टो उठाएकी नाम्चेको सुन्दरतालाई देखेर म अवाक हुन्छु। हरियो डाँडाको काखमा कोल्टे परेर निदाइरहेकी नाम्चे : माथी माथी बादलहरू उडिरहेका सिमलका भुवाँ जस्तै र त्यसभन्दा पनि माथीबाट स्वच्छ सेतो हिँउले भरिएका टाकुराहरूले तल चियाइरहेका। यसको यही मोहिनी लाएर मन्त्रमुग्ध पार्ने सुन्दरताले गर्दा नै होला संसार का कुनाकुनाबाट यति विधि पर्यटकहरू यहाँ आउने गर्छन्।

हामी उकालो लाग्दैछौं। प्रत्येक पाँच मीटरपछि उभिन्छौं, खुईई गर्छौं। हावा शीतल छ, तैपनि पसीनाको वर्षा नरोकिँदो छ। बाटामा घुटुटुटु गर्दै तल भर्दै छन् युवा-युवतीहरू। अफ सीजन भयो, काम सकेर घर फर्किँदैछन्। यी युवा युवतीहरू प्रायजसो कुलुड राई थरका हुन्। अहिले खुम्बु क्षेत्रमा सर्वाधिकार राख्ने शेर्पाहरू स्वेच्छाले विस्थापित हुँदैछन् यूरोप र अमेरिका, रोजीरोटीको जोहोभन्दा अझ बेहतर भविष्यको खोजीमा, र खाली ठाउँलाई भर्दैछन् खुम्बु क्षेत्रका कुलुड, नाछिरिड, खालिड, राईहरूले। हामी स्याडबोचे विमानस्थल पुग्छौं -संसारको सबैभन्दा अग्लो स्थानमा भएको घाँसे मैदानको विमानस्थल। तर यहाँका अरू चीजहरू जस्तै विमानस्थल पनि आफ्नै पाराको छ: पक्की र नर्वखे छैन, रडार छैन, टर्मिनल भवन छैन, विभिन्न एयरलाइनका काउन्टरहरू छैनन्, मान्छेको घुइँचो

छैन, पुलिस र कस्टम छैन, न त भीडहरूका बीचमा घरिघरि अत्याउने आवाज फुक्ने क्राउडस्पीकर नै छ। भिरालो लाम्चो प्राकृतिक चौरलाई अलिअलि सम्प्याएर रनवे बनाइएको छ, जसको पुछारमा पर एक दुईवटा टेन्टहरू र जस्ताका छात्रा भएका एक दुईवटा टहराहरू देखिन्छन्, जसलाई विमानस्थल भवन, टर्मिनल जे भने पनि हुन्छ। रनवेको एकातिर आँखाले नभयाइन्जेलसम्मको भिरालो पाखो छ भने अर्कोतिर हिमालै छेकँलाभै गरी माथीमाथी उठ्दै गएको उकालो। ओरिपरि ससाना बनस्पति र बुट्यानहरूको प्राकृतिक पार्क छ। हामी त्यहीं नै धीत मरिन्जेल बिसाउँछौं, र लामो सास फेर्छौं।

एभरेस्ट भ्यु होटेल भण्डै ३,६६० मीटरमा अवस्थित छ। मानवीय श्रोत-साधनदेखि

तीनजना ठिस पीएचडी डाक्टरहरू: डा. नोवल किशोर राई, डा. विष्णु एस. राई र डा. नेत्रमणी दुमीराई, स्याडबोचे, खुम्बुक्षेत्र।

धेरै पर यस्तो ठाउँमा पनि सर्वसुविधा सम्पन्न यो होटेल कुन कुन चाहिँ जापानिजले बनाएको हो। यसको सबैभन्दा ठूलो विशेषता भनेको यसको प्रत्येक कोठाबाट सगरमाथाको दर्शन गर्न पाउनु हो भनेर त्यहाँका इन्चार्ज एकजना सुब्बा (आइडेम्बे) भाइले हाम्रो जानकारी बढाउँछन्, तर मलाई चाहिँ यसको विशेषता भनेको कर्मचारीहरू दुईजना

बाहेक सबै राई भएको जस्तो लाग्छ । अफ सीजन छ, गाहक छैनन् । किराती कर्मचारी भाइहरूले हाम्रो स्वागत गर्छन् र ४०० रूपिया प्रति कपको कफी फ्रीमा खुवाउँछन् र हाम्रो ज्ञानमा अभै वृद्धि गर्छन्: यस होटेलको तीनवटा हेलिप्याड छन् अरे, यहाँ आउन कि त हेलिकप्टरमा उडेर आउँछन् कि आफ्नै खुट्टामा हिंडेर अरे, कि धनी जापानिज, अमेरिकन र यूरोपियनहरू हेलिकप्टर चार्टर गरेर लन्च लिन आउँछन् र दुईतीन घण्टा बिताएर जान्छन् अरे, अरू के के हो के के । नभन्दै हेलिकप्टरको घरघर सुनिन्छ र सुब्बा भाइ पाहुनाहरूलाई रिसिव गर्न त्यतै लाग्छन् । होटेलमा प्रथम प्राथमिकता क्रमशः जापानिज त्यसपछि अमेरिकन, यूरोपियन आदिलाई

पर्छ ।” आफ्नै देशको होटेलमा नेपालीले ठाउँ पाउँदैन । यस्तो चलन विश्वमा नेपालमा मात्रै हो ला शायद –त्यो जोमसोम होस कि पोखरा, नाम्चे होस कि स्याङबोचे, विदेशी खैरे नभएको खण्डमा मात्रै नेपालीले चान्स पाउने हो । यसरी हामी आफ्नै देशमा देशो दर्जाका नागरिक सरह भएका छौं । पछि त्यहाँबाट हामी खुमजुङ्ग उपत्यकातर्फ लाग्छौं । बाटो यस्तो ठाउँबाट जान्छ जहाँ ओरिपरि फूलैफूल छन् ससाना भाडी र बुट्यानहरूमा । मलाई भारतको कुल्लु मनालीको फूलों की घाटीको सम्झना आउँछ । फरक के छ भने त्यहाँ व्यवस्थित छ, यहाँ छैन । त्यहाँ विभिन्न किसिमका फूलहरू फुलेका छन्, यहाँ

हामीलाई शरण दिएको होटेल, खुम्बु क्षेत्र

दिइन्छ ।

“अनि नेपालीलाई नि ?” डा. नोवल सोध्नुहुन्छ “नेपालीलाई नो चान्स । अफ सीजनमा पाउन सक्छ र एक रातको लगभग रू. १५,०००/-

त्यति धेरै विविधता छैन । भएतापनि यस ठाउँलाई राम्ररी व्यवस्थित गरियो भने यो पनि त्यतिकै राम्रो हुनेछ । खुमजुङ्ग उपत्यका प्रकृतिको काखमा निदाइरहेको जस्तो छ । गाउँ सफा छ, शान्त छ,

यूरोपका कुनै गाउँ जस्तो । मान्छेहरू देखिदैनन् । हामी एक फन्को लाउँछौं, गाउँको र यसको शान्त सुन्दरतामा मुग्ध हुन्छौं । होटेलतिर फर्किदा बाटोमा “हामीले पनि आँट्न सक्ने रहेछौं एक रात बिताउन त्यस होटेलमा”, डा. नोवल भन्नुहुन्छ । तर वहाँको त्यो इच्छा पूरा हुँदैन किनभने अलि सन्धो नभएकोले वहाँ भोलिने लुक्ला फर्की हाल्नुहुन्छ, हेलिकप्टरमा ।

अब यहाँदेखि माथी जाने हाम्रो चाहना समाप्त हुन्छ किनभने बेसक्याम्प गए पनि, गोक्यो लेक (ताल) गए पनि यहाँबाट चार दिनको बाटो हो । हामी पनि लुक्ला फर्किनु पर्छ, डा. नोवलले त्यहाँ पखिरेरनु भएको छ । हामी दुई जवान ओरिपरि घुमेर बिताउँछौं । हावा सुसाएको सुन्छौं, मलेवा चराको जोडीको प्रणयलीला हेर्छौं, डाँफेले पनि पेट भर्न दाना खोज्नु पर्दोरहेछ भन्ने ऊ दौडेको देखेर थाहा पाउँछौं, शान्त वातावरण भएको कस्तो हुन्छ भन्ने अनुभव गर्छौं ।

साँभ्र अबेलासम्म होटेलको बाहिर बसिरहन्छु म । वातावरण चकमन्न छ । आकाशमा जून निस्केको छ । ससाना भाडीहरू ध्यानमग्न साधूहरू जस्तै बसेका छन् । सररर शीतल मन्द पवन मेरो गालालाई सुसुम्याउँदै जान्छ । अनिवर्चनीय शान्ती छ । जूनको उज्यालोमा प्रष्ट केही देखिदैन न –जीवन जस्तो । हजारौं हजार सालदेखि यी पहाड र हिमालहरू, यी डाँडाकाँडाहरू यसरी नै उभिरहेका छन् यहाँ, र मान्छेले आफ्नो क्षणभङ्गुर जीवनमा गरेको राम्रा नराम्रा क्रियाकलापहरूलाई उदासीन भएर देखिरहेका छन् किनभने यिनीहरूलाई थाहा छ, फुच्चे मानिसका कार्यहरूले समयको अन्त विस्तारमा कुनै महत्व राख्दैन ।

मात्र पाँच दस हजार वर्षपहिला

के कोई आएको थियो यहाँ

र बसेर टोल्हाउँदै थियो म जस्तै

जूनैली रात, ध्यानमग्न भाडीहरू

चकमन्न, नीरव वातावरण

माथीबाट देखिरहेका हिमालहरू

मात्र पाँच दस हजार वर्षपछि

के कोही आउला यहाँ

र बसेर टोल्हाउँदै गर्ला म जस्तै ?

यस्तै यस्तै उटपटाइ, ठिस विचारहरूबाट बाहिर ल्याउँछ मलाई कागको कराईले । शरीर चीसो भएको छ । उठ्ने मन छैन । यहीं बसिरहूँ भैं लाग्छ यसै केही न गरेर । तर उठ्नु त पर्ला नै । मौका पयो भने फेरि एक पल्ट यहाँ आएर एक हप्ता बिताउँला सोच्छु जबकि थाहा छ मलाई अब फेरि यो ठाउँमा आउन सक्ने होइन । उठ्छु र बिस्तारै होटलतर्फ लाग्छु ।

साथी हो ! तपाईंहरू सोध्नुहोला –उपलब्धि के ? त्यति पैसा खर्च गरेर, ज्यानको माया मारेर त्यहाँ जानु त्यही हिमाल हेर्नलाई । केही सिक्नु भयो ? केही पाउनु भयो ? फाइदा के भयो ? जबाब मसँग छैन । कुनै उपलब्धि भएन । कुनै सीप सिकिन । कुनै थोक पाइन पनि, न त एक पैसा फाइदा नै भयो । माफ गर्नु होला, तर मेरो मन फेरि त्यहाँ जान चाहन्छ –ठिस भएर त होला नि । नीरी ।

इसीलीम १८ औं अङ्क सुलाम

विशेषाङ्कको रूपमा प्रकाशन हुन गइरहेको तथा

किरातीहरूको महान चाड येले थो ५०७७

छीरीयाम्लो (उधौली) तोसी/तोसु

(साकेला) सीलीको शुभ अवसरमा देश-

विदेशमा रहनु भएका सम्पूर्णमा हार्दिक

शुभकामना व्यक्त गर्दै सीमेभूमे, सुप्तुलु,

युङ्खुलु एवम् सुम्नीमा-पारुहाडले हामी

सबैको रक्षा गर्नु भन्ने कामना गर्दछु ।

दौ बहादुर हलक्सु दुमी राई

तथा स-परिवार

ऐसेलुखर्क गाउँपालिका-७, नोरुङ, खोटाङ

इसीलीम-बुड्वाखा भेटवार्ता

करिव दुई दर्जन किरात राई समूहका भाषाहरूमध्ये अधिक संख्याले बोल्ने बान्तावा भाषामा 'बुड्वाखा' विगत वि.सं. २०६१ सालदेखि मासिक रूपमा नियमित प्रकाशन हुँदै पछिल्लो १५० औं भदौ अंक 'सुप्तलुड/हल्लुड' (चुला विशेषाङ्क) प्रकाशित भइसकेको छ । आफ्नो उर्वर जिन्दगीलाई पत्रिका प्रकाशनमा समर्पण गर्नुभएका बुड्वाखाका संस्थापक/सम्पादक श्री पदम राईसँग इसीलीम परिवारले लिएको भेटवार्ताको सारांश प्रस्तुत छ ।

पदम राई

❖ 'बुड्वाखा'को जन्म भयो कहिले ?
'बुड्वाखा'को आधिकारिक दर्ता २०६१ साल मङ्सिर २४ गते जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंमा भएको हो । त्यहीँ दिनलाई बुड्वाखाले वार्षिकोत्सवको रूपमा मनाउँदै आएको छ ।

❖ यसको उठान चाहिँ भयो कहाँ, कसरी ?

ठ्याक्कै मिति त हेक्का भएन । ललितपुरको सातदोबाटो छेउमा चिया खादै म र चन्द्र कुमार हतुवालीबीच बान्तावा भाषाको पत्रिका निकाल्नेबारे पहिलो चोटी छलफल गरेका थियौं । हाम्रो साथमा चन्द्र दाजुको श्रीमती इन्दिरा राई पनि हुनुहुन्थ्यो ।

❖ 'बुड्वाखा' नाम नै किन नि ! जुन्यो कसरी ?

हामी संस्थापकद्वय चन्द्र कुमार हतुवाली र मैले बान्तावा भाषाको पत्रिका निकाल्ने भन्ने

निष्कर्षमा पुगेपछि 'नाम के राख्ने ?' भन्ने बारेमा छलफल सुरु भयो । त्यसमा हामी दुईजनाले फरक नाम पेश गर्नुभयो । चन्द्र दाजुले 'याङ्युप' (पैताला) प्रस्ताव गर्नुभयो । मैले चाहिँ 'बुड्वाखा' (फूलबारी) प्रस्ताव गरें । हामीबीच केही क्षणको छलफलपछि 'बुड्वाखा' नामलाई नै सदर गर्नुभयो ।

❖ 'बुड्वाखा' आफैमा हो चाहिँ के त ? यसले दिने सन्देश ... ?

'बुड्वाखा' अर्थात 'फूलबारी' । त्यस्तो फूलबारी होस् जहाँ बान्तावा भाषा, कला, साहित्य, संस्कार-संस्कृति, इतिहास, आदि अनन्त कालसम्मै फुलिरहुन् ।

❖ 'बुड्वाखा' खासमा चाहिँ कसको लागि ?

पहिलो लक्षित समुदाय भनेको बान्तावा भाषीहरूको लागि नै हो । दोस्रो भनेको सम्पूर्ण मातृभाषीहरूको लागि पनि हो ।

❖ 'बुड्वाखा'को सबल पक्ष चाहिँ के ? निरन्तरता ।

❖ अन्य पत्रिकाहरू भन्दा फरक कसरी ?

पहिलो त उही निरन्तरता नै हो (मातृभाषाको पत्रिकाहरूको हकमा भन्नुपर्दा) । दोस्रो कुरा बान्तावा भाषालाई यसले केन्द्रमा राखेर प्रकाशित हुँदै आएको छ ।

❖ यसको प्रकाशन मासिक नै किन नि ?

इतिहास हेर्ने हो भने यसको दर्ता द्वैमासिकको रूपमा भएको हो । पछि मासिक रूपमा निकाल्न सकिन्छ भन्नेसम्म आँट आयो । पाक्षिक, साप्ताहिक र दैनिक रूपमा निकाल्न भने

आँट आइहालेको छैन । सायद बेलै पनि भएको छैन होला कि ! किनभने पत्रिका निकालेर मात्र भएन, हाम्रा पाठकहरू पनि यसलाई पढ्नको लागि तयार हुनुपर्छ । जुन चाहिँ चेतनास्तरसँग पनि अन्तरसम्बन्धित छ । राज्यले बान्तावा भाषालाई सरकारी कामकाजी भाषाको दर्जा दिएको खण्डमा,

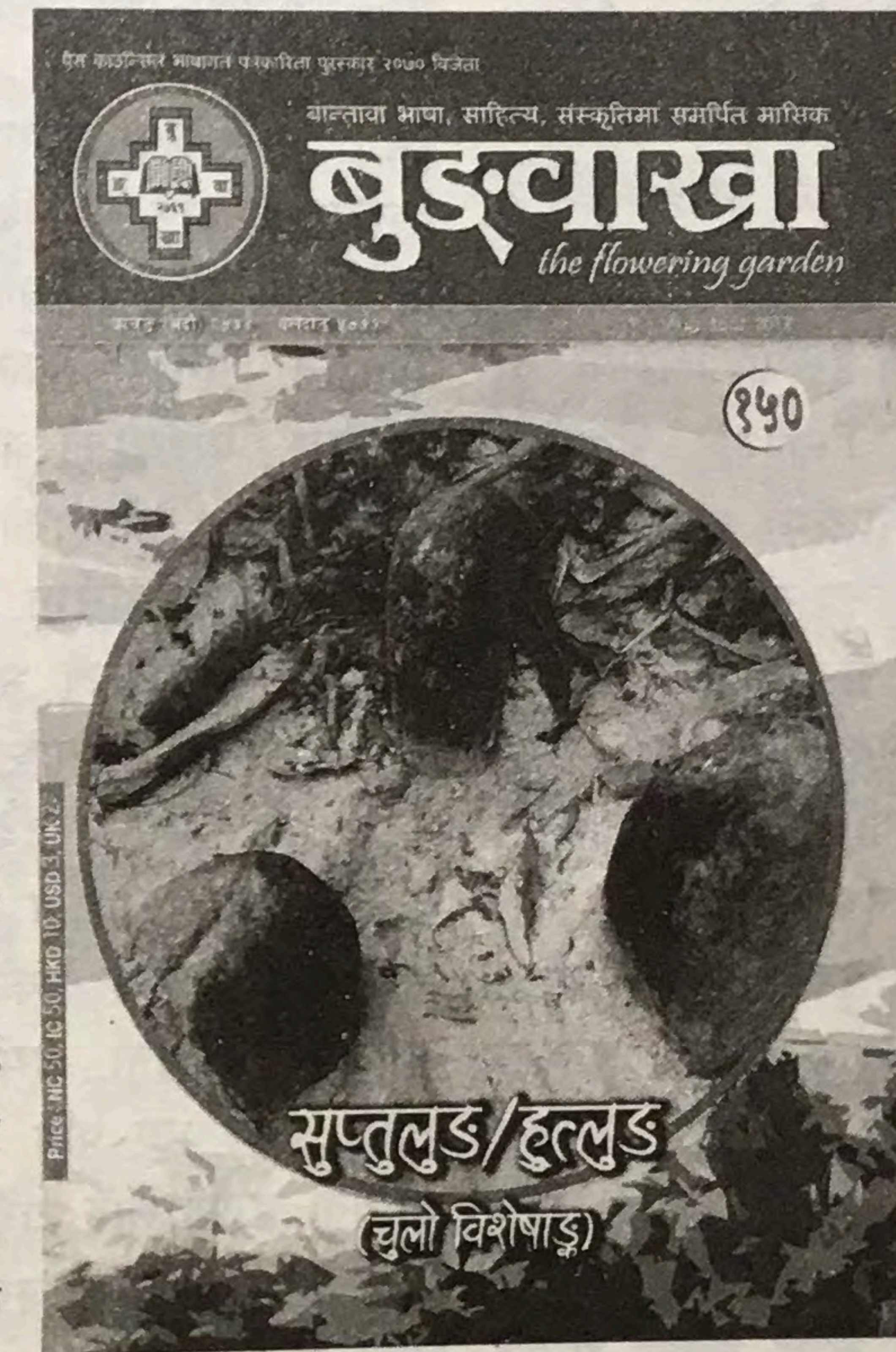
यो भाषालाई अनिवार्य पठनपाठनको लागि जुन दिन घोषणा गर्छ नि, त्यै दिनदेखि 'बुड्वाखा साप्ताहिक वा दैनिक रूपमा प्रकाशित हुनुपर्छ' भनेर समुदाय आफैले बुड्वाखाको ढोका ढक्काउन आउने छन् । म त्यो दिनको प्रतीक्षामा छु । त्यो दिन टाढा

छैन जस्तो पनि लागिरहेको छ । त्यो दिनदेखि च्याउँ उम्रे जस्तैगरी बुड्वाखा जस्ता बान्तावा पत्रिकाहरूको प्रकाशन सुरु हुनेछन्, र हुनु पनि पर्छ । सबै अवसरको पर्खाइ मै हो ।

❖ 'बुड्वाखा' प्रकाशन सफलताका कारणहरू ... ?

बुड्वाखा प्रकाशन अभियानमा एउटा समूह देखिएता पनि वास्तवमा काम

गराइको हिसाबमा यो नितान्त एकल प्रयास हो । र, नढाँटी भन्ने हो भने यो मेरो व्यक्तिगत प्रयासबाट प्रकाशित भइरहेको छ (आफ्नो तारिफ आफैले गरेकोजस्तो अर्थ नलागोस्) । मैले आफ्नो उर्वर जिन्दगीलाई बिना तलब यसैमा समर्पण गरेको छु । मेरो प्रयासमा समुदायले विश्वास पनि गरेका छन् । अझ भनौ,

अहिलेसम्मलाई पत्याएकै छन् । यदि यो पत्रिका साभेदारीमा चलेको भए सायद २/३ वर्षमै बन्द भइसक्यो वा मासिक निस्कन सक्दै नथ्यो कि भन्ने अहिले अनुमान मात्र गर्न सक्छु । किनकि हामीमाभ्र किराती समुदायले स्थापना गरेका धेरै प्रकाशन गृहहरूले निरन्तरता पाउन नसकी बीचैमा अलपिएका घटनाहरू प्रशस्तै भेटिन्छन् ।

पत्रिकाको सुधारात्मक पक्षहरू नि ? बुड्वाखा सुरुमा एकलभाषी अर्थात बान्तावा भाषामा मात्रै प्रकाशन हुन्थ्यो । रगत वा वंशले बान्तावा, तर फिटिककै बान्तावा बोल्न नआउनेहरूले नेपालीमा पनि चाँहियो, अलिअलि उल्था पनि गर्नुपर्थ्यो भन्न थाले । हो न हो भनेर अहिले खस नेपाली भाषामै पनि लेखहरू लेख्न थालेका छौं । कतै उल्था गरेर राख्छौं । खासमा यो सुधार नै चाहिँ त हैन, युगानुकूल परिवर्तनको कुरा हो । मेरो स्पष्ट मार्गचित्र चाहिँ त बुड्वाखा एकलभाषी नै हुनुपर्छ भन्ने हो । यो त अङ्ग्रेजी किताबमा अङ्ग्रेजी नजान्नेहरूको लागि नेपाली राख्न पाए ! भनेजस्तो न हो । तर कहिल्यै राखिदैन नि । जानोस्-नजानोस् उसले अङ्ग्रेजीमै छाप्यो नि । त्यस बाहेक एकल प्रयासबाट काम भइरहेको हुनाले भाषागत, प्राविधिक कमीकमजोरीहरू नभएका होइनन् । सकेसम्म त्यस्तो नहोस् भन्ने चाहना र प्रयास भने छँदैछ ।

हदै अफ्यारा पक्षहरू चाहिँ के होलान् ? आर्थिक कुरा हो अफ्यारो पक्ष

भनेको । पैसाको अभावले बुड्वाखा भण्डै अब यहाँदेखि अगाडि बढ्न सकिन्न भन्ने अवस्था पनि नआएको होइन । त्यसैबेला हडकडमा कार्यरत बुड्वाखा संरक्षक तिलक वालाहाडले त्यो अवस्थामा काँध थापिदिनु भयो । यदि उहाँ स्वयं अघोषित प्रकाशक नभइदिनु भएको भए बुड्वाखा उहिले नै नराम्ररी दुर्घटनामा परिसक्यो ।

प्रकाशन यात्रामा बिर्सी नसक्नुका चुनौतिहरू पनि छन् कि कतै ? छन् नि । नेपालको सन्दर्भमा पत्रिका प्रकाशन गर्नु भनेको आर्थिक पाटोसँग जोडिन्छ । पत्रिकाको आर्थिक पाटो भनेको नै विज्ञापन हो । पत्रिकाको आयु भनेकै विज्ञापन जति आउँछ, त्यसैमा भर पर्छ । बान्तावा मातृभाषाको पत्रिका भएकोले भाषा नबुझे भनेर आफूलाई बहुराष्ट्रिय कम्पनी ठान्नेहरूले बुड्वाखामा विज्ञापन दिँदैनन् । अझ भनौ, छापन नै चाहँदैनन् । यद्यपि सम्बन्धित समुदायकै हाम्रा शुभचिन्तकहरूको शुभकामना, बधाई सन्देश, समवेदना, समसामयिक सूचनाहरू, आदि छापेरै भए पनि आजसम्म बुड्वाखाले आर्थिक चुनौतिलाई टार्दै आएको छ ।

तर पनि 'बुड्वाखा' आखिर होइन चाहिँ के त ? बुड्वाखा एकलो प्रयास र पहलमा प्रकाशित भइरहेको भएता पनि व्यक्ति विशेषको भक्तिगान यसले गाउँदैन । समुदायको हित र उनीहरूको भाषाको वकालत हुने कुरा मात्र यसले छाप्ने गर्दछ ।

पत्रिकाको श्रीवृद्धिका लागि भावी कार्यक्रम/योजना/लक्ष्य चाहिँ ... ?

बान्तावा भाषा र भाषीको ढुकढुकी

बुड्वाखा त्यसो त अल्पकालीन र दीर्घकालीन दुवैखाले कार्ययोजना तर्जुमा गरी अगाडि बढिरहेको छ । अल्पकालीन प्रकाशनको सन्दर्भमा विज्ञापनबारे मैले माथि नै खुलस्त रूपमा बताइसकेँ । निरन्तरताको लागि हामी जो कोहीलाई पनि वार्षिक ग्राहक बनाएर पत्रिका वितरण गर्ने गर्छौं । सस्तो लोकप्रियताको लागि पत्रिका त्यतिकै वितरण पनि गर्दैनौ । यो किन पनि हो भने यसको प्रकाशनमा श्रम, पसिना, बौद्धिक उर्जा, समय र पैसा सबै लगानी भएको हुन्छ । पत्रिका किनेर पढ्ने बानी बसाल्ने बुड्वाखाको अभियान नै हो भन्दा पनि हुन्छ ।

दीर्घकालीन रूपमा बुड्वाखाले पहिलो स्थापनाकालदेखि नै बान्तावा भाषामा कविता प्रतियोगिताको आयोजना गर्दै आएको छ । स्थापना दिवसको अवसर पारेर देश-विदेशका बान्तावाभाषी श्रष्टाहरूलाई पुरस्कार वितरण एवं सम्मान समेत गर्दै आएको छ । यो कार्य हामीले सुरुमा चन्दा मागेर गर्थ्यौं । वर्षेनी मगन्ते हुनबाट छुटकारा कसरी पाउने भन्ने कुरामा घोट्टिदै गर्दा अक्षयकोषहरू स्थापना गर्ने मेरो दिमागमा आयो । यो कुरा मलाई किरात राई यायोक्खाको अनुभवले सिकाएको थियो । त्यसपछि हामी बुड्वाखा पत्रिकाको नाममा अक्षयकोषहरू स्थापना गर्ने पुनित कार्यमा अघि सय्यौं । यसमा मेरो सोच त छुट्टाछुट्टै अक्षयकोषहरू स्थापना गर्नेमा मात्र सीमित थियो, तर त्योभन्दा एक पाइला अघि बढेर सल्लाहकार मित्र राईले सामुहिक अक्षयकोषको आकर्षक र नौलो अवधारणा अघि सारिदिनु भयो । सो अक्षयकोष सङ्कलनमा सल्लाहकार राजेन्द्र बान्तावा

दहोगरी उभिदिनु भयो । बुड्वाखामा हाल ५ वटा छुट्टाछुट्टै अक्षयकोषहरू स्थापना भएका छन् । 'बुड्वाखा-विष्णु-मकर बान्तावा राष्ट्रिय पुरस्कार', 'बुड्वाखा-श्यामराज दुब्देइहाड स्मृति अक्षयकोष', 'बुड्वाखा-पञ्चकुमारी सङ्गीत पुरस्कार', 'बुड्वाखा-रनमाया चेन्चेक्वा पुरस्कार' र 'बुड्वाखा-धनेन्द्र बादिहाड स्मृति अक्षयकोष', आदि छन् । त्यसदेखि बाहेक सामुहिक अक्षयकोषको रूपमा 'बुड्वाखा मूल अक्षयकोष' समेत रहेको छ ।

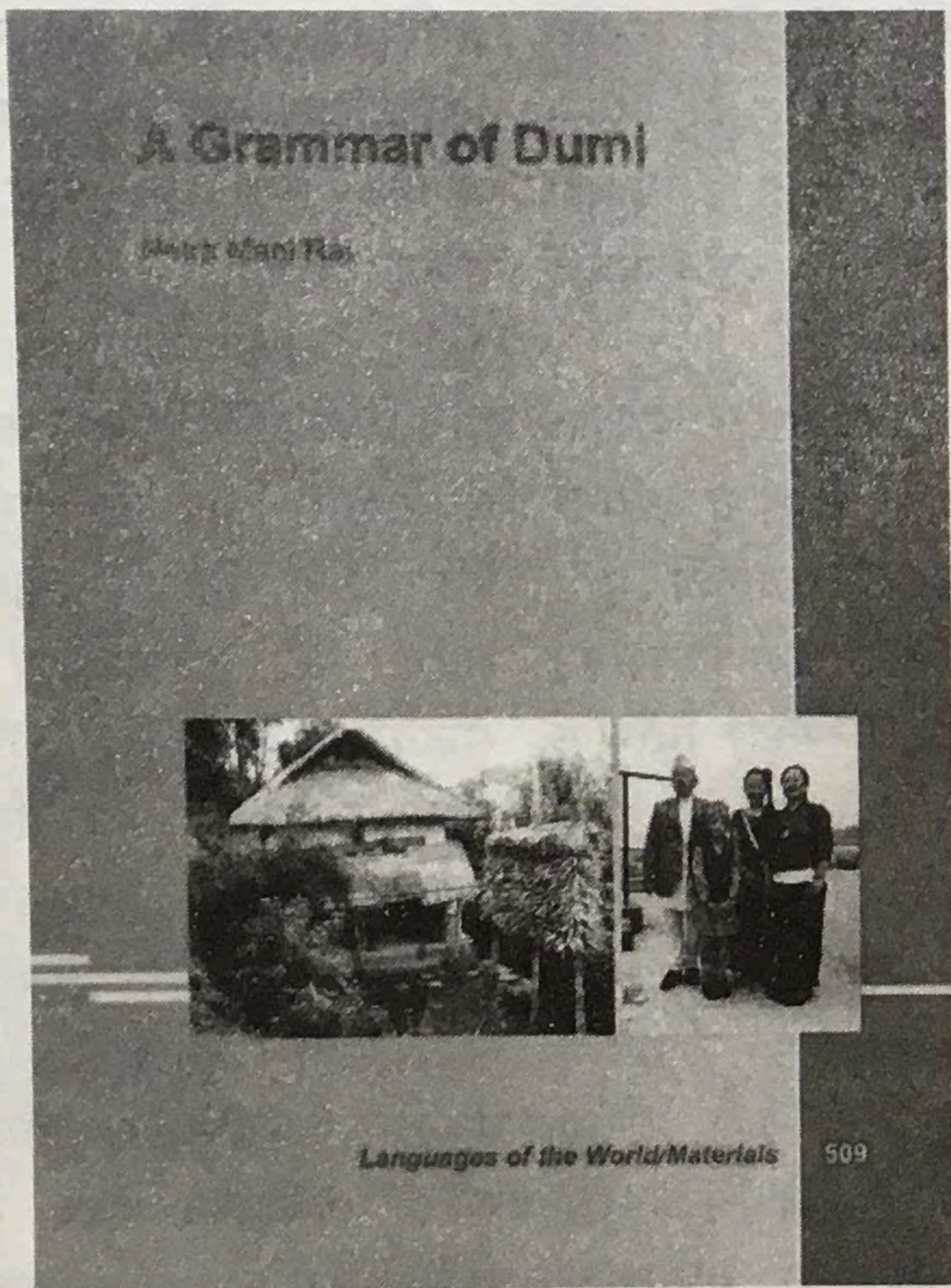
'बुड्वाखा' प्रकाशनबारे इसीलीम पत्रिकाको माध्यमबाट कुनै सन्देश छन् कि ? बुड्वाखाले आफ्नो समुदायको लागि मात्र हैन, अन्य किरात भाषिक समुदायहरूका लागि पनि उदाहरणीय कार्य प्रस्तुत गर्न सकेकोमा हामीलाई गर्व महसुस हुन्छ । अन्य मातृभाषीहरूले पनि बुड्वाखाले कसरी आफ्नो गतिविधि बढाउँदैछ ? भनेर त्यस्तै गर्ने हैन कि आफ्नै तरिकाले प्रयत्न गर्दै जाँदा राम्रो होला । तपाईंले गर्नुभएका मातृभाषाको काममा जबसम्म समुदायले अपनत्व महसुस गर्दैन, तबसम्म त्यो महत्त्वहीन ठहर्छ । त्यसैले यस्तो काममा कछुवाको ताल पनि हैन, खरायोको चालमा पनि हैन, आफ्नो समुदायको चेतनाको स्तरअनुसारै सोही चालमा नै चलन सक्नुहोस् । सबै मातृभाषीहरूलाई शुभकामना ।

समाप्त ।।।

पुस्तक परिचय

अ ग्रामर अफ दुमी (A Grammar of Dumi)

दुमी भाषा पूर्वी नेपाल खोटाङ जिल्लाको उत्तरी क्षेत्र रावा-तापखोला आसपासका क्षेत्रहरूमा बोलिन्छ। भोट-बर्मेली भाषिक परिवार अन्तर्गतका दुई दर्जन किराती राई भाषाहरूमध्येको एक लोपोन्मुख अवस्थाको भाषामा दुमी पनि पर्दछ। नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार ७,६३८ जना मातृभाषी रहेको दुमी भाषामा हालसालै 'दुमी व्याकरण' (A Grammar of Dumi) नामको पुस्तक प्रकाशन भएको छ। जर्मनीस्थित लिन्कम युरोपा एकेडेमिक पब्लिकेसन (LINCOP EUROPA Academic Publication) द्वारा हालसालै प्रकाशित उक्त कृति डा. नेत्रमणि दुमीराईले त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट भाषाविज्ञान विषयमा तयार पार्नुभएको विद्यावारिधि सो ध्यन्यमा आधारित छ। भाषाविज्ञानमा

Writer: Netra Mani Rai
 Publisher: LINCOP EUROPA academic publications
 LINCOP GmbH, Hansjakobstr. 12a,
 D-8125 Muenchen
 ISBN 978 3 86288 832 0
 Languages of the World/Materials 509.
 473pp. USD 102.40/EUR 86.80/GBP 76.40.
 2017

आधारित बहुउपयोगी दस्तावेजको रूपमा आएको यो कृतिको प्रकाशनले दुमी भाषा, दुमी खुलुखुक्सु र दुमी भाषीहरूमा मात्र सीमित नभएर विश्वका विभिन्न पुस्ताकालयहरूमा पुगी विश्वव्यापीकरण समेत हुने भएको छ। साथै, दुमी समुदाय र दुमी भाषा सम्बन्धी थप अध्ययन, अनुसन्धान गर्न चाहनेहरूका लागि पोटिलो खुराक समेत तयार भएको छ।

एकातिर दुमी भाषा हराउँदै जानु र अर्कोतिर भाषा हराएको प्रति चिन्तित भइ पुर्पुरो मा हात राखी रहनु पर्ने वर्तमान दुरवस्थामा यो कृतिको आगमनले आम मातृभाषीहरूका लागि अत्यन्त गौरवको विषय त हो नै, अपितु अंग्रेजी माध्यममा तयार पारिएको यो कृति अंग्रेजी भाषाको ज्ञान नहुनेहरू र दुमी भाषा नजान्नेहरूका लागि भने उपयोग गर्न गाह्रो पर्ने देखिन्छ। तापनि दुमी भाषाका स्रोत सामग्रीहरूलाई आईपीए (International Phonetic

Alphabet) को प्रयोग गरी परिशिष्टमा समावेश गरिनाले दुमी भाषा सिक्न चाहनेहरू र सही उच्चारण कसरी गर्ने भनेर चासो लिनेहरूका लागि भने अत्यन्त उपयोगी सन्दर्भ सामग्रीको दर्ज पाउन सक्छ।

मुख्य गरी वर्णविज्ञान, रूपविज्ञान, वाक्यविज्ञान विश्लेषण गरिएको यो कृति माक्या क्षेत्रको दुमी लोलिबोलीलाई आधार मानेर तयार पारिएको छ। लेखक आफै पनि दुमीवक्ता हुनु र विगत लामो समयदेखि दुमी भाषा, संस्कार, संस्कृति संरक्षण, सम्बर्द्धन र उत्थानमा लागिपरे विश्वविद्यालयका पाका गुरुहरूका संगत र निर्देशनमा लामो समयसम्म सोधार्थी बनी दुमी व्याकरण तयार भएको छ। भाषिक समुदायबाट वक्ता (वा मातृभाषी) आफै प्रेरित भएर भाषाविज्ञानको सैद्धान्तिक ज्ञान बटुल्दै आफ्नो मातृभाषाको संरक्षण, संवर्द्धन र विकासमा आफै चुर्लुम्म डुबेर यो पुस्तकलाई जन्म दिनुले पुस्तकको मोटाइसँगै यसको गुणस्तरले समेत समस्त दुमीजनको सिर ठाडो पारेको प्रष्ट छ। तसर्थ यसभित्र प्रयोग भएका दुमी भाषाको नालिबेलीको विषयमा गहिरो गरी अध्ययन गर्नेहरूका लागि जति खुराक मिल्न सक्छ, त्यो भन्दानि बढी चाहिँ कृतिको समग्र विशेषताले सिङ्गो दुमी समुदायको अपनत्व झल्काउने निश्चित छ। यसभित्र लक्षित पाठकहरूका हीतलाई ध्यानमा राखी स्थानीय रूपमा बोलिने दुमी लोलिबोलीका ठेट उच्चारणलाई आईपीए (International Phonetic Alphabet) फन्टमा र त्यसलाई अंग्रेजी भाषामा अनुवाद गरिनाले सन्दर्भलाई सजिलोगरी बुझ्न सकिने देखिन्छ।

अंग्रेजी माध्यममा लेखिएको ४७३ पृष्ठको यो भरिलो कृतिलाई जम्माजम्मी १२ अध्यायमा समायोजन गरिएको छ। अध्याय एकको रूपमा परिचयबाट सुरु गरी वर्णविज्ञान, रूपवर्णविज्ञान,

नामिक रूपविज्ञान, विशेषण र वचन, क्रिया रूपविज्ञान, त्रियाविशेषण र नामयोगी, सरल उपवाक्य, नामीकरण, उपवाक्य संयोजन, संकथन र अन्त्यमा सारांश तथा प्रकारात्मक आशय गरी हरेक अध्यायलाई विभिन्न शीर्षक, उप-शीर्षकहरूमा सरल किसिमले विश्लेषण गरिएको छ। दुमी भाषाको व्यावहारिक प्रयोगका साथ यसलाई व्यापक तुल्याउन यसै खदिलो कृतिको नेपाली संस्करण समेत तयारी भइरहेको लेखकले जानकारी दिनुभएको छ। जसले गर्दा आम दुमीभाषीहरू र यस भाषाप्रति चासो राख्ने जिज्ञासुजनलाई दुमीभाषा प्रयोगको क्षेत्रमा थप सहजता दिलाउन सकिने देखिन्छ। अनुसन्धाता एवं विद्वत लेखकलाई आम दुमी समुदायका तर्फबाट हार्दिक आभारका साथ अग्रिम शुभकामना छ।

प्रस्तोता: कीर्ति कुमार दुमी राई

इसीलीम १८ औं अडक सुलाम् विशेषाङ्कको रूपमा प्रकाशन हुन गइरहेको तथा किरातीहरूको महान चाड येले थो ५०७७ छीरीयाम्लो (उधौली) तोसी/तोसु (साकेला) को शुभ अवसरमा देश-विदेशमा रहनु भएका सम्पूर्णमा हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दै सीमेभूमे, सुप्तुलु, युङ्खुलु एवम् सुम्नीमा-पारुहाडले हामी सबैको रक्षा गर्नु भन्ने कामना गर्दछौं।

चतुरभक्त सत्तम राई/जानुका राई
 तथा स-परिवार

केपिलासगढी गाँउपालिका-५, सप्तेश्वर

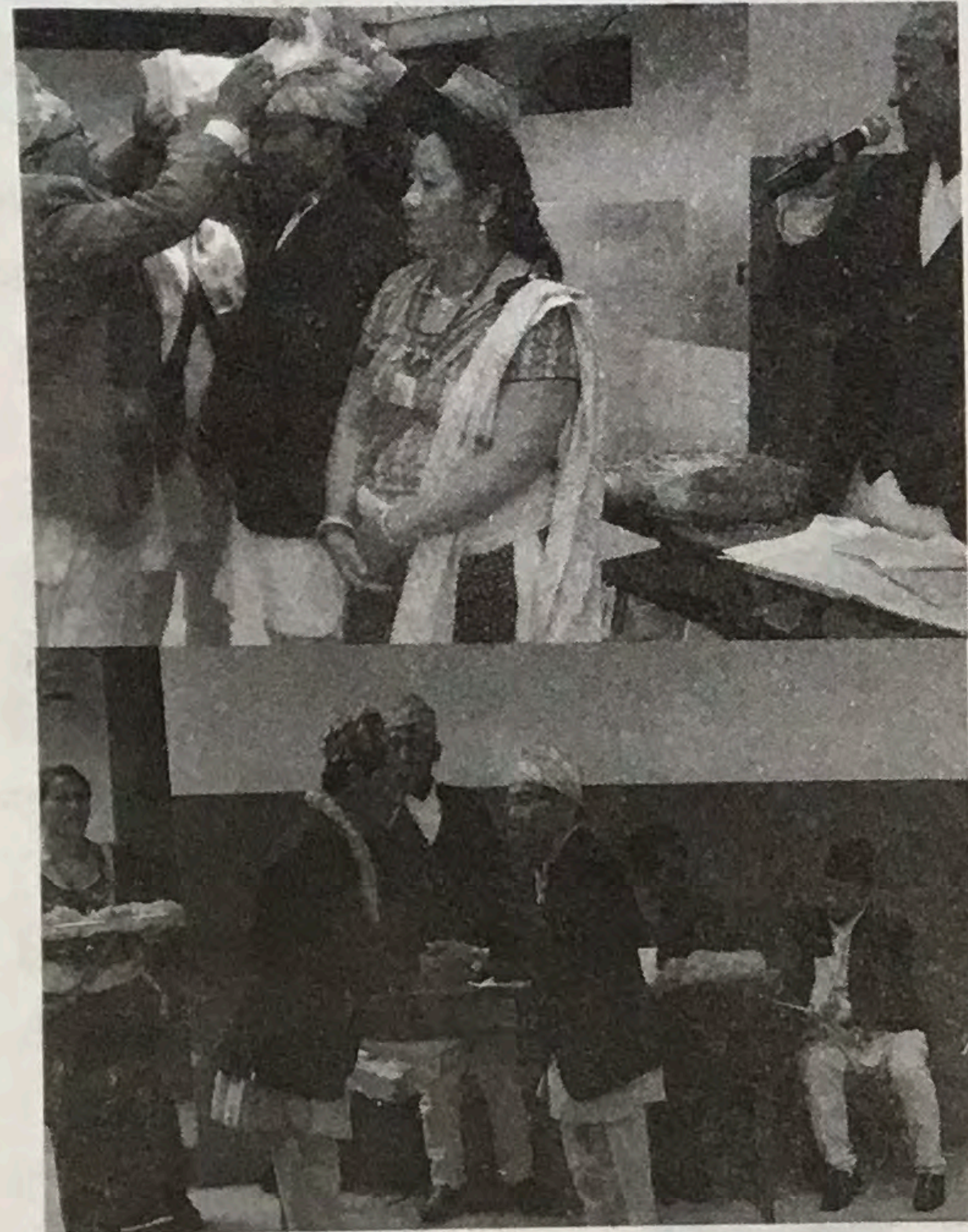
उप-सचिव राई सम्मानित

दुमी किरात राई फन्सीकीम दुमकीम काठमाडौंका पूर्व सदस्य श्री सहजित हजुर दुमी राई माक्पाली किरात राई समाज (मा.कि.र.स.) द्वारा आयोजित उभौली पर्व तोसी/तोसु सिली तथा सम्मान कार्यक्रम-२०७४ को शुभ अवसरमा गत जेठ २७ गते नारायणथान, काठमाडौंमा आयोजित कार्यक्रममा सम्मानित हुनुभयो । नेपाल सरकार, व्यवस्थापिका संसद अन्तर्गत उप-सचिव

पर्व भूमे पूजा र तोसी/तोसु नाच: खोटाङ जिल्ला माक्पा गा.वि.स. को एक समाजशास्त्रीय अध्ययन" शीर्षकको शोधपत्र तयार पारी स्नातकोत्तर तह पूरा गरेकोमा फन्सीकीम महासचिव डा. नेत्रमणि हलक्सु दुमी राईले फूलमाला र खादा लगाइ दिएर सम्मान गर्नुभयो । कार्यक्रममा मा.कि.रा.स.का संस्थापक सदस्यहरुलाई जेष्ठ व्यक्तित्व तथा पीपी बलीमाया बालक्पा दुमी राईले फूलमाला र खादा लगाइदिएर सम्मान गर्नुभएको थियो ।

दुमी भाषाको गीत रेकर्ड सम्पन्न

दुमी किरात राई फन्सीकीमको पहलमा दुमी भाषाको गीत, संगीत प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यका साथ "नु: गोबी ताम्" शीर्षकको दुमी गीत थापागाउँ, काठमाडौंस्थित प्राज्ञश्वरी स्टुडियोमा गत साउन ३१ गते मंगलबार रेकर्ड गर्ने काम सम्पन्न भयो । डा. नेत्रमणि दुमी राईको शब्द तथा रचना रहेको उक्त गीतमा सन्तोष दुमीको संगीत तथा देवेस दुमी राईको

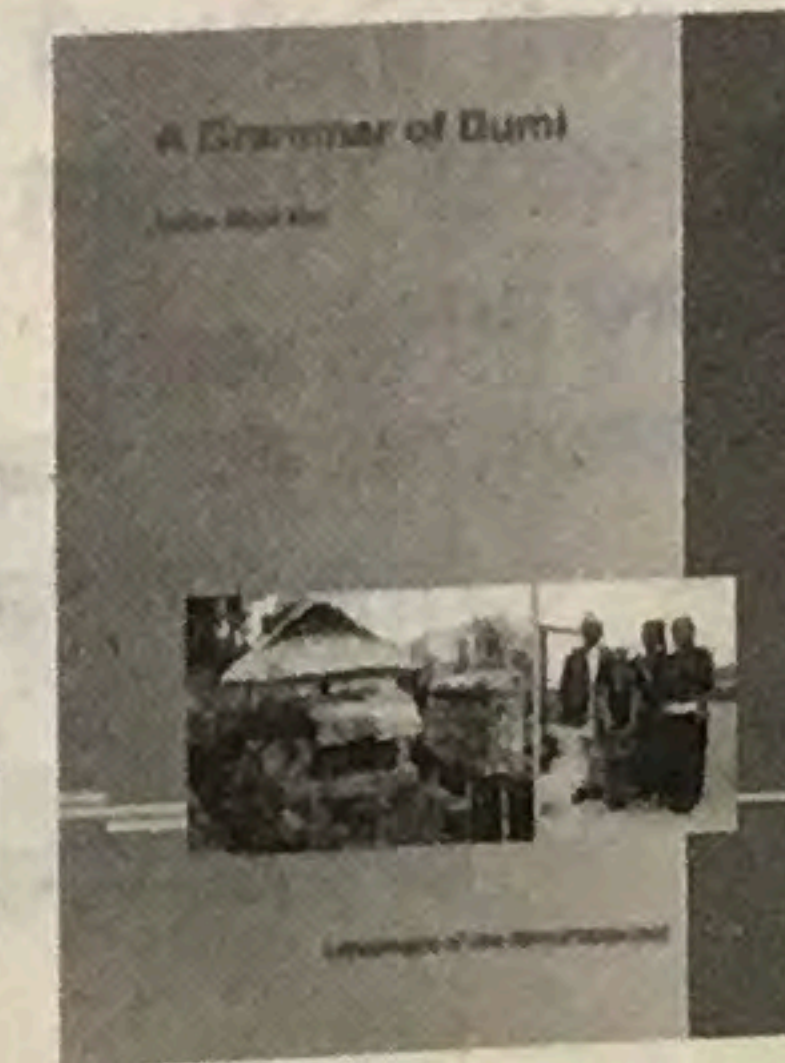
संगीत संयोजन रहेको छ । सन्तोष दुमी र देवेस दुमी राईको संयुक्त स्वर रहेको गीतमा बाँसुरीमा सन्जिव मैनाली र सारंगीमा हेमन्त कान्छाले साथ दिनुभएको छ । गीत रेकर्डिङ तथा युट्युब च्यालन मार्फत विश्वव्यापिकरण गर्नको लागि दु. कि. रा. फ. ले रु. २५,०००/- (पच्चीस हजार मात्र)

पदमा बढुवा हुनुभएकोमा शुभकामना तथा बधाइ ज्ञापन गर्दै मा.कि.रा.स अध्यक्ष तथा फन्सीकीम सदस्य श्री जयराम बालक्पा दुमी राईले फेटा र खादा गुथाएर सम्मान गर्नुभयो । सोही अवसरमा फन्सीकीम सचिव श्री कीर्तिकुमार हलक्सु दुमी राईलाई समेत त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा "दुमी राईहरुको सांस्कृतिक

उपलब्ध गराइएको उक्त गीतमा गीतकार डा. राईले गीत रचना, सन्तोष दुमीले संगीत तथा देवेस दुमी राईले संगीत संयोजनमा निःशुल्क योगदान दिनुभएको छ । डा. राईको यसअघि पनि वि.स. २०५७ सालमा आफ्नै स्वरमा तथा संगीतकार शान्तिराम राईको संगीत संयोजनमा रेडियो नेपालमा "एनी हौ अप्ती नाम् तोरी" (एनि हौ सूर्य उदायो) रेकर्ड भइसकेको छ भने नाम् पारु (खुला आकाश), थुनाम् फार्वी (हिमाली काखमा), इङ्की तुम्लो (हाम्रो आवाज) जस्ता दुमी गीत लेखिसक्नु भएको छ । गायक तथा संगीतकार सन्तोष दुमी विगत लामो समयदेखि गीत, संगीतकै क्षेत्रमा सक्रिय हुनुहुन्छ भने देवेस दुमी राई पनि गीत, संगीतकै क्षेत्रमा सक्रिय हुनुका साथै नेपाली तारा सिजन ३ प्रतियोगितामा पहिलो उपविजेता समेत हुनुहुन्छ । यो गीत युट्युबमा दुमी सङ्ग (Dumee Song) टाइप गरी खोजेर हेर्न तथा सुन्न सकिन्छ ।

अ ग्रामर अफ दुमी (A Grammar of Dumi) पुस्तक प्रकाशित

फन्सीकीम महासचिव तथा भाषाविद् डा. नेत्रमणि दुमी राईद्वारा लिखित 'दुमी व्याकरण' (A Grammar of Dumi) शीर्षकको पुस्तक प्रकाशित भएको छ । जर्मनीस्थित लिन्कम युरोपा एकेडेमिक पब्लिकेसद्वारा प्रकाशित उक्त पुस्तक डा. राईले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय, भाषाविज्ञान विषय अन्तर्गत विद्यावारिधि उपाधिको लागि तयार पार्नुभएको शो पत्रमा आधारित कृति हो । ४७३ पृष्ठ रहेको यो पुस्तक १२ अध्यायमा विभाजन गरी हरेक अध्यायलाई पनि विभिन्न शीर्षक, उप-शीर्षकहरुमा विभाजन गरी गहनतम रूपमा विश्लेषण गरिएको छ । अंग्रेजी माध्यममा लेखिएको भएता नेपाली संस्करणको तयारी समेत भइरहेको लेखकले जानकारी दिनुभएको छ । (पुस्तक सम्बन्धी थप

जानकारीको लागि यसै अंकको पुस्तक परिचयमा हेर्नुहोला ।)

दुमी भाषाको गीत, संगीतको संरक्षण तथा संवर्द्धनार्थ देउसी- भैलो खेल्ने

यस वर्ष दुमी भाषाको गीत, संगीत संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यका साथ देउसी-भैलो कार्यक्रम आयोजना हुदै छ । दुमी किरात राई फन्सीकीमले काठमाडौं उपत्यकाभित्र बसोबास गर्ने दुमी तथा गैर दुमीहरुको घर आँगनमा खेल्ने उक्त देउसी-भैलो कार्यक्रमबाट संकलित रकम दुमी भाषाको गीत, संगीत रेकर्ड तथा पुराना गीत, संगीतहरुलाई संकलन गरी संग्रह गरिने भएको हो । वि.स. २०७४ साल साउन २१ गते शनिबार किरात राई यायोक्खाको केन्द्रीय कार्यालय कोटेश्वर, काठमाडौंमा फन्सीकीम अध्यक्ष श्री चतुरभक्त राईको अध्यक्षतामा बसेको केन्द्रीय समितिको बैठकले उक्त निर्णय गरेको हो ।

डा. राई विभूषित

नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयद्वारा आयोजित राष्ट्रिय शिक्षा दिवसको अवसरमा डा. नेत्रमणि दुमी राई नेपाल विद्याभूषण 'क' श्रेणीद्वारा विभूषित हुनुभएको छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालय, भाषाविज्ञान विषय अन्तर्गत दुमी व्याकरण शीर्षकमा विद्यावारिधि उपाधिका लागि गत भाद्र २३ गतेका दिन सम्माननीय राष्ट्रपति विद्यादेवी भण्डारी ज्यूबाट विभूषित हुनुभएको हो ।

दुमी गीत रेकर्ड हुने

प्रयास दुमी राईको शब्द तथा रचनामा 'देल्कीम' शीर्षकको दुमी भाषाको गीत रेकर्ड हुने भएको छ । निरज दुमी राईको प्रस्तुतीमा गायक तथा संगीतकार जिविहाड दुमी राईको संगीत तथा स्वरमा उक्त गीत रेकर्ड हुन लागेको हो । लेखक तथा संगीतकारका अनुसार आफ्नो मातृभाषाको

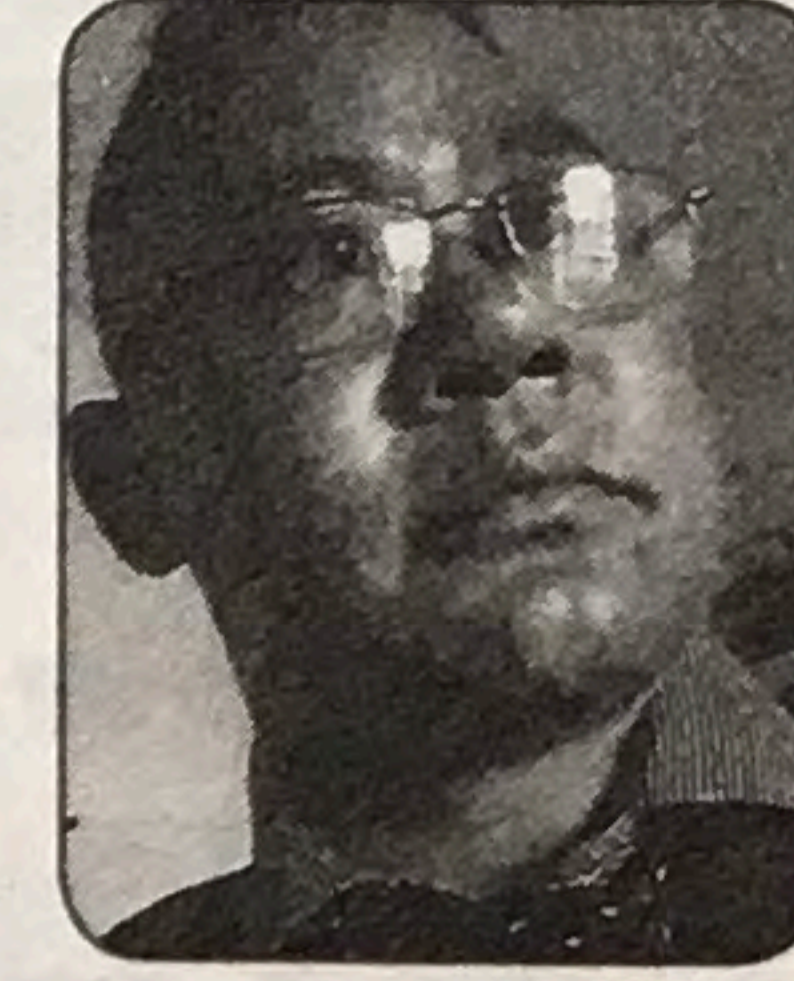
जगेर्ना तथा मातृभाषाप्रतिको आफ्नो कर्तव्य सम्भरेर मातृभाषाको गीत निकाल्न लागिएको हो । ऐसेलुखर्क गाउँपालिका- ७, माक्पा नोरुडमा जन्मिएका प्रयास दुमी नेपाली भाषामा गीत लेख्नको साथै हाङ्कु सिनेमा प्रा.लि. को प्रस्तुतिमा साप्ताहिक रूपमा युट्युब च्यानलमार्फत प्रसारण हुने अलपत्र टेलिसिरियलको स्क्रिप्ट लेखन कार्यमा सक्रिय छन् भने 'शिरै फूल, भुम्के मायालु, सोल्टी हजुर, सोल्टिनी' लगायतका एक दर्जन गीतहरूमा संगीत तथा स्वर दिइ सकेका ऐसेलुखर्क गाउँपालिका- ७, माक्पा बेप्लामा जन्मिएका गायक तथा संगीतकार जिविहाड दुमी राई पनि विगत आठ वर्षदेखि गीत, संगीतकै क्षेत्रमा सक्रिय छन् ।

सलल बग्यो

मीरह साईला (डा. नेत्रमणि दुमीराई)
नोरोदेल, खोटाङ

सलल बग्यो त्यो रावा खोला,
तापखोला मिसियो दुईखोली दोभान
दुईदिने चोला भोलि के होला,
कलिलो जोभान भन्छ नि यो मन
सिरिसिरि हावा चल्यो कल्लेरी दोभान
हावापानी छल्दाछल्दै ढल्कियो जोवान
सलल बग्यो ...
चिलाउनेको हलो हजुर बिलाउनेको अनौ
बिलाई जाने जीन्दगीको खै कथा के भनौ
सलल बग्यो ...
मन खुले माया हजुर दिल खुले दया
दयामाया भए हजुर सबै दायौबायाँ
सलल बग्यो ...
जवानीको जोशै ठूलो बुढ्यौलीको बात
बिलाइजाने जीवनसँग कोही हुन्न साथ
सलल बग्यो ...
दिलैमा छ दया हजुर बोलीमै छ माया
बोलीबचन भन्नु रैछ जुनिभरको छायाँ
सलल बग्यो ...
दिनै लामो बुढ्यौलीमा जवानीमा छोटो
लामोछोटो भन्दाभन्दै फाटे कति भोटो
सलल बग्यो ...
जुन खोलाको धारा हजुर त्यही खोलाको पानी
धारापानी धाउँदाधाउँदै ढल्कियो जिन्दगानी
सलल बग्यो ...
लेकैबारी तोरी फुल्यो बैँसीमा धान भुल्यो
लेकबैँसी धाउदाधाउँदै सेतै केश फुल्यो
सलल बग्यो ...
गाउँबैसीको माया कति पर्देशीलाई हुन्छ
चौतारीमा थकाइ मारदा बरपीपलले सुन्छ
सलल बग्यो ...
फूलसरी ओइलिभर्ने मानिसको चोला
साथछोडी जाने प्राण भोलि कहाँ होला
सलल बग्यो ...
सलल बग्यो त्यो रावा खोला
तापखोला मिसियो दुईखोली दोभान
दुईदिने चोला भोलि के होला
कलिलो जोभान भन्छ नि यो मन
नीरी ।

गर्भिणी गढी

युबराज राई "दिदर"

साग र खोलेको
अभावहरू छिचोलेर
उदाङ्गो नग्नतामा
हुच्चिल र गिद्दहरूको
तृशित क्रुरताबाट बचेर !
किञ्चित बैशको आलि माथी
ठिङ्ग उभिएकी "केपिलाश गढी"
भएकी छे आज जो "गर्भिणी
गढी" ।
जहाँ
सपनाहरू पुरिन्थ्यो र
कर्तव्यहरूलाई दाह गरिन्थ्यो
अजेय गरिबीको बैराग्यभित्र
जिजिबिशाको श्वेत मलामी ताँती लाग्दथ्यो ।
हो,
आज उनै गढी
भएकी छे "गर्भिणी केपिलाश गढी" ।
जसको गर्भमा
आगो ओकल्ने बंशावलीको विजारोपन भएको
छ, जो !
जसको गर्भमा
फिलुङ्गो छरेर ज्वाला दन्काउने,
अभिनवहरूको भ्रुण बढन सुरु भएको छ, जो !
थाहा छ ?
उनी मेरी आमा हुन !
एउटी "गर्भिणी गढी"
मेरो "केपिलाश गढी" ।
अब,
चाडै, बहुत चाडै
प्रशवताको क्रन्दनसँग
एउटा आगोको चित्कार
लप्काहरूको जन्म भैरहेछ,
चुक घोप्टिएको रातहरूलाई खबरदारी गर्न !
नरभक्षी गिद्दहरूको सर्वनाशी सुचना लिएर !
अन्धकारमा रमाउने पिपासाहरूको निमित्त
एउट तर्सिलो बिहानीको जन्म हुँदै छ ।

आओ रमाऔं, यसै समय !
के यहाँका रातहरू फाटिनु हुन्न र ?
के यहाँका आंशुहरू रोकिनु हुन्न र ?
हो,
यही गाउँ हुन "गर्भिणी गढी"
तपाईं र मेरै वात्सल्य काख हुन "केपिलास गढी" ।
जहाँ,
नाम्लोहरू होलान सिस्नु पाटका तर
राष्ट्र बोक्ने थाप्लाहरू छन् ।
जहाँ
बरियोहरू होलान् र बाबियोका तर
देश छाँध्ने नशाहरू छन् ।
साँच्चै होलान्
गरिबीको निजाङ्गरो व्यथा तर
कर्तव्यका सगरमाथा अटाएका छातीहरू छन् ।
र त घुँडा धसेर उचाल्छौं
भुमी-मातृत्वको गहकिलो भारी ।
स्फुर्ततामा उनैको
भिल्काहरू बढ्दैछ ज्योतीको
अधैर्य प्रतीक्षा छ उज्यालोको
म भित्र उभिएकी छे "गर्भिणी गढी"
हामीभित्र गर्भिएकी छे गर्भिणी "केपिलास गढी" ।
आउनुहोस !
तपाईं र म,
तुरहिको आवाजमा
नयाँ बिहानीको शंखघोस गरौं !
ईनक्लाबी अभिनव
ज्योतिर्मय अग्नि सन्तान बनेर
पहाडका प्रत्येक कान्ताहरूमा
राष्ट्रफुलका सुवासिताहरू रोपौं ।

सूचना

दुमी समुदाय (रावाखोला उत्तर तर्फ: माक्पा क्षेत्र) को पितृपूजा (चुलापूजा) बारे बुझ्दाखा १५० औं भदौ अंक चुला विशेषाङ्कमा प्रकाशन गरिएको छ । उक्त सामग्री अध्ययन गरी प्रतिक्रिया दिनुहोला ।

ओप्सीसी वा सीसी बारे छोटो चर्चा:

१. प्रारम्भ

मुख्यतः ओप्सीसी वा सीसी भन्नाले कूल पितृ, पूर्वापूर्वनी, देउदेउता अथवा प्रेतात्माहरूलाई कुनै किसिमको पूजाआजा गरिएको पक्का प्रशाद, मासुमंसहरू सबै भन्दा पहिला चढाउनु वा अर्पण गर्नुनै ओप्सीसी वा सीसी सार्नु हो। यस्तो किसिमको रिति सबै खाले धर्मावलम्बी र जातिहरूको संस्कार मा प्रचलित रहेको छ। यसरीनै किराती राई जातिहरूमा पनि आ-आफ्नै तवरलेसीसी सार्ने चलन रहेको पाईन्छ, जस्मा, दुमी राईहरूको २१ पाछा भित्र विभिन्न खोलाटोला क्षेत्र अनुसार देउदेउतालाई सीसी सार्ने तौर तरीकाहरू छन्। यसबारे थोरै परिचर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ।

२. ओप्सीसी वा सीसी सार्नु पर्ने कारण

विशेषतः घरभित्र वा घर बाहिर कुनै पनि पूजाआजा गरेको पशु पंछीको पोलेको पकाएको मासु, पक्का, अण्डा, पकवान अथवा घरमा कुखुरा, सुंगुर, रागा काटेमा वा कुनै पनि मासु मंस ल्याएर पकाईसकेपछि देउदेउतालाई नचढाई नसारी उपभोग गरेको खण्डमा दुख बिमार गराउने हुन्छ त्यसैले सो मान्यतालाई आत्मसाथ गरेर कोहि कसैलाई पनि केहि नहोस भनेर अनिवार्य रुपमासीसी सार्ने गरिन्छ र सबै भन्दा पहिले घरभित्रको चुला, देउदेउताहरू र घर बाहिर मानिने देउदेउतालाई चढाएर वासीसी सारेपछि मात्र खाने गरिन्छ।

३. ओप्सीसी वा सीसी सार्ने तरिका

मूलतः सीसी सार्दा मासुको चोक्टा वा अन्य खाद्यवस्तुको सानो अंश नडको सहायताले चिमोट्दै चारैतिर सार्ने गरिन्छ भने कुनै अवस्थामा स-साना पात वा दुनामा सारिन्छ। ओप्सीसी सार्दा घरको मुल मान्छे बाबु वा आमाले सार्ने गर्दछन यदि बाबा आमा नभएको खण्डमा परिवारको जेष्ठ नागरिकले सार्ने गर्छन। ओप्सीसी सार्दा आफूले मानि आएको देउदेउता मध्ये कुन चाहि बढी छुच्चो, तकडा छ

जस्लाई सीसी सार्न छुटेमा बढी पिरोल्छ सोही अनुसार प्राथमिकताको आधार मासीसी सार्ने वा प्रसाद अर्पण गर्ने गरिन्छ।

४. ओप्सीसी सार्दा बाचन गरिने देउ देउता

वस्तुतः - तेजमाया दुमीराई ओप्सीसी कुन-कुन देवी देउतालाई सारिन्छ ती देवताहरूको नाम क्रमिक रुपमा फलाकै दिईन्छ। उक्त देवी देउताहरूको नाम तपसिलमा बर्णित छ। जस्तै:

१. होमु (पुर्वे, पुर्वेनी) २. साखाम तपुछी (सापदेउ, संगोल दाजुभाई भित्रको)।

३. कोरो तपुछी (सापदेउ, मावलीबाट आको देउता), ४. रिमुछी,

५. हुत्पा बेर्मा बेत्त, बेर्पा बुवालेम (भोटे देउ),

६. लेलेजि लेन्तम्छी (आमाको माईती घरबाट आको देउता),

७. सुरुमी सुसुमी थम्पुवामा।

८. थानीमानीहरू: क्रमश, कर्नखर, साबित्री, बुचडखामी, धनमति, पुर्णिमाया, सिद्धिहिरा, सुडदेलको खोते दिदी बैनी, सिद्धिहिरा, बुडा थानी (अन्तरजाति विवाह भएकाहरू मरेपछि जागित्र भई थानी देउताको रुपमा उत्रेको)।

९. एकले चोक्पु (बादर देउ)

१०. बागाले चोक्पु रडकीनी (सामुहिक बादर देउ)

११. साब्दुमी बुखुमी (बनराजा बनरानी)

१२. सिमे, भूमे

१३. फुलिछि (ओडारे देउता) १४. नाचुर नहरी (आँखीडाही)।

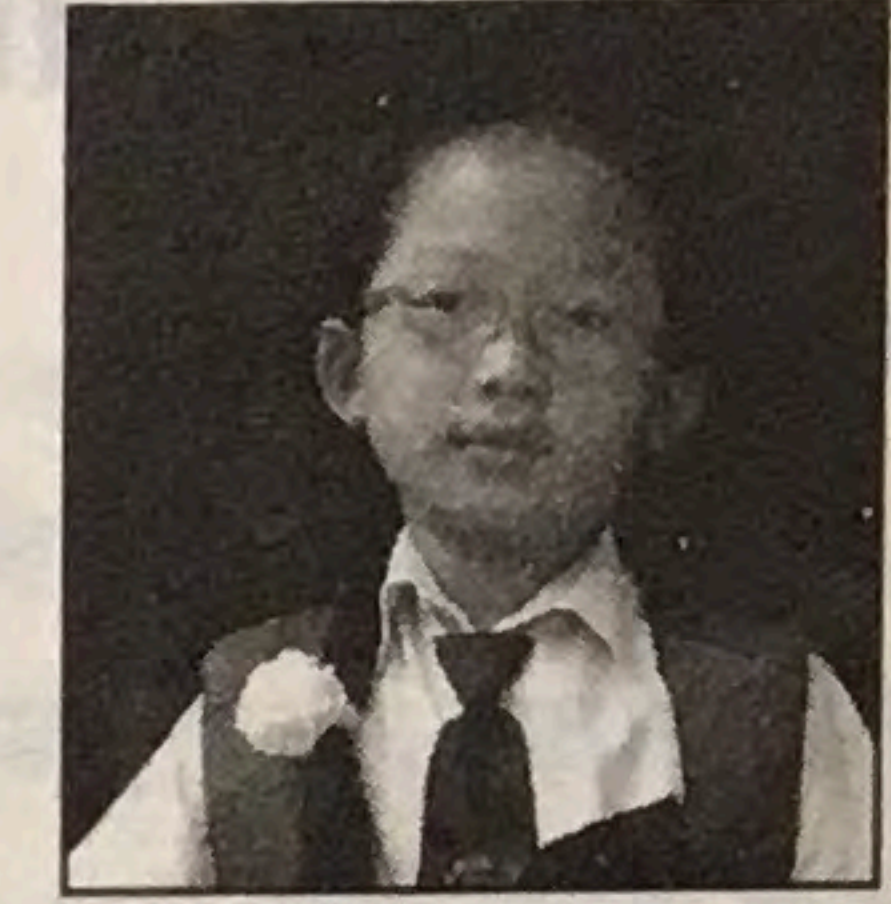
लौ है भाराआ हुप्सबी जोनिओ (लौ है सबैले संगोलमा खाउहै) भनेरसीसी सार्ने कार्य सकिन्छ।

निष्कर्ष: उपरोक्त, उल्लेखित खाद्य सामाग्रीहरू

वस्तुतः - तेजमाया दुमीराई

चाडपर्व

नीहाडमा हलक्सु दीक्मा दुमीराई

लहै दशैं पनि आयो
गाउँघरमा खुशियाली छायो
वर्ष दिनको नवमी ल्यायो
लहै दशैं पनि आयो

समयले कोल्टो फेर्दै
त्यही याम आयो
वर्ष दिनको विजयादशमी
घर-आँगनमा फेरी आयो

ठूलाबडाबाट आशीर्वाद लिने
दिनपनि आयो
दुर्गामाताको विजय
मनाउने पल छाइहाल्यो

पिड खेली आकाशमा
उडने दिनपनि आयो
आकाशभरी थरीथरीका चडगा
उडाउन पनि पायो

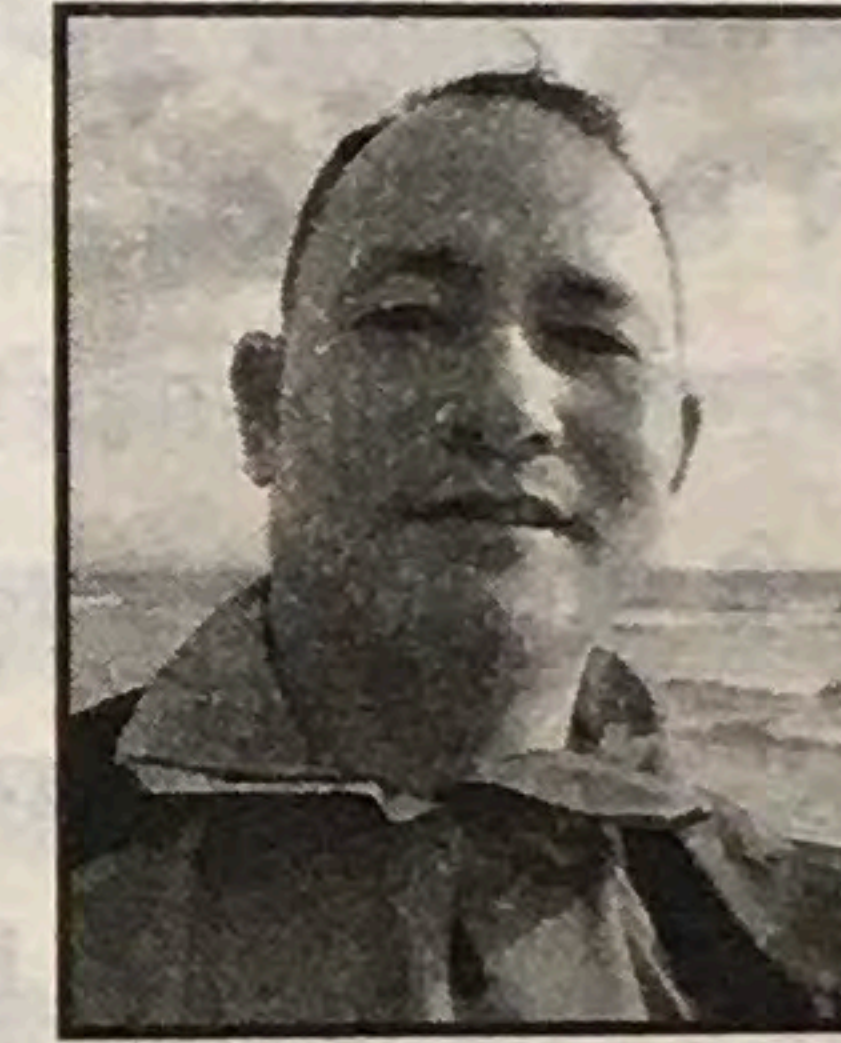
विजया दशमीको हार्दिक शुभकामना
पूराहोस् सबैको चाहना
गरौं सबैलाई सुस्वास्थ्यको कामना
शुभ विजया दशमीको
हार्दिक मङ्गलमय शुभकामना

ऐसेलुखर्क-७, नोरुङ, खोटाङ
हाल: आरुबारी, काठमाण्डौ

ओप्सीसी वा सीसी नसारी खाएको खण्डमा देउदेउता वा भूतप्रेतहरूले विविध तवरले बिरामी गराउँछ जस्तै: मुटु दुखाउने, भाडा बान्ता गराउने, वाक्वाकि लगाउने, कुम सोला हान्ने, रिङगटा लाग्ने गराउछ भन्ने जनविश्वास रहेको कारणले गर्दा ओप्सीसी सार्ने गरिन्छ।

श्रोत व्यक्तीहरू: ताया रेक बहादुर मुरह दुमीराई,
रत्नकुमारी हदी दुमीराई, टिकामाया मुरह दुमीराई
स्थान: लाम्दिजा(बाक्सिला) हल्खुम-६
dumitejmaya@gmail.com

सोधाई

मलाई विगत नै रमाइलो थियो,
हास्न सिकायौ बर्तमानमा किन ?
मलाई दुख नै प्यारो थियो,
फसायौ सुखको लोभमा किन ?
थापेउ पासो आशाहरूको।
फोस्रो आसु धारा बर्सायौ।
च्यातिएको कागजको टुक्रा भएँ।
आखिर खोक्रो बनाइ गयौ।
सफल तिम्रो जिन्दगी लाई।
दुखेको मनले मेरो बधाइ छ।
तिमी त परिवर्तन भएछौ नी
किन ?

तिमीलाई मेरो यही सोधाइ ?

घायल मान बहदुर सत्तम दुमी।
सप्तेश्वर-५ यादु खोटाङ।

दुमी राईहरूको साकेला सिली ए होई स्यामुना लयमा

१. विषय प्रवेश

दुमी राईहरूको सिली नाचलाई संस्कृतिजन्य, पूर्णता र क्रमिकताको आधारमा नाच गीतको पनि त्यही लय कायम गर्दै लै जान यसमा सिली नाच अनुसारको केही गीतको रचना गरिएका छन्। यसमा काँटछाँट, थपघट गरी पूर्णता बनाउन पाठकहरूलाई हार्दिक अनुरोध छ। तपाईंहरूको नाम गीत निर्माता तथा संकलकको रूपमा पछि थप गर्दै लगिनेछ। कृपया यस कार्यमा सहयोगको अपेक्षा छ।

२. गीत बनाउनु पर्ने आवश्यकता

हामी कहाँ गीत गाउने र नाच्नेहरूको संख्या अथाह छन् तर न त सिलीनाच अनुसारको गीत रहेको छ न त गीत अनुसार नै सिली नाचिन्छ। आजतकको नाचको स्वरूपलाई हेर्दा अधिकांश गीत र नाचको कुनै तादम्यता देखिदैन। नाच एकातिर छ भने गीत अर्कोतिर गाएको पाइन्छ। यसले गर्दा सिली र गीतको सम्बन्ध देखिदैन। त्यसले खास संस्कृतिको बोध गर्दैन। कुनै अन्वेषकले गीतले कुन सिलीलाई इङ्गित गर्दछ भनेर सोधेमा त्यसको उत्तर दिन सकिने अवस्था देखिन्छ। उहिले रिसिय गाएर सिली नाच्थे त्यसले सिली नाचको अर्थ बोकेको हुन्थ्यो। तर आजकल उल्फट्याड पारको तुक्का जोडेर महिलालाई छेँड हान्ने, पुरुषलाई उजागर गर्ने, गीत सुन्दा पनि लाज लाग्ने प्रकारको गाएको पनि नसुनिएको होइन र त्यसैलाई संस्कृति भनेर गर्व गरेको पनि पाइन्छ। तर त्यहाँ संस्कृतिको

ठाउँमा विकृति भित्रीरहेको पाइन्छ। त्यसैले अब त्यस्तो नहोस भन्नाको लागि प्रत्येक भाषीका राईहरूले सिली नाच अनुसारका गीत रचना गरौं भन्ने सन्देशका लागि पनि यी गीत बनाईएका हुन।

३. गीत निर्माणको विधि

दुमी समाज अत उँभोखोले राईहरूको वस्तीमा कम्तीमा चार पाँच थरीका लयमा सिलीगीत गाथिन्छ। त्यसमध्ये "ए होइ स्यामुना" लयमा वा "एनी लै लै" नामको लयलाई आधार बनाइएको छ। यसको साथै विशेषगरी दुमी राईहरूले नाचै आएको सिली अनुसार गीत बनाइएको छ। यसमा प्रस्तुत शब्द नेपाली लोकगीतमा प्रचलनमा आएका लोलीबोलीहरूदेखि दुमीभाषी शब्दहरूलाई प्रयोग गरिएको छ। यसको साथै एउटा सिली समाप्त गर्नलाई भित्र, बाहिर अनी पुन : भित्र गई सिली मारिने चलन रहेकाले तीन पंतीका गीत बनाइएको छ।

४. सिलीको जीवनचक्र :

सिलीनाचको अध्ययन गर्दा त्यसमा एउटा जीवनचक्र पाइन्छ। मानिसको जन्मपछि प्राप्त चेतनाले ल्याएको सभ्यतादेखि मानिसले जीवनमा के भोग गर्‍यो, विगत इतिहास के हो र के गर्दैछ र के गर्न चाहन्छ भन्ने सम्मका विवरण यसमा पाइन्छ। धिरीयाम्लो छिरीयाम्लो यसै पनि चक्रीय प्रणालीमा चलीरहेको हुन्छ। सृष्टि उत्पत्तिको सिलीदेखि वर्तमान झल्काउने र

भविष्य देखाउने नाचको एक पूर्ण विधि नै सिली हो। प्रस्तुत सिलीमा नायम पारु र धरतीलाई सेवा गर्ने, रहरेहरूलाई नाच बोलाउनेदेखि पारुहडलाई विउ माग्ने, छर्ने, गोड्नेखि पाकेपछि घरमा भित्र्याउने र पूर्खालाई चढाउनेसम्मका सिलीगीत रचना गरिएका छन्। यसपछि, खेती लगाईसकेपछि फुर्सदको समयमा हाटबजार मनोरञ्जनका निमित्त जाने र घर फर्कने र पुन : खेतीपातीमा नै लाग्ने यी मानव जीवनका दैनिक जीवन चक्र हुन। यस चक्रलाई सामान्यत : चादुम वा चासुम सिली र सिपसिर्जना सिली वा सिक्पिरी सिलिमा विभाजन गर्न सकिन्छ। यसरी हेर्दा सिलीमा एउटा व्यक्तिको दैनिक जीवन चक्र ऋतुअनुसार भ्रमण गरीरहेको हुन्छ भन्ने बुझिन्छ।

५. सिली गीतको सीमा

सिलीका अनगिन्ती प्रकारहरू रहेका छन्। ती सिलीहरूमध्ये चादुम सिली र सिकेमाके सिलीलाई यसमा प्रस्तुत गरिएका छन्। किरात राईहरूका समाजमा भाषैपिच्छे सिलीका प्रकारहरू पाइन्छन् तर प्रस्तुत सिलीगीतमा भने दुमी समाजमा हुर्किएको सांस्कृतिक परम्परालाई मात्र समेटिएको छ।

६. चादुमसिली

६.१. भूमि र पारुहाडलाई नमस्कार
पहिलो सलाम भूमिदेवलाई दोश्रो युङ्खुलुलाई
चुहाम पिहाम सेवाखन्ने सुम्निम पारुहाडलाई ।१।
तुवाचुडको डाडैडाडा घाम भुल्क्यो घमस्ते
सिली नाची भूमिदेवलाई गर्दैछौं नमस्ते । २।
बल्लतल्ल भेटै भयो के छ समचार

नरनाता इष्टमित्र सवैलाई नमस्कार । ३।

६. २. नाचन बोलाउने
रिची साम्ची फूलैफूल्यो जाउंन लेकै भाँचन
छिरीयाम्लो धिरीयाम्लो आउन सगै नाचन ।१।
तिर्खालाग्यो स्वरै सुक्यो लेउन आर्खु उम्मा
चेली माइती नाचिमा राखौं लौ न दोलोकुम्मा ।२।
हिजोदेखि बजेको भ्याम्टा सुनेउकी सुनेउन
हातको चालले बोलाएको बुझेउकी बुझेउन ।३।

६.३. ढोल झ्याम्टा बजाउने

सिरीमी त छिर्लिड छिर्लिड ढोल बजाउंने गजो
वारीखोला पारीखोला ढोलै भ्याम्टा बज्यो ।१।
सिलीहँमाले सिली टिपु मस्युमेले नाचु
दोलोकुम्मा दो दो भन्दै रिसीय गाइदिनु ।२।
रिचीसाम्ची फूलै न फूल्यो डालै भाँची देउन
ढोल भ्याम्टा बजाउंदै गाउंदै सिली टिपीदेउन ।३।

६.४. भस्मे फा'डने-

खोरीया खनीमा खोसी बिउ छर्ने बनाउंला
गोडीमेली पाकेलाई पछि भूमेलाई चढाउंला ।१।
रमितेको डाँडैडाँडा वनमाराको ठूटो
संस्कृतिको इतिहासलाई नठानी देउ भुटो ।२।
भुलेपाखा तितेलाईपाती गाइचर्ने रनवन
वनपाखा शिकार खेल्ने किराती जीवन ।३।

६.५. भुलो चकमक पार्ने

सानो सानो चकमकी त झिल्को टिप्ने भुलो
नाची नाची कम्मरै भाँची उडाईदेउन धुलो । १।
खरो भन्नु दरसनै दुङ्गा आगो त भुलैमा

रीतिरिवाज मानेर लैजाउँ नपरौ भुलैमा । २।
सरसर सुरती खानु सुकाउनु काँचोपात
भुटो कहिल्यै नठान्नु है पुर्खाको साँचोबात । ३।

६.६. पारु नायमसंग पानी माग्ने-

धरतीमा खडेरी लाग्यो मूल फुटाइ देउन
बेलाभयो छरपाउको धर्ती भिजाई देउन । १।
पारुहाडलाई सेवाखन्ने आकाश ढाकी देउन
सुम्निमालाई तिर्खै लाग्यो पानी पारी देउन । २।
महामारी देसान मसान सबै हटाई देउन
दर्क पानी भ्याम्मै पारी उधो बगाई देउन । ३।

६.७. जमिन खन्ने :-

गैरीखेतमा बाँभोलाई मानु असारे धानलाई
हलो जुवा काँधैमा बोकी खेतैमा जानलाई । १।
खनीखोर्सी खोरिया त घैया धान छरौला
आँटेपछि नपर्नु पछि मरेलाई मरौला । २।
छेउकुना बाँभोलाई खन्नु वीचैमा जोतनी
जाँदै गर हलगोरुसंग आउँदैछु म पनि । ३।

६.८. बिउ छर्ने-

बिउ छर्नु थापाचिनी कोदोलाई बुखुमको
छोरीचेली बाबु र माइती भेटभयो थुमथुमको । १।
असारैको मध्यतिर बिउछर्नु बुखुमको
बोल बोल हृदय खोल दुखुम र सुखुमको । २।
आरु फूल्यो वारीमा वारी चिउरी फूल्यो वनमा
बिउ छर्नु जेठ/असारै मासमा संझी राख्नु मनमा । ३।

६.९. बिउ उखेल्लु-

सरसर बिउलाई काढ्नु रामसाली धानैको
मूठापारी सुइया फाल्नु ख्यालगरी ज्यानैको । १।

लह लह धानैको बिउ उखेल्लु बसेर
मेलापात मैभारो गर्नु कम्मरु कसेर । २।
साइली-माइली बिउ काढ्नु कान्छीले ओसानु
साइला माइला बाउसे गर्नु कान्छाले पछार्नु । ३।

६.१०. बिउ रोप्ने/धान, कोदो रोप्ने

थापाचिनी धानै न रोप्नु खेतपन्यो काउछे
सोह्र बहिनी रोपाहार त सोह्रहल बाउसे । १।
छुपु छुपु धानै न रोप्नु असारे हिलैमा
खुइय गरी बिसाउला लै लै खेतैको डिलैमा । २।
सर सर कोदो है रोप्नु हातैमा बिउ दिउला
ल है ल है बाउसे भाई हो थाक्यौकी जाँड दिउला । ३।

६.११. केश कोर्ने

कोरीबाटी चुलठी त मुठीभरी केश
सबैभन्दा रमाइलो छ बाउमाइतीको देश । १।
केशै कोर्ने मालिङ्गो काइयो ठकेर्ना त्यसैको
हात हल्लाई हल्लाई नाच्नु सिली यसैको । २।
केश कोर्नु सर सर तेल लाउनु तोरीको
छोरा भन्दा सय गुणा धेरमाया छोरीको । ३।

६.१२. ऐना हेर्ने

सिउंदो कोरी जुनटिकी लाउने हेरी दर्पण ऐना
हाम्रो रीति परम्परा विर्सी जाने छैन । १।
पटुकीमा जोरखोले ऐना सिन्दुर र सुपारी
भट्ट गरी भेटैमा आउनु हाटैको निहुँ पारी । २।
चारैआना जमाई जमाई किन्यु दर्पण ऐना
ऐना भित्र सिन्दुरै टिका सुम्निमालाई बैना । ३।

६.१३. फूल टिपेर शिरमा लगाउने-

फूलै फूल्यो सयपत्री वनैभरी चुवा

एकैथुङ्गा टिपेर लाईदेउ शिरमाथैको शोभा । १।
शिरमा लाउने सिरबन्धी त गलैमा तिलहरी
बिनायो र मुचुङ्गीमा छमछम रेजी हारी । २।
मगमग बासनै चल्यो बाबरी फूलेको
जता फूल्यो बेली चमेली मन उतै भुलेको । ३।

७. हाटबजार जाने, मनोरञ्जन गर्ने सिली (फल सिली)-

खेतीपाती लगाईसकेपछि फुर्सदको समयमा
हाटबजार जाने, नरनाता, छोरीचेली सबैसंग
भेटघाट गर्ने, मनोरञ्जन गर्ने संस्कारको रुपमा
आएको सिली यसमा पर्दछ । यो चादुम सिली र
सिकेमाके सिली सँगसँगै आउने सिली हो ।

७.१. खुट्टाको तीनचुले सिली-

ढाका टोपी बजारैभरी मालिङ्गोको डाली
चौतारीमा पर्खि बस म आउँछु उकाली । १।
घरमाथि सुन्तले डाडा के राम्रो स्कूल
सुइसेलाले सुइयाँ पार म छिट्टै निस्कूला । २।
हर हर हार्मनी बज्यो दामपन्यो हजार
ढोलभ्याम्टा बजाउँदै गाउँदै जाउँ भूमे बजार । ३।

७.२. कल्चुडा सिली (तीनचुले सहित दाया बाया फर्कने सिली)

दाज्युभाई छोरीचेली घरको चुल्हा सँगै
धिरीयाम्लो छिरीयाम्लो सेवा गर्नु सँधै ।
माउचरीले पानी खायो गैरीखेत कुवाको
कालो चोली छितको सारी के राम्रो सुहाको । १।
फूलैफूल्यो ढकमक फूलसेतो चुवाको
मुचुङ्गी र बिनायोले क्या राम्रो सुहाको ।

७.३. दाया खुट्टा अगाडि बाया खुट्टा पछाडि सार्ने सिली

दायाँ बायाँ अर्की-फर्की कम्मरै भाँचेको ।
उधौली र उभौलीमा साकेला नाचेको । १।
सानो सानो बालखीदेखि सुर्तिविडी खान्न
छोरीचेली शिरैको फूल अधि नलाई जान्न । २।
सिमलुको तेर्सो हाङ्गा चरीले टेकेको
मखमली चोलीमा हारी क्या राम्रो देखेको । ३।

८. दुवै हातले जमिन देखाउने

हाटबजारदेखि फर्केपछि पुन : अधि लगाइएका
खेतीपाती पनि पाकीसकेको सन्दर्भमा पुन : त्यसलाई
घरमा भित्र्याउनु पर्ने हुन्छ । त्यसैको आधारमा यो
सिलीगीत रचना गरिएको हो ।

बल्ल किरात पल्लकिरात वीचैमा माभकिरात
आफ्नै बोली आफ्नै लोली आफ्नै हो बिरासत । १।
हामी आफ्नो भूमिलाई जन्मभूमि भन्छौ
साकेलामा सिली नाच्नु आफ्नै रीति ठान्छौ । २।
यलम्बरले राज्य गरे यलाखोममा अधि
इतिहासले भूलेको छैन दरसन्तानले पनि । ३।

८.१. धान काट्ने:-

धानै काट्नु सुपुमा सुपु मास काट्नु आलिमा
भोकै लाग्यो हरमा हर केही छ कि डालीमा । १।
जेठा माइला अन्तरे साइला घुमाउने गरामा
माइली, साइली अन्तरी खेतमा आमा चै घरमा । २।
धानै काट्नु मसिरैमा दाई गर्नु परालको
भुसुनैमा कुच्चुम्मा खेल्लु मन छुने पाराको । ३।

ट.२ कोदो टिप्ने-

कोदो टिप्नु मसिरैमा खरुमी हातैमा
नोल काट्नु गीत गाउँदै जुनेली रातैमा ।१।
फागुन जाँदो दाईं गर्नु लै लै हलगोरु नारेर
घुमाई घुमाई कोदोलाई कुट्नु कुसुरा पारेर ।२।
टपटप कोदोलाई टिप्नु नोल काट्नु बुखुमको
गीत गाउनु एकै श्वरमा दुखुम र सुखुमको ।३।

ट.३. पाँजा लगाउने-

गैरीखेत घुमाउने गरा धानकाटी पाँजालाई
साँभपच्यो चमेरो उड्यो घरजाउँ आजलाई ।१।
आकासैको गड्याङ्गुडुङ्गु असिना पर्छ की
बल्लतल्ल पाकेको धान खेतैमा भर्छ की ।२।
सर सर पाँजे लाउनु उठाउनु सुकेर
सुकेपछि घरैमा ल्याउनु थुन्सेमा बोकेर ।३।

ट.४. मूठा पछार्ने-

बसीबसी मूठैमा पानु हातैमा जुमाउँदै
मच्चि मच्चि पछार्नु ल है दुईहातले घुमाउँदै ।१।
धानको बिटा पछार्दै उ ठिटा के साँचु बललाई
ठूलो ठूलो बिउ छाँटी राख्नु आउने साललाई ।२।
अटेमासी दाईं गर्नु धानको पराल त कुन्युमा
हाँसे पनि बोलेलाई पनि मोहनी उमेरमा ।३।

ट.५. धान हम्काउने

धानै हम्की भुसाहा फाल्नु नाङ्गोले हम्काउँदै
दुई हातले जालि हान्नु फनक्कै घुमाउँदै ।१।
जेठा बस पल्लाछेउमा माइला बस यता
साइला बस वल्लाछेउमा काइला बस त्यता ।२।
हावै सरी नाङ्गो हान्नु दायाँ बायाँ गर्दै
कहिले उता कहिले यता दायाँ बायाँ सदै ।३।

ट.६.. धान बोक्ने

धानै बोक्ने मालिङ्गो थुन्से क्या राम्रो बुनेको
बुट्टा राम्रो मिरमिरे मेसो हाटैमा किनेको ।१।
चिलिमढुङ्गा लौरे टयाम्के मालिङ्गोको घारी
धान बोक्ने धोबे थुन्से मनको भारी भारी ।२।
राम दुन तीन भन्दै थुन्सेमा खन्याउनु
वर्षदिनमा फलेको धान भकारी जमाउनु ।३।

ट.७.. भात पकाउने र खाने

धानै कुट्नु ढिकीसारमा चुल्हामा पकाउनु
पाकेपछि दुई हातधोई सप्रड-सप्रड खानु ।१।
गुदु गुदु भातै न पाक्यो रामसाली धानैको
दालको तिहुन खोर्सानी पिरो जिम्बुले भानेको ।२।
वर्षदिनमा पाकेको अन्न पूर्खालाई चढाउनु
खानु पिउनु त्यसपछि गर्नु पूर्खालाई मनाउनु ।३।

५. सिकेमाके सिली

चादुम सिली सकिएपछि पुन : सिपसिर्जनासँग
सम्बन्ध राख्ने सिकेमाके वा सिकिरी माकिरी सिली
आउँछ । त्यसैलाई मध्यनजर गरेर सिलीगीत
बनाउने प्रयत्न गरिएको छ ।

५.१. कपास टिप्ने

टप टप कपासै टिप्नु डालीमा ओइराउँला
अम्पुलु र अम्लेरीले जिउ तिम्रो पहिराउँला ।१।
तिहुन मीठो तितेलाई माछा भात खानु चामले
तिमी उस्तै म पनि उस्तै संगैको दामाले ।२।
सानो सानो कपासको दानु डालीमा टिपौंला
रुवा राम्रो बनाउनलाई घामपारी सुकाउँला ।३।

५.२. कपास फड्काउने

सानु सानु कपासको दानु हातैले केलाउनु

५.६. फेटा (सप्परी बा'ध्ने)

चार हातको भोटो सिउनु पाँच हातको सप्परी
बाह्र हातको दौरा सुरुवाल सोह्र हातको सारी ।१।
सलमेले रुमाल भिर्नु तायाले सप्परी ।
लन्चुपुले टोपी ओड्नु मिस्माले थप्परी ।२।
नक्षोले सिलीदुम लाउनु तायाले सप्परी
दोलोकुम्मा नाचीमा जानु बजाउँदै
थप्परी ।३।

५.७. थप्परी (पटुका) बा'ध्ने)

बाह्रहाते पटुकी मेरो कम्मरमा टिमिककै
गाइदिउंकी अभैमा गीत रात पारौं भिमिककै ।१।
पटुकीको छेउ घुमाई भार्नु कम्मरैमा फूर्का
कैचीमारको सारी लाउने हाप्पै हो पूर्खा ।२।
चार नंबर भोजपुर जिल्ला खोटाङ्ग तीन नंबरमा
बाह्र हातको पटुकी बान्छन बारुले कम्मरमा ।३।

५.८. फैसिकना सिली (सेवा सिली)

दाज्युभाई दिदी बहिनी सबैलाई नमस्कार
भूमिदेबले रक्षमा गरुन पुन्याईदेउ समाचार ।१।
ताया, नक्षो, छानीमानी सबैलाई नमस्कार
पारुहाङ्गले रक्षमा गरुन पुन्याईदेउ समाचार ।२।
इष्टमित्र नरनाता सबैलाई नमस्कार
सुम्निमाले रक्षमा गरुन पुन्याईदेउ समाचार ।३।

लेखक तथा संकलक
चतुरभक्त सत्तम दुमी राई

जम्मा पारी रुवाजति धनुले फड्गाउनु ।१।
मलिबाँसको सानोमा धनु रुवाज्यान फड्गाउनु
भुइँको रुवा टपक्कै टिपी बारम्बार छड्गाउनु ।२।
एक हातले धनु समाउनु अर्कोले सुत तान्नु
सुतै डोरी चुडीमा जाला नहर खोजी बान्नु ।३।

५.३. चर्खामा धागो कान्ने

सर सर धागोलाई काढ्नु चर्खैले घुमाउनु
टुकी पारी सरक्कै राख्नु थुरीमा घुसाउनु ।१।
दाहिने हात घुमाई घुमाई चर्खा ज्यान चलाउनु
देब्रे हातले प्युरी तान्दै भिरैमा डोल्याउनु ।२।
घुनुघुनु चर्खै न घुम्यो घुमाउने चारकाई
प्युरी तान्नु सरमा सर तल माथि फर्काई । ३।

५.४. तान बुन्ने

एक हातले थुरी हान्नु अर्कोले समाउनु
आलोपालो दुवै हातले जुवालाई फड्गाउनु ।१।
छर्लङ् छर्लङ् तानै न बुन्नु कपडा खाँडीको
तोमाखेमा तान बुन्ने चेली शीपैको रानी हो ।२।
मलथुम्का तुवाचुङ् डाडा तायामा खियामा
तानबुन्ने किराती चेली शीपैको मायामा ।३।

५.५. कपडा नाप्ने

बाह्र दिनमा कपडा नाप्नु तानबाट भिकेर
चौविस हातको एक थान गन्नु मनभित्र खिपेर ।१।
धोइ धोई सुकाउनु घाममा भोटोज्यान सिलाउनु
अर्चेकचे देखियो भने दुई हातले मिलाउनु ।२।
चोली सिउनु कोकोटी खाँडी पटुकी खेसैको
फेंगा गम्छा चटक्कै ओड्नु छ्त्रकानाम त्यसैको ।३।

म डमि हैन दुमी

जिबिहाड दुमी राई

सानै छँदा
उभौली सकिनै लागदा
खेतभरी फुल्ये मकैका फूल
अनि त्यही उभौली नाच्यै गरेको मौकामा
मकैका फूल लुछ्छन आउथे
जन्तिभै लस्करै बाँदरका हूल
हाम्रा चुचु साह्रै चलाख
उनी ठड्याउथे एउटा 'डमि' अर्थात 'बुख्याचा'
एउटा ठूलो लठ्ठीमा मेरो पुरानो फाटेको लुगा
लगाईदिएर
खेतको छेउमा
ठिङ्ग उभिन्थ्यो त्यो बुख्याचा
मकै लुछ्छन लागदा
बाँदरहरु तर्सन्थे र भागथे त्यो बुख्याचालाई मान्छे
सम्भेर
म रमाउथे
त्यो डमिलाई आफै सम्भेर
अनि मख्ख पर्थे
लागथ्यो मैले नै लखेटेको हो ती बाँदरहरु
म त्यतिखेर सोच्ये
त्यो बुख्याचा म नै हुँ
त्यो पनी मजस्तै छ
म पनि त्यो जस्तै छु

सानै छँदा
आमाले भन्नुहुन्थ्यो
'कान्छा अड्कुपो ब्र चेईसीना मेइ'
'कान्छा अड्कुपो ब्र जेना छुक्ता मेइ'
म ट्वाँ पर्थे
'के भनेको बुभ्दिन म त !'
आमा मायाले सम्झाउनुहुन्थ्यो
'लाटा आफ्नो भाषा सिक्नुपर्छ भनेको'
म बटारिन्थे
'म सिक्दिन त्यस्ता भाषासाषा
तपाईसँगै राख्नुस् भ्याउ लाग्ने यस्ता कथा'

एक दिन
उधौलीमा
बाबा नाच्यै हुनुहुन्थ्यो
साकला सिली
म रमिता हेर्दैथिए नजिकै
बसेर
बाबाले भन्नुभयो
'कान्छा ताया पीया छम्नाछुक्ता अड्कुपो भुमे
सीली साकेला'
म तुफान भागेको थिए चारकोस पर
बाबा पच्छ्याउदै हुनुहुन्थ्यो मलाई समाल

आज
ती समय बितेछन्
वसन्तहरु फेरिएछन्
म पनि तन्नेरी भएछु
मेरा अनुहार उस्तै भए पनि
म भित्रका रुपरंग व्यवहार
सबैभन्दा बढी मेरो उमेर फेरिएछ
मभित्र बुद्धि थोरै, लाज धेरै थपिएछन्
न बुभ्छु छिमेकी बोलेको
न सक्छु साथिसँग निर्धक्क साकेला नाच
कोही केही सिकाउँदैनन् मलाई
फगत म सक्छु मात्र टोलाउन

बाल्यकाल सम्झदा
आमासँग भन्न मन लाग्छ
'एमा मलाई सिकाई दिनुन आफ्नो भाषा'
बाबासँग भन्न मन लाग्छ
एपा मलाई सिकाई दिनुन साकेला नाच
तर
म त्यो पनि सकिदिन
किनकी
अब म तन्नेरी भईसके

मलाई बच्चा भै हुन मेरो लाजले दिदैन
नजाने पनी जानेजस्तो गर्नुपर्छ मैले
नबुभ्ने पनि बुभ्नेजस्तो गर्नुपर्छ मैले
अचेल
घर-घरमा
गाँउ-गाँउमा
अनि देशैभरीनै माहोल् छाएको छ
भाषा, संस्कार, सँस्कृति अनि पहिचानको
कुरा चल्छ चोक-चोकमा
छलफल हुन्छ गाँउ-गाँउमा
बहश हुन्छ प्रदेश-प्रदेशमा
विवाद हुन्छ काठमाण्डु नामको यालाखोम्मा
सुनिदैछ
अब आउछ्छरे संघियता
अब स्थापित हुन्छ रे पहिचान
म सुन्छु धेरै तर बुभ्छु थोरै
जति सुने यति बुभ्ने यो विषय हो मेरै
त्यसैले त आजभौली म पनि खोज्दैछु पहिचान
त्यही मैले खोजेको पहिचानभित्र छ मेरो देश
अनि
त्यही देशको केन्द्र
त्यही केन्द्रसँग अधिकार माग्दै गरेको प्रदेश
प्रदेशभित्र अस्तित्व खोज्दै गरेको किरात स्वायत्त
प्रदेश
किरात प्रदेशको पछाडी उभिएको राई
राईकै हात समातेर हिड्दै गरेको
एउटा अस्तित्व दुमी
अनि त्यही दुमीभित्र अटाएको एउटा मान्छे म
यही हो मेरो पहिचान
र खोज्दैछु म पनि मेरो पहिचान
तर
कहिले काँही तर्सिन्छु म
पहिचान खोज्दै गरेको
म आफैसँग छ कि छैन मेरो पहिचान ?
अनि उत्तर नी आफै खोज्दैछु
त्यसैले त
आजभौली
खोज्दैछु आमाले मलाई सिकाउनुभएको भाषा

अनि भन्दैछु
'अड्कुपो ब्र चेईसीना छुक्ता मेइ'
अनि सिक्दैछु
बाबाले लखेटी-लखेटी सिकाएको सिली साकेला

साँच्चै
मैले आफ्नै भाषा जानिन भने
आफ्नै सिली साकेला जानिन भने
म र मेरै लुगा ओढेर
बाँदर तर्साउन बसेको
त्यो बुख्याचामा
के फरक छ र ?
अनि म सोच्छु
म आफ्नै पहिचान खोज्न सक्ने मान्छेलाई
अवसरवादीहरुले
प्रयोग नगरुन्
पहिचानको आन्दोलनको नाममा
निर्जीव बुख्याचा बनाएर
तिन्को बारीको बाँदर खेद
आफ्नो लागि सक्नु म आफै बोल्न
आफ्नो लागि सक्नु म आफै बाँच
र
शिर उठाएर सक्नु मैले भन्न
म बुख्याचा हैन मान्छे हुँ
म डमि हैन दुमी हुँ, दुमी हुँ ।

नीरी ॥

ऐसेलुखर्क गाउँपालिका-७, माक्पा, बेब्ला, खोटाङ

किरात यले थो ५०७७ तथा छिरिनामको
उपलक्षमा समस्त देश-विदेशमा रहनु हुने
दाजु भाई दिदीबहिनीहरुमा हार्दिक मङ्गलमय
शुभकामना ।

सर्बधन राई (बुइपाली)
किरात राई यायोक्खा केन्द्रीय सदस्य
बुढानिलकण्ठ, काठमाण्डौं

आफ्नोपन

मलाई केहि घरायसी समानहरूको आवश्यकता थियो, त्यसैले वाई एम्सी ए जाँदा जाँदै फ्यामिली डलर स्टोरमा छिर्छौं। सामानहरू सुपथ मूल्यमा पाएर म दंग थिए। क्याभिन मलाई भन्दै थियो, यहाँ सामान सस्तो पाईन्छ भन्दा नपत्याएको होइन कस्तो लाग्यो ?

काउन्टरमा हाम्रो अगाडि एक बृद्ध महिला थिइन। क्यासिएरको खुश मिजाज र अनन्त मुस्कान देखेर ती बृद्ध महिलाले पैसा तिर्दै भनिन्। "केटाहरूको अगाडि त्यती धेरै नहाँस है, पछि लगलान नि" ! क्यासियर "एउटा त पछि लागेर म सगै छ" भन्दै खित्का छाडेर हाँसिन। ताँतीमा रहेका अन्य ग्राहकहरूसँगै हामीले पनि उनलाई साथ दियौं।

उनलाई प्रकृतिले भरपूर समय खर्चेर सृजना गरेको हुनुपर्छ। बाँकी परेको शरीर, कालो, लामो केश राशि, गोहो अनुहार, हाँस्दा खाल्डो पर्ने गाला, सुलुकक परेको नाक, दारीमको दाना भै मिलेको दाँत, अधरमा हरपल छरीइ रहने मुस्कान अनि छड्के नजरले हेर्ने मृग नयनी आँखाको तिरले कुन युवा मनलाई छेड्दैन होला र ? ती बृद्ध महिलाले सही सल्लाह दिएकी थिइन् उनलाई। जादुमय हाँसो को पासोमा निर्दोष युवा मनहरू नपस्कन भनेर।

भन्डई चार वर्ष अगाडी, म एउटा स्टोरमा काम गर्थे। ग्राहक सेवामा संलग्न व्यक्तिको व्यवहार अत्यन्तै सरल, सहयोगी र सौहार्द हुनुपर्छ। यसमा दुइमत छैन, मसँगै काम गर्ने सहकर्मी यसमा अब्बल ठहरिएकी थिइन्। किनकी उनको सुन्दर मुहारमा हरपल खुशी र अधरमा मुस्कान छरी र हन्थ्यो। बोल्दा अनुहारमा सजिने लज्जा र शरीर मा आउने लचकाले उनी मादकताको प्रतिमूर्ति भै देखिन्थिन। उनको अनुपस्थितिमा आउने युवा ग्राहकहरूको आँखाहरूले जहिलेई उनलाई खोजीइरहे को हुन्थ्यो। एक दिन त एउटा नियमित ग्राहकले मलाई प्याचर्ड सोध्यो, "तिमीसँग काम गर्ने स्टाफ तिम्रो केटीसाथी हो ? "मैले भने, हामी सहकर्मीमात्रै हौं।" ए मलाई माफ गर है "भन्दै उ निस्क्यो।

उनी दिउंसो काम गर्न थालेकी थिइन्। दुइ बजे म निस्कने र उनी आउने हुँदा भेट हुन्थ्यो। दिनमा भएका कुराहरू आदान-प्रदान गर्ने क्रममा एक दिन भनिन्, त्यो सधै आउने केटा छ नि दाइ ! त्यसैले त

मलाई प्रेम प्रस्ताव पो राख्यो। म त छक्कै परें, मेरो पालो पनि म त विवाहित हुँ, मेरो श्रीमान हुनुहुन्छ, भनी दिए। अझ तिमिले ढाटेउ, विवाह गरे को भए खोई त औँठी भनेर सोध्दो रहेछ। मैले पनि हामी कहाँ विवाहमा औँठी लगाई दिने चलन नै छैन भनी दिए। कस्तो मात्तिको मोरो रहेछ।

ठट्टा गर्दै मैले भने, तिमि संबैसँग तीन ठुन्का हुने गरी मशिकएर हाँस्छौ। त्यसैले हाँसकी फसी भनेर हिम्मत बटुल्यो होला नि बिचराले।

लौ हेर, दाइ पनि विचरा पो रे !

मैले उनलाई सम्झाउँदै भने, यसमा रिसाउने नराम्रो मात्रै कुनै कुरै देखिन म त। तिमिले जे उत्तर दियो, ठीकै छ, होइन भने, तपाईंले मलाई आफ्नो योग्य सम्झनु भएछ। त्यसको निमित्त धन्यवाद तर मैले आफूलाई तपाईंको योग्य ठानेको छैन। त्यसैले मलाई माफ गर्नु होला, भनी दिएको भए पनि हुन्थ्यो। होइन भने केटा काले भए पनि सुन्दर नै छ। सकारात्मक रूपले सोचे पनि केहि बिग्रदैन ?

उनले गम्भीर हुँदै भनिन्, दाइ यी विदेशीहरू जति सुन्दर भए पनि न भाषा मिल्छ, हाम्रो, न धर्म, न संस्कृति नै त्यसैले म त आफू नै देशको केटासँग बिहे गर्छु, सकेसम्म आफ्नै समुदाएको। त्यसो भए रोज्ने काम भैसकेको छ ? मैले सोधे, होइन त्यस्तो केहि भएको छैन। आमा बाबाले त्यो काम गर्नु हुँदै छ। मैले पर्खिनु सोच्छु, भनेको छु। म उनीसँग विदा भएर निस्कें। उनमा आफ्नो धर्म, भाषा र संस्कृतिप्रतिको लगाव तथा प्रतिबद्धता देखेर मेरो नजरमा उनको उचाई धेरै अलिएको थियो। मेरो मनले भन्दै थियो, वाह ! आजको यो भूमण्डलीकरण युगको पुस्तामा पनि यस प्रकारको विचार ! सबैमा यस्तै विचार भई दिने हो भने हाम्रो पहिचानरूपी अमूल्य धरोहर धर्म, भाषा र संस्कृति कालान्तरसम्म जिवित अवश्य रहने थियो।

हाल: अमेरिका

धौलवीर वालाक्या दुमीराई

हार्दिक बधाई तथा शुभकामना

गत २०७४ साल असार १४ गते सम्पन्न दोस्रो चरणको स्थानीय तह निर्वाचनमा निर्वाचित हुनुभएका दुमी राई समुदाय तथा वंशभिन्नका सम्पूर्ण विजयी पदाधिकारीज्यूहरूमा सिङ्गो दुमी समुदाय, दुकिराफ संस्था तथा इसीलीम परिवार हार्दिक बधाई ज्ञापन गर्दै सफल कार्यकालको शुभकामना व्यक्त गर्दछ।

क्र.स.	नाम, थर	पद	स्थानीय तह
१	कृष्णकुमार राई	अध्यक्ष	केपिलासगढी गाउँपालिका
२	समला राई	उपाध्यक्ष	लामीडाँडा गाउँपालिका (रावावेशी)- १, कुभिन्डे
३	खगेन्द्र राई	वडाअध्यक्ष	केपिलासगढी-५, सप्तेश्वर
४	फुलकमल राई	"	ऐसेलुखर्क गाउँपालिका-७, माक्पा
५	विकास राई	"	रुपाकोट मझुवागढी नगरपालिका-१२, जालपा
६	लक्ष्मी राई	महिला सदस्य	ऐसेलुखर्क गाउँपालिका-७, माक्पा
७	कोपिला राई	" "	लामीडाँडा गाउँपालिका (रावावेशी)
८	बखत बहादुर राई	सदस्य	केपिलासगढी-४, बाक्सिला
९	अरुण राई	"	ऐसेलुखर्क गाउँपालिका-७, माक्पा
१०	नन्दराज राई	"	" "
११	रामचन्द्र राई	"	रुपाकोट मझुवागढी नगरपालिका-११, खार्मी
१२	माधव राई	"	रुपाकोट मझुवागढी नगरपालिका-६, नेर्पा
१३	कुमार राई	"	केपिलासगढी-५, सप्तेश्वर

पुनश्च: जानकारी उपलब्ध हुन नसकी कोही विजयी महानुभावको नाम छुट्टन गएमा क्षेमाप्रार्थी छौं।
"दुमी किरात राई फन्सीकीम तथा इसीलीम परिवार"

पाठक जिज्ञासा, सम्पादकको प्रतिक्रिया

अघिल्लो इसीलीम अंक-१७, वर्ष-१८, २०७४मा प्रकाशित दुमी किरात राई फन्सीकीम भवन निर्माण बाक्सिलालाई आर्थिक सहयोग प्रदान गर्नुहुने सहयोगदाता महानुभावहरूको नाम, ठेगाना र रकम सहितको आर्थिक विवरण प्रकाशित गरिएकोमा उक्त विवरणको अध्ययन गरी भापा, बिर्तामोड निवासी श्री पूर्ण प्रसाद दुमी राई (सोत्माली)ज्यूले सम्पादक समक्ष आफूले पनि राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड, शाखा कार्यालय बिर्तामोड, भापाबाट रु. २५, ५५५/- (पच्चीस हजार पाँच सय पचपन्न रुपैयाँ) दुमी किरात राई फन्सीकीमको बैंक खातामा जम्मा गरेको तर उक्त आर्थिक सहयोगबारे कतै उल्लेख नभएको बारेमा टेलिफोनमार्फत जिज्ञासा राख्नु भएकोमा यसबारे बैंक खातामा बुझी आगामी इसीलीम अंकमा थप जानकारी राखिनेछ भनी प्रतिक्रिया दिइएको थियो।

बेलायती सेनामा लामो समयसम्म सेवा गरी सेवानिवृत्त हुनु भएका समाजसेवी अग्रज दुमी व्यक्तित्व श्री राईज्यूले जम्मा गर्नु भएको सो आर्थिक सहयोग बारेमा फन्सीकीमको बैंक खातामा बुझ्दा संकलन भइसकेको देखिन्छ। इसीलीममा प्रकाशित उक्त विवरण फन्सीकीम भवन निर्माण बाक्सिलालाई आर्थिक सहयोग प्रदान गर्नु हुने सहयोगदाता महानुभावहरूको मात्र रहेको र उक्त रकम दुमी किरात राईहरूको ऐतिहासिक निसानी चिनागडी तथा केपिलासगडी संरक्षण कोषमा जम्मा भएको जानकारी अनुरोध छ।

- सम्पादक

आशलच्छी शिक्षा (थुलुङ्ग राई भाषा)

नेपालमा आजभोलि भाषा विकासबारे खुबै चर्चा हुने गरेको छ । जसका लागि भाषामा लेख-रचना वा साहित्य सिर्जनाको आवश्यकता ठहरेको छ । उसोत लोपोन्मुख अवस्थाका किरात राई भाषाहरुमा समेत प्रकाशित भाषिक कृतिहरुका बारेमा चर्चा-परिचर्चा हुने नगरेका होइनन् । यसै सन्दर्भमा आजतक इसीलीम परिवारद्वारा संकलित किरात राई भाषाहरुमा छापिएका अनेकौं उपयोगी कृतिहरुमध्ये 'आशलच्छी शिक्षा'को नाम अग्र पंक्तिमा आउँछ । लासा भील्ला दार्जीलिङ्ग निवासी श्री अगमसिंह देवसा राईद्वारा करीव सात दशकअघि (अर्थात् सन १९४४ ताका) लिखित तथा सम्पादित सो पुस्तकको भूमिकामा प्रष्टसँग उल्लेख गरिएको छ, 'शिक्षा र चेतनाको अभावले गर्दा यस विषयमा अनेक विद्वान व्यक्तित्वहरुसँग मैले कैयौं पटक सोधपुछ गरिहँड्नु पर्‍यो ।'

कृतिकारको नाममा 'देउसा' शब्द उल्लेख गरिनुले लेखकको पुख्यौली थलो देउसा, सोलुखुम्बु हनुसक्ने अडकल लगाउन सकिन्छ । साथमा

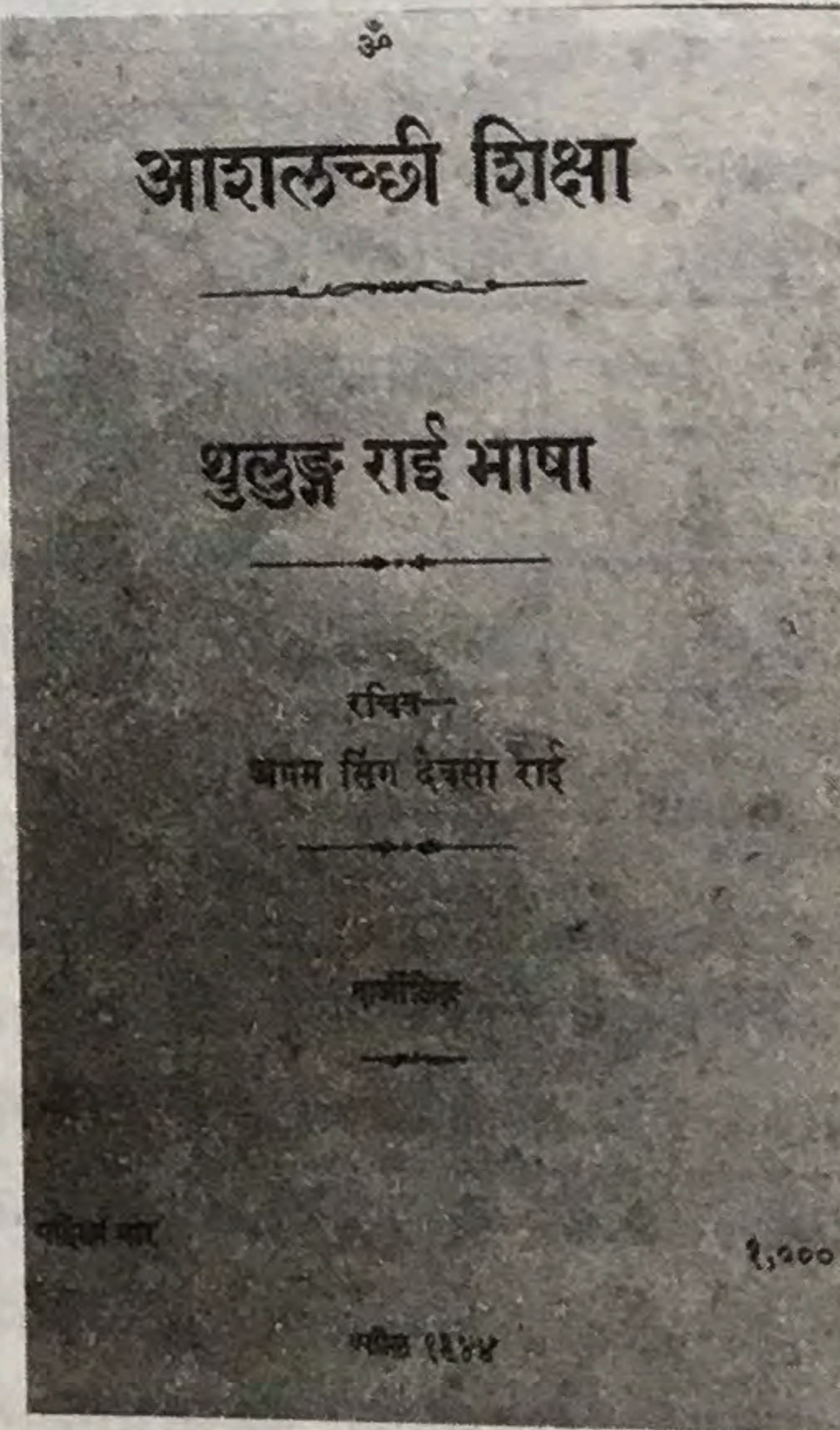
खोजकर्ता एवं अन्वेषक श्री राईले आफ्नो पुख्यौली थातथलोप्रतिको गहिरो श्रद्धालाई नाममा नै झल्काउन चाहेको प्रतीत पनि हुन्छ । किरात जाति र वंशको बारेमा जिज्ञासु लेखकको उपर्युक्त भनाइबाट मुलथलोबाट बाहिर रहँदा आफ्नोपनको बारेमा कति चासो हुँदो रहेछ भन्ने कुराको सोझै अनुमान लगाउन सकिन्छ ।

'आशलक्षी शिक्षा'को जन्म कसरी भयो होला ? भन्ने जिज्ञासा बढ्नु स्वाभाविक छ । यस सन्दर्भमा विद्वत लेखकले यसो भनेका रहेछन्, 'धेरै पुस्तकहरु तथा ग्रन्थहरुमा किरात जातिको वर्णन

गरिएका भएतापनि संस्कृत पुस्तकहरुमा लेखिएका ती कुराहरु बुझ्न नसकेर मैले तिनका भाषानुवाद नै बढी पढ्न बाध्य भएँ ।' साथमा 'ती अनेकौं पुस्तकहरु र ग्रन्थहरु पढिसकेतापनि चित्त बुझ्दो प्रमाण भने पाउन सकिएन । परन्तु, तँ चिता मनुवा म पुन्याउँछु भने भै शिवशंकर काव्यतीर्थद्वारा लिखित 'वेदतत्व प्रकाश जाति निर्णय' नामको हिन्दी भाषाको एउटा पुस्तकमा किरात जातिको बारेमा गरिएको संक्षिप्त वर्णनले आफ्नोपनको बारेमा कल्पनाको ढोका खुल्न गएको बताउँछन् उनी । अध्येता एवं विद्वान लेखकले सो कृतिको ४०४ पृष्ठमा उल्लेखित प्रसङ्गलाई कोड गर्दै किरात लगायत अन्य धेरै जातिहरु शौनक वंशबाट छुट्टिदै आएको यथार्थ किटान गरिएको समेत दावी रहेको बताउँछन् । लेखक राईका अनुसार पण्डितजीका लेखबाट प्राचीनकालमा मानिस जाति सबै एक वर्णका थिए वा जातीय भेदभाव केही थिएन, वेद अध्ययन गर्ने अधिकार सबैमा थियो, हरेक मानिसले २५ वर्षसम्म नियमित वेद अध्ययन गर्ने गर्दथे । जस अनुसार किरात जाति पनि ब्राह्मण समान रहेको प्रष्ट हुन्छ भनेर

लेखक राईले खुलस्त पारेका छन् ।

यसरी नै किरात भाषिक समुदाय अन्तर्गत विभिन्न थरहरुका आ-आफ्नै भाषाहरु हुनुले पनि अलमलमा परेको, र वर्तमान समयमा अन्य भाषाको प्रभावले गर्दा उल्टै आफ्नो भाषालाई नै तुच्छ मान्ने परिपाटिको विकास हुँदै गएकोप्रति चिन्ता प्रकट गर्छन् उनी । हाम्रा पितापुर्खाहरुले ऋतु र समयचक्रको विचार गरी आफ्नो मनको भाव प्रकट गर्ने, कुलपित्रहरुको मानमनितो गर्ने, वर्षेनी कुल पितृकार्य गर्ने, धामी बिजुवाहरुले रिसिया (मुद्धम)

मार्फत् पुकारा गर्ने वा विन्ति बिसाउने, आदि किरात संस्कारगत कार्यहरुमा नै समग्र किरात जातिको पहिचान झल्केको समेत बताउँछन् । परिणामतः आफ्नो भाषाको प्रयोगतर्फ हामी सबैको कमै मात्र ध्यान जानुले पहिचानको प्रतिक हाम्रा भाषाहरु दिनदिनै बिसर्दै गई लोप हुने अवस्थामा पुगेको प्रति पनि उतिकै चिन्ता छ लेखकलाई । जसले गर्दा थुलुङ्ग भाषा चिर कालसम्म जिवित राख्ने बारे सबैको ज्ञान चक्षु खुलोस् भन्नाखातिर आफ्नो अल्प बुद्धिले जति भ्याएकोसम्म लेखेर यस कृतिको मार्फत अर्पण गरेको यथार्थ इमान्दारिपूर्वक जनाएका छन् ।

यस पुस्तक समायोजनमा कुनै अलग अध्याय छुट्याइएको नभएतापनि थुलुङ्ग भाषाको शीर्षक 'गोठा माने' अन्तर्गत करीव ९२५ वटा जति शब्दहरु समावेश छन् । नेपाली भाषाको वर्णमालाको वर्णक्रम अनुसार 'अ'देखि 'झ' सम्मका ठेट थुलुङ्ग शब्दहरुलाई शब्द संग्रहको रूपमा व्यवस्थित गरिएको छ । समावेश गरिएका थुलुङ्ग शब्दहरु थुलुङ्ग थातथलोको रूपमा चिनिने देउसा-मुक्ली, रिब्दुङ्ग राईगाउँतिरका थुलुङ्ग लोलिबोलीसँग नजिक रहेको प्रष्ट हुन्छ । त्यसैगरी गन्तीका शब्दहरु अन्तर्गत एकदेखि दश करोडसम्मका गन्तीका थुलुङ्ग शब्दहरु समावेश छन् । यसरी नै जम्माजम्मी ५२५ वटा जति क्रियामुल शब्दहरु समेत समावेश छन् । साथमा व्याकरणको आधारभूत रुपरेखालाई दर्शाउन काल (भूत र अभूत) अनुसार अकर्मक, सकर्मक र द्विकर्मक क्रियारुपावलीहरु समेत समावेश छन् । पुस्तकको अन्तिम खण्डमा सरल वाक्यहरु समावेश गरिनाले एकातिर भाषाप्रति चासो राख्ने जोसुकैलाई यो कृति एक उपयोगी सामग्री

ठहरिन सक्छ भने थुलुङ्ग भाषाको बारेमा अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहनेहरुका लागि भरपर्दो स्रोत बन्ने देखिन्छ ।

अन्ततः खोजकर्ता लेखकले समयको त्यो कलखण्डमा यो उदाहरणीय भाषिक सुन्दर कृति प्रस्केर हामीलाई बिर्सिनसक्नु गुण त यसै लगाउनु भएको छ नै, अझ मर्मस्पर्शी रहस्य चाहिँ आफ्नी प्राणप्यारी (श्रीमती) स्व. आशलच्छी राईनी (जो यस कृति आउनु करीव २० वर्षअघि अर्थात् सन् १९२५ मा नै परलोक भएकी थिइन्) को थुलुङ्गभाषाप्रतिको गहिरो मोह र थुलुङ्ग भाषालाई अनन्तकालसम्म बचाइराख्नुपर्छ भन्ने उनको मनसुवालाई ध्यानमा राखी 'आशलच्छी शिक्षा' नाउँ

राखेको प्रष्ट्याउँछन् अनुसन्धानकर्ता लेखक । यसरी धर्मपत्नीसँगको लामो बियोग र पाको उमेर मा पनि अदम्य साहस र दृढ निष्ठाका साथ खोजमुलक (थुलुङ्ग) भाषिक कृतिको सिर्जना गर्न सक्नु आफैमा शोकलाई पितृशक्तिको उपजको रूपमा उपयो ग गर्न सफल उदाहरण हो भन्न सकिन्छ । साथमा कोरा कल्पनामा बहकिने र सानातिना विपत्तिमा तड्पिने जो कोहीका लागि यो खोजकार्य प्रेरणापुञ्ज नै मान्न सकिन्छ । विशेषतः लेखकले थुलुङ्ग भाषीहरुका चरणकमलमा यो पुष्पहार चढाएको भएतापनि समस्त भाषाप्रेमीहरुका लागि अति उपयोगी कोशेदुङ्गा नै भएको ठानी 'सम्पादकको संकलनबाट' नयाँ स्तम्भ स्वरूप इसीलीम यस अंकदेखि नौलो स्वाद भर्न कोसिस गरेका छौं । र, जाँदाजाँदौ- 'आशलच्छी शिक्षा' भाषाप्रति मरिहत्ते गर्नेहरुका लागि सजिलो अस्त्र हो भने थातथलोमा रहेर पनि आफ्नो पुख्यौली भाषालाई बिसर्दै गइरहेका नयाँ पुस्ताको आँखा खोलिदिने ब्रम्हास्त्र हो भन्न सकिन्छ । भाषाकर्मी लेखकको ऐतिहासिक भाषिक पदचापलाई सलाम !

-सम्पादक

दुमी सक्षिप्त नालीबेली-२

- डा. नेत्रमणि दुमीराई

सिङ्गे दुमी समुदाय, संस्था फन्सीकीमको शुभेच्छुकहरु र इसीलीम पत्रिकाका नियमित पाठकहरुको जिज्ञासा एवं प्रतिक्रियालाई ध्यानमा राखी यस स्तम्भ 'दुमी सक्षिप्त नालीबेली'लाई निरन्तरता दिँदै दुमी वंश, समुदाय र संस्था 'दुकिराफ'को बारेमा अझ खुल्दै जाने हाम्रो प्रयास रहनेछ। आगामी इसीलीम अंकहरुमा अझ परिस्कृत एवं सुदृढ रूपमा पाठकसामु प्रस्तुत हुने हाम्रो चाहना अनुरूप यो स्तम्भलाई जानकारीमुलक बनाउन हरप्रयास पनि गरिनेछ।

फन्सीकीम

दुमी किरात राई भाषिक समुदायको साभ्ना संस्थाको नाम हो 'फन्सीकीम'। यसको पूरा नाम चाहिँ दुमी किरात राई फन्सीकीम हो। यसलाई छाटकरीमा 'दुकिराफ' भन्दा सजिलो गरी बुझ्न सकिन्छ। संस्था स्थापनाबारे बिगत धेरै वर्षअगाडि (२०४१ सालतिर) देखि घरि रावा-ताप खोला दोभान त घरि दित्केल बजार, घरि लाम्दिजा (बाक्सिला) त घरि माखिपा (माक्पा), आदि विभिन्न ठाउँहरुमा छलफल र सरसल्लाह गर्दै भएतापनि विधिवत दर्ता चाहिँ वि.सं. २०५५ सालमा दित्केलमा भएको हो। यसको केन्द्रीय कार्यालय बाक्सिलास्थित फन्सीकीम डाँडामा निर्मित फन्सीकीम (केन्द्रीय भवन) मा रहेका छन्। फन्सीकीम संस्थालाई क्रियाशील बनाउन यस अन्तर्गत जम्मा तीन वटा तहहरु: फन्सीकीम (केन्द्र), दुमकीम (क्षेत्र) र देलकीम (स्थानीय)को व्यवस्था गरिएको छ।

इसीलीम

दुमी किरात राई फन्सीकीमको मुखपत्र, अर्धवार्षिक दुमीराई भाषिक पत्रिकाको नाम हो इसीलीम। बहुभाषी यो पत्रिका विगत २०५६ सालदेखि नियमित रूपमा प्रकाशन गरिँदै आएको छ। पत्रिका प्रकाशनमार्फत् दुमी नालीबेली, भाषा-संस्कार, कला-संस्कृति, वंशावली-इतिहास, आदि मुलभूत पक्षहरुको उजागर गर्ने मुख्य उद्देश्य रहेको छ। यसको अतिरिक्त समसामयिक सन्दर्भमा अतिथि सर्जक वा लेखकहरुको उपयोगी लेखहरु विविध अंकहरुमा समावेश गरिँदै आइएको छ।

सुलाम

दुमी भाषाप्रतिको चासो र आवश्यकता एवं व्यापकतालाई मनन गरी इसीलीम अंक १० (२०६४)

देखि दुमी भाषाको सामग्री (नेपाली भावानुवाद सहित) सुलाम अंक समावेश गरिँदै ल्याइएको छ। बहुभाषी पत्रिका (दुमी, नेपाली, अंग्रेजी) इसीलीम अन्तर्गत विशेषगरी दुमी भाषालाई प्राथमिकताका साथ सुलामको आगमनले समस्त दुमी समुदाय र दुमी भाषामा अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहनुहुने जोसुकैलाई सजिलो गरी खुराक मिलेको प्रतिक्रियाहरु प्रबुद्ध पाठकहरुबाट प्राप्त भइराखेको छ।

सुप्तुलु

'प्रकृतिको सम्मान, पितृको मान : भाषा-संस्कार र कला-संस्कृति किरात स्वाभिमान' भएकाले पितृ र प्रकृति पुजक, हरेक दुमी किरात राई परिवारमा पितृको प्रतिक सुप्तुलु 'तीन चुला' लाई चोखोनितो र मानमनितोका साथ घरघरमा अनिवार्य रूपमा राखेको पाइन्छ। ती तीन चुलाहरुमध्ये सेरलुले घरमुली वा वंशको उत्तराधिकारी, वात्वलुले दाजुभाइ वा छरछिमेक र दनीलुले छोरीचेली वा कुटुम्ब गरी यी तीन पक्षको समान अस्थित्वलाई प्रतिविम्बित गर्छ। पुख्यौली रिखिताअनुसार चुला पुज्ने पुज्दै आएको आदिम किरात सभ्यता अन्तर्गत दुमी पनि पर्दछ। रहेक छीरीयाम्लो 'सरद ऋतु' वा 'उधौली'मा नयाँ अन्नबाली (विशेषगरी नयाँ धान) पाक्ने क्रमसँगै सर्वप्रथम पितृलाई चढाउने गरिन्छ।

युङ्खुलु

युङ्खुलु शब्दको निर्माण युखु 'काम्यो' र लु 'ढुङ्ग'बाट बनेको अनुमान लाउन सकिन्छ। प्रकृति र पितृपुजक किरात समुदायमा युङ्खुलु र भूमेथान, यी दुवै सांस्कृतिक निसानीहरुको आ-आफ्नै महत्व र हिआएको छ। जबकि भूमेथानमा गरिने भूमेपूजासँगै छमदम (नाच) गर्ने सो युङ्खुलुमा धामी वा पुर्खा मात्र नाच्ने चलन छ भने त्यस वरपर चाहिँ सबै सहभागीहरु गोलो घेरामा एउटै लय र चालमा नाच्ने गर्छन्। किरात आस्थाको प्रतिक पवित्रस्थल भूमेथान जहाँ हुन्छ, युङ्खुलु पनि अनिवार्य रूपमा कहिकतै स्थापित हुन्छ नै। दुमी किरात समुदायमा विभिन्न ठाउँमा संरक्षित युङ्खुलुहरुमा विशेषगरी धीरीयाम्लो (वसन्त ऋतु वा उभौली) मा युङ्खुलुको पनि पूजा गर्ने गरिन्छ।

साप्ले

'रावा आसपासमा : दुमी खाजाबासमा' भनेर दुमीवस्तीको फैलावट र दुमी वंशको गर्विलो पहिचान त्यसैपनि व्याप्त भइने सकेको छ। भलै हालसालै मात्र मुलुकको स्थानीय पुनर्संरचनाले सिङ्गे दुमीक्षेत्र (खाजाबासमा-मसुपाफेकुवा-दिखानेहौला)लाई छिन्नभिन्न पारेको नै किन नहोस्। सिङ्गे दुमी समुदाय रावाखोला र तापखोला आसपासमा 'रावाखोलेराई'को आदिम कालदेखिको समग्र बसोबास क्षेत्रलाई नै दुमी खुलुखुक्सु 'दुमी थातथलो' भनेर चिन्ने गरिन्छ।

छामेदेल

दुमी ऐतिहासिक थातथलोसँगै जोडिएको त्यस वरपर रहेका अन्य किरात राईहरुका बसोबास क्षेत्रलाई छामेदेल भनेर चिनिन्छ। सामान्यतया आफ्नो मुलथलोदेखि बाहेकका वरपरको क्षेत्र (जहाँबाट कुटुम्बेली चलाइन्छ)लाई सीधा रूपमा छामेदेल भन्ने गरेको बताइन्छ। दुमी थातथलोको आसपासमा थुलुङ, खालिङ, कोयु, साम्पाङ, चाम्लिङ, आदि बसोबास क्षेत्रहरुलाई छामेदेलको रूपमा लिने गरिन्छ।

खुवालुङ

'खुवालुङ' वा 'खोलु' आदिम किरात मिथक एवं किवदन्तीहरूसँग जोडिएर आएको पाइन्छ। यसरी नै प्राग-ऐतिहासिक पक्षलाई नियाल्दा समेत दुमी लगायत अन्य किरात राई समुदाय त्यही 'खुवालुङ'बाट छिन्नभिन्न हुँदै आजको अवस्थामा आइपुगेको थाहा लाग्छ। पछिल्लो समयमा आयातित नाम सिमाङ्गडीले चिनाउन खोजिएपनि ऐतिहासिक किरात निसानी 'खुवालुङ'को नाम अटल छ र यसको महत्व अझ बढ्दै गएको पनि छ। यसै अनुरूप निकै लामो समयको कालखण्डमा खुवालुङबाट भोजपुरको सित्केल हुँदै दित्केल-पोखरी अनि पछि सिम्पानी 'दुम्देल'मा आइवरी त्यहाँस्थित 'दुङ्कुलु'बाट फैलिँदै आजको अवस्थामा दुमीहरु छरिएर रहेको बताइन्छ।

दुङ्कुलु

लाम्दिजा अन्तर्गतको सिम्पानी 'दुम्देल' मा रहेको 'दुङ्कुलु' मा नै दुमी पुर्खाहरुले गुजारा चलाएको र पछि त्यसपछि उनैका शाखा सन्तानहरु फैलिँदै आजको अवस्थामा दुमीहरु फस्टाउँदै गएको बताइन्छ। हालमा पनि सो ऐतिहासिक 'दुङ्कुलु' यथावत नै रहेको छ। दुमी किरात इतिहासको दसी 'दुङ्कुलु' हालमा व्यक्तिको नाममा भएपनि भावी दिनमा दुमी संस्थाले त्यसको संरक्षण गर्दै विश्वव्यापिकरण गर्ने लक्ष्य समेत रहेको छ।

सामे (सामेत्)

किरात राई समूह अन्तर्गतको दुमी थरभिन्न वंश विकासको क्रममा विभिन्न उपथर वा सामे (सामेत्) को निर्माण हुन गएको देखिन्छ। सामे निर्माणमा पुरुष र नारीको नाम सँगसँगै जोडिएर आउँछ। ती सात सामे र तत्अन्तर्गतका जम्माजम्मी २१ वटा पाछाहरुमा: (१) दीक्पा-दीक्मा (हलक्सु, खारुबु, वलक्पा, हजुरचु), (२) बसुरु-युयुमा (हरसी, दीम्मचु, सरचु, हम्रुचु, बालक्पु), (३) छछुपु-छेकुमा (खवचु, राइचु, जीपुचु, छाचुङ, रीप्लचु, तुरचु), (४) ब्राक्सुपा-ब्राक्सुमा (सत्म), (५) बसपा-बसमा (मुरह), (६) छछपा-छेकामा (रत्कु, हदी, रडकासु), (७) धीक्मी-धीखामा (लुप्पो) आदि रहेका छन्। (विस्तृत विवरणका लागि इसीलीम अंक १, २०५६ हेर्नुहोला।)

पुचु (पाछ)

करिब छ सय वर्ष (वा २४ पुस्ता) अधिका किरात पुर्खा खम्बुहाडदेखिको दुमी वंशावलीअनुसार करीव सात-सात पुस्ताको अन्तरमा क्रमशः थर, सामे र पाछाको निर्माण भएको बुझ्न सकिन्छ। वंशावलीकार श्री चतुरभक्त दुमीराईको दुमी पुस्तावली खोज-अध्ययनबाट प्राप्त निचोडमा सात सामे अन्तर्गतका २१ वटा पाछाहरु: 'हरहरं-छारीमु-रावाहख-वाजीतु' रहेको बताउनु हुन्छ। अन्य किरात राई समुदायहरुमा जस्तै दुमी समुदायमा प्रचलित मान्यता अनुसार अन्तरपाछा कुटुम्बेली (बिहेबारी) चलाउन सकिने बताइन्छ।

बलमदेल

दुमी किरात राई समुदायमा प्रचलित जनविश्वास अनुसार कालगतिले बितेकाहरुका आत्मा बलमदेलमा रहन्छ। जसअनुसार सात सामे तथा २१ पाछाका दुमीराईहरुको विभिन्न ठाउँमा नौ वटा बलमदेलहरु रहेका छन्। जसमध्ये हलक्सु, खारुबु, वलक्पा र हजुरचु पाछाका सामुहिक बलमदेल 'लडखु' मानिन्छ भने हरसी, दिम्मचु, सरचु र बालक्पु पाछाका साभ्ना बलमदेल चाहिँ तुलुखमलाई लिइन्छ। यसका साथै रडकासु, रत्कु र हदीको सामुहिक बलमदेल 'डक्तिबु' लाई लिने गरिन्छ। यसरी नै हम्रुचु र छाचुङको साभ्ना बलमदेल 'पतकुलु'लाई लिइन्छ। जबकि जिपुचु र राइचुको बलमदेल 'भुताप्सु पहरा' लाई लिइन्छ। यसरी नै तुरचुको खुवालु तथा रीप्लचुको सुजु भञ्ज्याङ, सत्मको लीक्पादेल, मुरहको लेञ्जेनु, लुप्पोको नक्ती, खवचुको 'दुङ्कुलु' आदि रहेका छन्।

'सानुवा चाम्सो तोइसीक्की : नुमुलु लम्सो प्रोइसीक्ती।' (अचेत्तामा रुमलियौ : सचेत्तामा अधिसरौं।)

इसीलीमपो तुम्

इसीलीमको भनाइ.....

भुपा ने इसीलीम भारा दुमी दुमापो तुम्नाम हाम्सु वो ।

इसीलीम लात्सपो खुलु फेथोपो दुबी लालु चुरी छुकुम खोए खे-खे भुक्तोआ भारा लालु माचाफीन ।

इसीलीम लात्स खुलुपो खीत्सआ साक थो छुका खोए तेम्बेलातुम्बु तुक उम खीसी लालु सुपत्र छुकुम गोता ।

इसीलीम कीरावा रदुमुलपो घलपु साखेल/तोसु छीरीयाम्लो धीरीयाम्लोपो नु मुक्तीक लात्तो पीयुम गोता ।

खुचुम थोमुलबी इसीलीम छुडड धीरीयाम्लोपो दुबी लात्तो पीयुम गो तेम्पालोम थो चाई धीरीयाम्लो छीरीयाम्लो सक्वो याम्लोबीड लात्सुम गोता ।

इसीलीम लात्सपो छुड नु आचुम युडुक खत्नुबातुम दुमी तुप्लो, रीदुम-हदुम जीडनु, राप्नु क छाम्छेनु खारु वो ।

इसीलीमघोई दुमी तुम्लो क रीदुम-हदुम जुक्सामपो हेम्बाबी अरुम धोस्तीक्सा क भाराम नुयामलाई य इक्नु हारीमुम गोता ।

इसीलीम सफोपो दुबी चुस्चुस्मुल, सल सलमे, कुम्सो पापा मामामुलबी य यादीर बुती खुचुम गोता ।

दुमी क लुब चेन्सीक्सुमुआ इसीलीम लात्सपो दुबी म छुक्थीइता हीना लस्ता आस्तो सीङ्जोतीनी मेसो क, लात्सपो लम्दु लम्लु बुनु हर्फुक्तो दुङ्जोता ।

इसीलीमपो लागि भारा खीसीबी चम्सा, एना, सेन्सामु क साखादामा बिकपु खल मीनमुलबी इसीलीम जन्क दुकिराफ सागोलकै छीलछील बीक्ती ।

येले थो ५०७७ छीरीयाम्लोपो दुबी भारा चेन्सीक्सा, सेन्सामु बीक्पु, साखादा मा बिकपु, पा, यापाबी मुक्पु भाराबी सुप्तुलु, युडुलु, दुङ्गुलुआ खे मोन्नी तमड भाराबी साखादामा ।

अलनु/छीलछील-सम्पादक

सर्वप्रथम त इसीलीम पत्रिका दुमी समुदायको सन्देश प्रवाहक हो ।

प्रकाशनको थालनी अर्ध-वार्षिक रुपमा गर्ने निधो भए पनि विविध आरोह-अवरोहको कारण निरन्तर प्रकाशन गर्न गाह्रो परेको अवस्था हो ।

इसीलीम प्रकाशन थालनीको हिसाबले २० वर्ष पुगे पनि यस अंकसँग जम्मा १८ औं अंक प्रकाशन गर्न सफल भएको छ ।

इसीलीम किराती राईहरूको महान चाड साकेला/तोसु छीरीयाम्लो र धीरीयाम्लोको अवसर पारेर प्रकाशन हुँदै आएको छ ।

विगत वर्षहरूमा इसीलीम प्राय जसो उधौलीको छेक पारेर प्रकाशन हुँदै आएको थियो भने यो वर्ष उधौली -उधौली दुबै मौसममा प्रकाशन गरिएको छ ।

इसीलीम प्रकाशनको मुल उदेश्य भनेको लोप भएर जान लागेको भाषा, संस्कार र संस्कृति बचाउनु, जोगाउनु साथै यसको विस्तारीकरण गर्ने अभियान हो ।

इसीलीमभित्र भाषिक तथा संस्कृति खुराकको साथमा अन्य समसामयिक र सर्वपक्षिय विषयलाई पनि पस्किने प्रयास जारी छ ।

इसीलीम पत्रिकाबारे बाल बालिका, युवा र वृद्ध आमा-बाबाहरूमा पनि चासो बढ्दै गएको छ । दुमी तथा गैर दुमीजन पाठकहरूले इसीलीम प्रकाशनबारे खोज, खबर गरी रहनुहुन्छ जसले गर्दा प्रकाशनको गतिलाई अधि बढाउने जागर मिलिरहेको छ ।

इसीलीमको लागि हरेक अंकमा लेख-रचना, विज्ञापन र शुभकामना उपलब्ध गराईदिनुहुने सम्पूर्ण महानुभावहरूप्रति इसीलीम परिवार हृदयबाटै आभार प्रकट गर्दछ ।

येले थो ५०७७ छीरीयाम्लो उधौली पर्वको सम्पूर्ण पाठकवर्ग, विज्ञापनदाता, शुभकामना दाता, देश, विदेशमा रहनु हुने सम्पूर्णमा सुप्तुलु युडुलु, दुङ्गुलुले रक्षा गरुन यहि नै असिम शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

धन्यवाद-सम्पादक

दुमी तुम्लो क रीदुम-हदुमपो नीक्लम सफो

सुलाम् *SULAM*

(मेसो)

The Way

खीसी-७

येले थो ५०७७ जम्नु

थो-७

September, 2017

सुलामपो तुम्.....

सुलामपो खुलु दुमी व/ब/भ, रीदुम-हदुमपो छाम्छेनु, राप्नु, सालुपो लागीड छुकुम मेत्नाक/मेसोक आम्नुतुम्बु लम्लु बुरजोतुम गोता । तम सुलाम आजडीखीनक (इसीलम खीस तुकसु २०६४), आम्नु, आसेल्म छुक्तो नाम्मो छीम्मोतुम्बु दुमी तुम्लो छाम्छेनीबड तुक्वो/तुक्ली तुम्लोपो दुबी लामसेडपु छुकुक खारु मुतो खुस्थीइता मेत्नाड, तम सुलाम इडीक खल दुमीरदुचुपो राम्जुवापो रुसुखमहेनी गोता । तम राम्जुवा हीनाए माथस्पु मुनुपो लागी इडकी दुमीहाम्पो सागो, काक्छी/ताक्छी दुङ्नु छुक्ता भुक्तोबी, नुसीबी, मीखुमबी, रेसुबी, खलखलबी इडकी टाडकाटोली माछुक्ना सुबा हेनी दुमी बपो खुदो तुनु खारु तुक छुक्नु छुक्ता । ते छुक्तीको इडकी तुम्लो रीदुमहदुमपो चाम्नुबातुम छेन्सी तम हालकुम पारुबु मोतुमतुम्बु जीडजोता साडजोता छास्जोता ।

- चुरीसु (सम्पादक)

चप्सामुल

खीसी.	चप्सामुल	सफो खी.
१)	तायामी बम	क
२)	दुमी ब्रवी.....	ज
३)	मालोम् चेन्कीम्	झ
४)	दुमी तुम्	ञ
५)	सेमुवी	ट
६)	तोसी ले	ण
७)	नु: गोवी	त
८)	सम्लुमुल्.....	थ
९)	नेपाल तुक्ली.....	द
१०)	तुक्वो सीड्सीबु	ध

दुमी जीसी (दुमी बोली)-१

(क) अभूत (वर्तमान/भविष्यत) काल (करण)

दुमी	नेपाली
१. आडु छुम्तो ।	म नाच्छु ।
२. इन्ची छुम्ती ।	हाम्दुई नाच्छौ ।
३. इड्की छुम्ती ।	हामीहरू नाच्छौ ।
४. उन्चु छुम्तु ।	हाम्दुई नाच्छौ ।
५. उ ड्कु छुम्ता ।	हामीहरू नाच्छौ ।
६. आनी आछुम्ता ।	तिमी नाच्छौ ।
७. आन्ची आछुम्ती ।	तिम्दुई नाच्छौ ।
८. आनीमु आछुम्तानी ।	तिमीहरू नाच्छौ ।
९. उम छुम्ता ।	ऊ नाच्छ ।
१०. उन्ची छुम्ती ।	उन्दुई नाच्छन् ।
११. उनीमु हाम्छुम्ता ।	उनीहरू नाच्छन् ।

(ख) भूत काल (करण)

दुमी	नेपाली
१. आडु छुमो ।	म नाचें ।
२. इन्ची छुमी ।	हाम्दुई नाच्यौ ।
३. इड्की छुम्की ।	हामीहरू नाच्यौ ।
४. उन्चु छुमु ।	हाम्दुई नाच्यौ ।
५. उड्कु छुम्कु ।	हामीहरू नाच्यौ ।
६. आनी आछुमु ।	तिमी नाच्यौ ।
७. आन्ची आछुमी ।	तिम्दुई नाच्यौ ।
८. आनीमु आछुम्नी ।	तिमीहरू नाच्यौ ।
९. उम छुमु ।	ऊ नाच्यो ।
१०. उन्ची छुमी ।	उन्दुई नाचे ।
११. उनीमु हाम्छुमु ।	उनीहरू नाचे ।

पुनश्च : सुलाम विगत अड्कहरूमा प्रकाशित दुमी भाषाका लेख रचनाहरूको अध्ययनसँगै शुभेच्छुक पाठकहरूबाट प्राप्त रचनात्मक सुभाव एवम् सुधारात्मक प्रतिक्रियालाई मध्यनजर गरी यस अड्कदेखि दुमी जीसी (दुमी बोली) श्रृङ्खलालाई नियमित रूपमा प्रकाशन गर्दै जाने जानकारी अनुरोध छ ।

- सम्पादक

(ग) अभूत (वर्तमान/भविष्यत) काल (अकरण)

दुमी	नेपाली
१. आडु छुम्तो ।	म नाचिदन ।
२. इन्ची छुम्तीन ।	हाम्दुई नाचैनौ ।
३. इड्की छुम्तीन ।	हामीहरू नाचैनौ ।
४. उन्चु छुम्तुन ।	हाम्दुई नाचैनौ ।
५. उड्कु छुम्तान ।	हामीहरू नाचैनौ ।
६. आनी आछुम्तान ।	तिमी नाचैनौ ।
७. आन्ची आछुम्तीन ।	तिम्दुई नाचैनौ ।
८. आनीमु आछुम्तानीन ।	तिमीहरू नाचैनौ ।
९. उम छुम्तान ।	ऊ नाचैन ।
१०. उन्ची छुम्तीन ।	उन्दुई नाचैनन् ।
११. उनीमु हाम्छुम्तान ।	उनीहरू नाचैनन् ।

(घ) भूत काल (अकरण)

दुमी	नेपाली
१. आडु माछुमोनो ।	म नाचिन ।
२. इन्ची माछुमीन ।	हाम्दुई नाचेनौ ।
३. इड्की माछुम्कीन ।	हामीहरू नाचेनौ ।
४. उन्चु माछुमुन ।	हाम्दुई नाचेनौ ।
५. उड्कु माछुम्कुन ।	हामीहरू नाचेनौ ।
६. आनी आछुमुन ।	तिमी नाचेनौ ।
७. आन्ची आछुमीन ।	तिम्दुई नाचेनौ ।
८. आनीमु आछुम्नीन ।	तिमीहरू नाचेनौ ।
९. उम माछुमुन ।	ऊ नाचेन ।
१०. उन्ची माछुमीन ।	उन्दुई नाचेनन् ।
११. उनीमु हाम्छुमुन ।	उनीहरू नाचेनन् ।

तायामी बम बहादुर हदी राई दशकतेपो नुजा तुलुयाङ्खा
(नुवांगी परम्परा)

१. छेन्सी

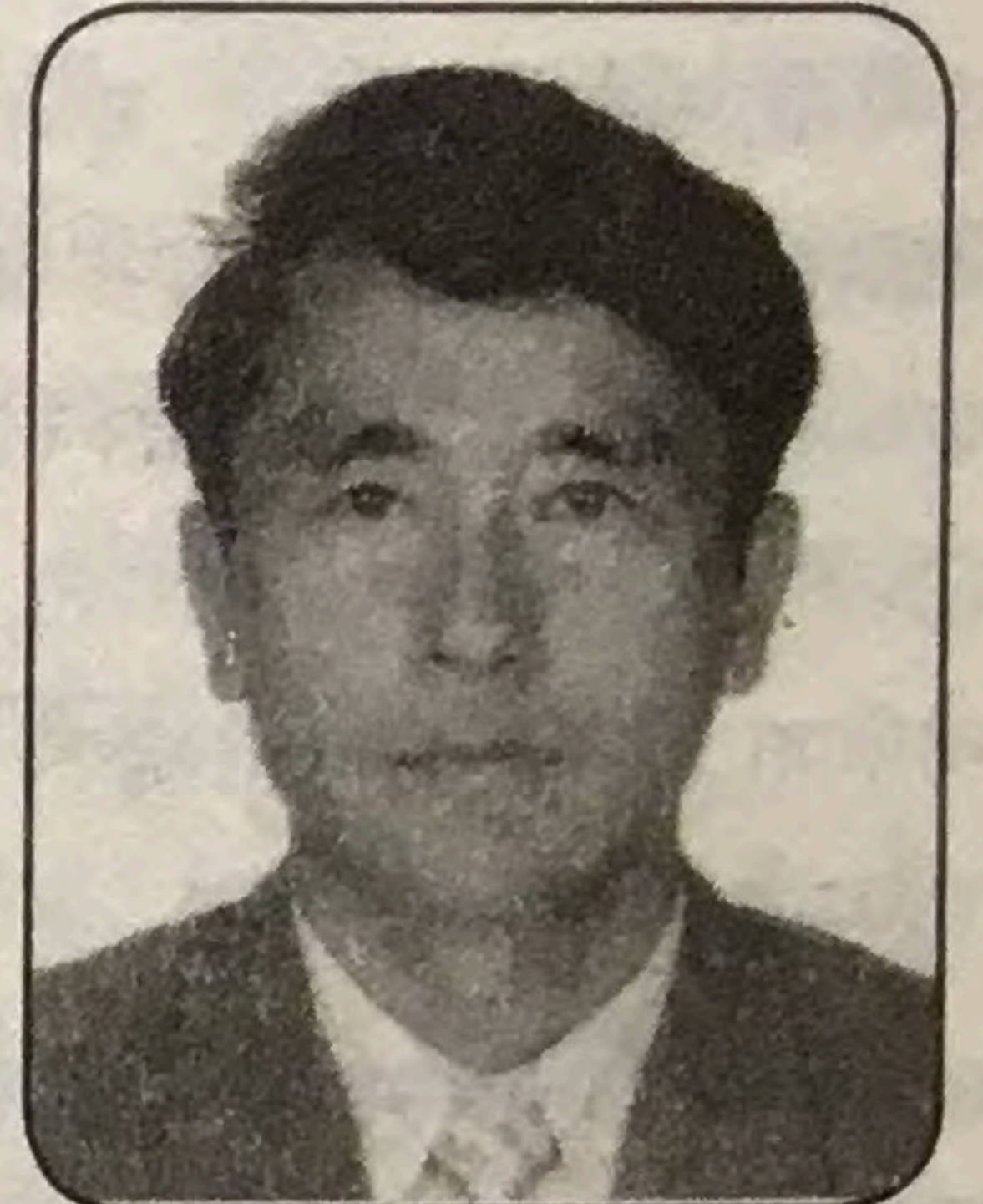
छीरीयाम्लोबी दुमी रदुहाम्पो तायामी मायामीहाम्आ नुजा बीक्सा दुवा तुक्पु घल्पु तुलुयाङ्खा ओ । तेयो चीयम छीरीयाम्लो यो सुरु छुकुम् गोता । ताम्छेम्आ भारा/खलपो कीम्बी होपुपो चुपी मीम्सोका नुजा बीतानी, बीक्ती । ताम् तुलुयाङ्खा छेतेडा सोपे रीदुम्-हदुम् आम्ना यो मदुडा महत्वपूर्ण गोता । ताम्पो दुबी तुक्पु अंश इड्कीपो तायामी बमबहादुर हदी दुमी रदुपो मुद्दुम ताम्बी प्रस्तुत मोडुम् गोता ।

२. नुजापो मुद्दुम

ममे साकुमी दीपामी हाम्नोपो त आन्नी त, (दुमीपो कीम हेम पाछाबी कीम्बी हुःर मुथता तामडा कीम्पो हँचुपो सामेपो नु बाल्नु छुक्ता, हेनी : सत्तम ब्राक्सुपापो/लुप्पो डीक्पापो/हदी छेकापापो छेकामापो खलतुम् ताम्डापो नु: जेना छुक्ता) होप्पो, नाछीरीमा होप्पो, बतसु हाम्नो, चुहाम्नो पीहाम्नो पो त आन्नी खीताप्सु होप्पो, सुपासु होप्पो, लुमालु होप्पो, लाम्चुकुत होप्पो, मोसो होप्पो, हुँछेम्मा, दीछेम्मा होप्पो, पातीजाछेम्मा होप्पो, सुरीमी होप्पो, यारीमी होप्पो, नागेमी होप्पो, यलेमी होप्पो, बखेलु (बखालु) होप्पो, तखेलु होप्पो, सेरलु होप्पो, भाइलु होप्पो, छेकुम्लु होप्पो, सुप्तलु होप्पो, लुमालु होप्पो, मायासु होप्पो, कीम्तसु होप्पो, बलङ्खा होप्पो, चेञ्चे होप्पो, तुप्सुमी होप्पो, धीलुमी होप्पो, यलुमी होप्पो, छीलुमी होप्पो, कुबीमी होप्पो, तायामी होप्पो, नुवामी होप्पो, दखमी होप्पो, सीकुमी होप्पो, परीमी होप्पो, लेसमी होप्पो, कुबीपो, त ।

आन्नी त

खारुमी, उक्तीमी, दोदुमीपो त, आन्नी छीरीयाम्लो, याम्लो थोपीयजा त चाचुपो खारुजा, बक्तजा, छीप्लीजा, हीताजा, छीरीजा, याल्मोजा, थोपीयजा, नोपीयजा, भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीयो भारा चुहाम्नो ।

चप्सा : चतुरभक्त सत्तम दुमी राई

तायालु डायालुपो त, आन्नी त दोदुमी, रीदुमीपो त, हदुमीपो त, आन्नी त छीरीयाम्लो, याम्लो थोपीयजा त चाचुपो खारुजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मोजा, थोपीयजा, नोपीयजा, भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीयो भारा चुहाम्नो ।

३. आखुमा सेलेवासाखुवावी मुद्दुम (छुँदै बोलीवचनमा भनिने मुद्दुम)-

तोदुवा तो, लुम्दुवा तो, छालुवा तो, मालुवा तो, ताकुवा तो, हाकुवा तो, सीबीवा तो, रीबीवा तो, आनीत । छीरीयाम्लो, थोपीयका त चाचुपो खारुजा, बक्तजा, खार्सीजा, छुप्लीजा, हीताजा, छीरीजा, याल्मुजा, थोपीजा, नोपीजा त भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीओ चुहाम्नो ।

तायामीडालोया त आन्नी त दोदुमीयो त आन्नी छीरीयाम्लो, थोपीबुयो त, चाचुपो, खारुजा, उक्तीजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मुजा, थोपीजा, नोपीजा, भारा मुसीकाको हुप्सा

त जोनीओ चुहाम्नो ।

चादुमी, बुलुमी, रीदुमी, हदुमी, साकुमी, इलुमी, छीलुमी, मसीमे मदीमे, मुलेमी मुछेमी, तायामी, कुबीमी, सेलेमी, सेचेमी, मुखीमी, रीखीमी, खादीमा, बुद्धीमा, दोदीमा, मुन्दीमापो आन्नी त । छीरीयाम्लो, याम्लोछोपी, चाचुपो खारुजा, उक्तीजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मुजा, थोपीजा, नोपीजा, भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीओ चुहाम्नो ।

४. पीहाम्नो मीचुम्हाम्बी बीक्सा मुद्दुम (आदरणीय पिपिहरूलाई दिने मुद्दुम)-

आन्नी पीहाम्नो ममे साकु दीमामी हाम्नो, दीखामा, इड्खामा, बुड्खामा, छेकामा, ब्राक्सुमा, छेकामा, सेकामा, बयमा, हीन्दमा, चेचेरेडमा, चेरुडमा, जेरोमा, वाछामा, बलीमा, सीरीमा, तोलोमा, पोलोमा, इमुमा, हुइपामा, चयडमापो, आन्नी छीरीयाम्लो, याम्लोथोपी, चाचुपो, खारुजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मोजा, थो पीजा, नोपीजा, भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीओ पीहाम्नो ।

सीकीमा, परीमा, चादुमी, बुलुमी, रीदुमी, हदुमी, साकुमी, इलुमी, छीलुमी, मस्युमे, मदीमे, मुलेमी, मुछेमी, आन्नी छीरीयाम्लो, याम्लो थोपीयजा चाचुपो बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मोजा, थोपीयजा, नोपीयजा, भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीओ पीहाम्नो ।

खामालु खमेर्मा, सामालु समेर्मा, वात्तोमापो आन्नी, छीरीयाम्लो, याम्लोथोपी चाचुपो खारुजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मोजा, थोपीयजा, नोपीयजा, भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीओ पीहाम्नो ।

४.१. आखुमा सेलेवासाखुवावी आक्सा मुद्दुम (छुट्टै बोलीवचनमा भनिने मुद्दुम)-

तम्वेला दाउलोहु हीसीसोका जीक्सा मुद्दुम आखुमा छुक्ता । नीमुजासुरु सुक्तुलु दाउलोलुबी लक्न छुक्ता क जीना छुक्ता । ताम्पो मुद्दुम:

तबी त साकुमी सीरोप्पो, दीपामी सीरोप्पो, दीखामा सीरोप्पो, दीखमी सीरोप्पो, सुरुमी सीरोप्पो, यारीमी सीरोप्पो, नागेमी सीरोप्पो, यलेमी सीरोप्पो, बलड्खा सीरोप्पो, पलड्खा सीरोप्पो, तुप्सुमी सीरोप्पो, धीलुमी सीरोप्पो, इलुमी सीरोप्पो, छीलुमी सीरोप्पो, मस्युमे सीरोप्पो, मदीमे सीरोप्पो, मुलेमी सीरोप्पो, चादुमी, सीरोप्पो, बुलुमी सीरोप्पो, रीदुमी सीरोप्पो, हदुमी सीरोप्पो, कुबीमी सीरोप्पो, तायामी सीरोप्पो, सेलेमी सीरोप्पो, सेचेमी सीरोप्पो, रीखेमी सीरोप्पो, मुखीमी सीरोप्पो, नुवामी सीरोप्पो, दकमी सीरोप्पो, लेसमी सीरोप्पो त ।

४.१. फेक्नौ रेक् नम्बरबी आक्तीम् सवम्बी हेनी आना छुक्ता

तोदुवा तो, लुम्दुवा तो, छालुवा तो, मालुवा तो, ताकुवा तो, हाकुवा तो, सीबीवा तो, रीब्रीवा तो, सीरोप्पो, चादुमी, बुलुमी, रीदुमी, हदुमी, साकुमी, इलुमी, छीलुमी, मासीमे, मदीमे, मुलेमी, मुछेमी, तायामी, कुबीमी, सेलेमी, सेचमी, रीखीमी, मुखीमी, खादीमा, दोदीमापो, सीरोप्पो ओखीनी, काकरा ओखीनी, मकरा ओखीनी, नुक्सुवा ओखीनी, मुक्सुवा ओखीनी, हँचा ओखीनी, सलम्चु ओखीनी, रीखीमी ओखीनी, मुखीमी ओखीनी ।

ओ मालो हदीछा मालो, ओ मालो सखता मालो, ओ मालो बरछा मालो, ओ मालो छुवाम मालो, ओ मालो पुवाम मालो, ओ मालो धीलीङ्गा मालो, ओ मालो गोबीमा (भित्री हृदय) मालो,

ओ मालो कोचीन्दा मालो, ओ मालो फोचीन्दापो मालो, ओ बीन्तीनी, खारुजा बीन्तीनी, उक्तीजा बीन्तीनी, छीप्लीजा बीन्तीनी, हीताजा बीन्तीनी, छीरीजा बीन्तीनी, याल्मुजा बीन्तीनी, छीप्लीजा बीन्तीनी, थोपीजा बीन्तीनी, नोपीजा बीन्तीनी, ओ रीखीम, मुखीमी, ओ लुखीनी आन्नी त कुबीयो, आन्नीया, खारुमी, उक्तीमी, दोदुमीपो त आन्नी त, छीरीयाम्लो, याम्लोथोपी, चाचुपो खारुजा, उक्तीजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मुजा, थोपीजा, नोपीजा भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीओ चुहाम्नो ।

तायालु डायालुपो त आन्नी, दोदुमीपो त आन्नी, छीरीयाम्लो, याम्लो थोपी, चाचुपो खारुजा, उक्तीजा बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मुजा, थोपीजा, नोपीजा भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीओ चुहाम्नो ।

४.२. आखुमा सेलेवासाखुवावी मुद्दुम

तोदुवा तो, लुम्दुवा तो, छालुवा तो, मालुवा तो, ताकुवा तो, हाकुवा तो, सीबीवा तो, रीब्रीवा तो, छानीमानी आन्नी चाचुपो खारुजा, उक्तीजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मुजा, थो पीजा, नोपीजा भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीओ चुहाम्नो ।

चादुमी, बुलुमी, रीदुमी, हदुमी, साकुमी, इलुमी, छीलुमी, मस्युमे, मदीमे, मुलेमी, मुछेमी, तायामी, कुबीमी, सेलेमी, सेचेमी, रीखीमी, मुखीमी, खादीमा, दोदीमा, मुन्दीमापो आन्नी, छीरीयाम्लो याम्लो थोपी चाचुपो खारुजा, उक्तजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मुजा, थोपीजा, नोपीजा भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीओ चुहाम्नो ।

५. फेक्नौ मीचुम् पीहाम्बी

ममे साकुमी, दीपामी हाम्नो, दीखामा याड्खामा बुड्खामा, ब्राक्सुमा, छेकामा, थुलुमा, पुलुमा, बयामा, हीन्दमा चेचेरेडमा चेरुडमा, जेरोमा, वाछामा, वालीमा, सीरीमा, इमुमा, हुइपामा, चयाड्मापो आन्नी, छीरीयाम्लो याम्लोथोपी चाचुपो खारुजा उक्तीजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मुजा, थोपीजा, नोपीजा भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीओ पीहाम्नो ।

सीकीमी, परीमी, चादुमी, बुलुमी, रीदुमी, हदुमी, साकुमी, इलुमी, छीलुमी, मसीमी, मदीमी, मुलेमी, मुछेमी, आन्नी छीरीयाम्लो याम्लोथोपी चाचुपो खारुजा, उक्तीजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मुजा, थोपीजा, नोपीजा भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीओ पीहाम्नो ।

अर्को श्वरमा भन्ने

खामालु खमेर्मा, सामालु समेर्मा, वात्तोमापो आन्नी, छीरीयाम्लो, याम्लोथोपी चाचुपो खारुजा, बक्तजा, उक्तीजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मोजा, थोपीजा, नोपीजा, भारा मुसीकाको हुप्सा त जोनीओ पीहाम्नो ।

६. सुसुमी साइसुमीबी बीक्सा

तम सुसुमी साइसुमीबी प्याखुरआ यहु बीना छुक्ता आन्नी त तबी सुसुमी साइसुमी छीरीयाम्लो याम्लो थोपीपो त चाचुपो बक्तजा, उक्तीजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मोजा, थोपीजा, नोपीजा, भारा मुसीकाको हुप्सा त पीलाम्बी जोनीओ ।

७. राड्ली बुदुमा बीक्सा (अप्राकृतिक ढङ्गले मरेका आत्माहरूलाई दिने मुद्दुम)

तम राड्ली बुदुमाबी यो प्याखुरआ यहु बीना छुक्ता आन्नी त तबी राड्ली बुदुमापो त आन्नी

छीरीयाम्लो याम्लो थोपीपो त चाचुपो खारुजा, उक्तीजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मोजा, थोपीजा, नोपीजा, भारा मुसीकाको हुप्सा त पीलाम्बी, मुसुलाम्बी जोनीओ ।

८. राबोरी केपुमा

आन्नी तबी त राबोरी केपुम, दीबुरी केपुम, छीबुमा केपुम, दीबुमा केपुम, वालेमा केपुम, वाबेमा केपुम, छीरीयाम्लो याम्लो थोपीजा त चाचुजा, खारुजा, उक्तीजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मोजा, थोपीजा, नोपीजा, भारा मुसीकाको हुप्सा त राबोरी केपुमहाम् जोनीओ ।

९. रङ्कुली इङ्कुली

रुसुखमहु हीसीसोका जीक्सा मुद्दुम (थामपट्टि फर्केर भन्ने) -

रङ्कुली, इङ्कुली, हाम्सेनी, थाम्सेनी, कुतुक्सुवापो तो आन्नी चादुमी, बुलुमी, रीदुमी, हदुमी, साकुमी, इलुमी, छीलुमी, मसीमे, मदमि, मुलेमी, मुछेमी, तायामी, कुबीमी, सेलेमी, सेचेमी, रीखीमी, मुखीमी, खादीमा, दोदीमा, मुन्दीमापो त आन्नी, छीरीयाम्लो याम्लो थोपीजा त चाचुजा खारुजा खारुजा, बक्तजा, छीप्लीजा, इताजा, छीरीजा, याल्मोजा, थोपीजा, नोपीजा, भारा मुसीकाको हुप्सा त पीलाम्बी केपुमहाम् जोनीओ ।

१०. कीम्पो छीमोदीमोहाम् लेलेछी, रीमुछी, कोरोछीबी, तपुछी, पूबेबी बीक्सा

आन्नी त छीरीली डाडो, हीताडाडो, छीरीजा, याल्मोजा थोपीजा, नोपीजा त डाडो, ओ ताम्बीनी, सीरुमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी यारीमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी नागेमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी यलेमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी बलङ्खा ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी तुप्सुमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी

धीलुमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी यलुमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी साकुमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी दीपामी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी इलुमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी छीलुमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी मसीमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी मदीमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी मुलेमी ताम्बीनी, ओ ताम्बीनी मुछेमी ताम्बीनी ।

११. सुरुमी हुःर (पूजा)

यबीबी सुरुमी हुःर मुक्सा (अन्तिममा सुरुमी पूजा गर्ने)

सुरुमी छीमोबी सक्पु फीरुबु बीना छुक्ता । मोसो काडा तुक्पो चोक्तुम् पाउम्फु लक्नु छुक्ता । तुक्पु आर्खुपो खरवा यो लक्नु छुक्ता । मोदाम्-खीदाम् लक्नु छुक्ता । नक्छोआ रीदुम हदुम्पो मुद्दुम मुथत्ता क तम पाउम्फु कोक्सोका सुरुमी छीमोबी हीयो लक्ता ।

अर्थ

आन्नी = तपाइहरू ।

ओखीनी = पूर्खाहरू जत्ति सबै बसेर खाइदेउ ।

ओ मालो = राम्रो शुद्ध, केहीले नछोएको, ल है नयाँ भर्खरको अन्न राम्रोसँग, आरामसँग खानु भन्ने अर्थमा

इङ्खामा = नाछिरिड महिलाहरू ।

हीताजा = खोरिया फाँडेर उब्जाएको अन्न ।

इमुमा = हरसी, दिम्मचु, सरचु, वालक्पा र हम्रुचु पाछाको महिलाहरूकोसामे ।

इलुमी = इलम गरेर बस्ने ।

उक्तीमी = तोप्सुमा जाँड बनाएको खाद्यवस्तु

कलङ्खा = माभी वा नाव खियाने काम गर्ने मानिस । नुवाङ्गी गर्दा बलङ्खा बाहेक अन्य नुवाङ्गी

गर्ने धानमा राखीएका सबै हतियार कोदाली, तर वार, धनुकाँड इत्यादि जसको सहायताले खेतीपाती गरेर खाइन्छ भन्ने अर्थमा यो बलङ्खा जस्तै उद्देश्य पुरा गराउने साधन हो ।

बलङ्खा कलङ्खा = दुमी किरात राईको संस्कृतिमा नाव खियाउँदै संस्कृति सम्पन्न गर्ने कार्य

काकरा = धनुकाँड हाइहतियार खेलाउने पुरानो बाजे पूर्खाहरू, जसको सन्तान हामी हौं । माकरा बाजेको सन्तानहरू चाहीं छैनन् भन्ने भनाई गर्दछन् बमबहादुर पूर्खाहरू ।

काकरा ओखीनी, = पुरानो पूर्खाहरू, चेप्जु बाजेहरू सबै बसेर खाइदेउ

काकरा माकरा ओखीनी = पुराना बाजेहरू सबै बसेर खाइदिनुहोस

कीम्तसु = घरको आदरणीय

कुबीमी = नागीधामी

कोचीन्दा = एक जातको चरा कटेरो जसले नयाँ धान खान्छ । यो जातको कटेरा नुवाङ्गी गर्ने बेला खुबै देखा पर्छ र अरुबेला हराउँछ । कटेरो र किरातको बाजेहरूसँग सांस्कृतिक सम्बन्ध रहेको छ । कटेराको प्रकारहरूमा फोचिन्दा, धिलिङ्गा र गोबिन्दा हो । फोचिन्दा = एक जातको कटेरो चरा कोचिन्दा पछि क्रमशः आउने शब्द जस्तो : कोचिन्दा फोचिन्दा । धिलिङ्गा पनि एक जातको रातो कटेरो नै हो । यसको रङ रातो हुन्छ । गोबिन्दा कटेरो चाहीं कालो रङ्को हुन्छ ।

खमेर्मा = जाँडरक्सीको निर्माण गर्न जान्ने महिला

खादीमा = धरती, पृथ्वी सरहको

खारुजा = खेती गरेर उमारेको अन्न ।

खारुमी = त्यस ठाउँको नेता भई बसेको

खामालु = जाँडरक्सी बनाउन जान्ने महिला

खिताप्सु = त्यस क्षेत्रकै आदरणीय शक्तिसाली ।

गोबीमा = भित्री मनले

डाडो = खानुहोस, लिनुहोस,

डायालुपो = राम्रो शुन्दर महिला

चयङ्मापो = ।

चाचुपो = पूर्खाको

चुहाम्नो = आदरणीय चुचु बाजेहरू ।

चादुमी = अन्नवाल

चेचेरेङ्मा चेरेङ्मा = सुनुवारहरू ।

चेञ्चे = आदरणीय सिकारीदेव ।

चेञ्चे होप्पो = सिकारी पूर्खा मानिएको ।

छानीमानी = सबैजना नरनाताहरू

छीरीजा = शरद ऋतुमा उमारेको अन्न ।

छुप्लीजा = माटाको भाँडोमा पकाएको भात ।

छाकुवा = अन्तरे ।

छालुवा तो = साइलो ।

छीप्लीजा = माटाको हण्डीमा पकाएको भात ।

छीरीयाम्लो = असोज, कार्तिक र मंसिर महिनाको अवधि, शरद ऋतु ।

छीलुमी = छिलम गर्न सक्ने, पूर्खालाई रिक्काउन बुझाउन सक्ने, बाटो खेद्नसक्ने ।

छुवाम पुवाम = सुगुरको सिकार कोसेली

छेकुम्लु = पाहुना चुल्हा, छोरीचेलीको प्रतिनिधित्व गर्ने चुल्हा ।

छेकामा = रत्कु, हदी र रङ्कासु पाछाका महिलाहरू ।

जोनीओ = खाउ है, खानुहोस है

जेरोमा = जेरो राईको महिलाहरू ।

भारा = सबै ।

तखेलु = चुल्हासँगै बस्ने अन्य चुल्हा ढुङ्गाहरू ।

ताकुवा = काँडलो छोरा, चौथो छोरो

तायामी = धामीसँग मुद्दुमी कार्यमा हिड्ने व्यक्ति, धामीको मुद्दुमी साथी, मुद्दुम गाउन सक्ने ।

तायामीडालोया = किरात संस्कृति धान्ने पूर्खाहरू

तायालु = निश्चित क्षेत्र जान्नेसुन्ने संस्कृति जान्ने मानिस

तुप्सुमी = दाज्यूभाई खलकमा जेठो

तोदुवा तो = जेठोपाको

तोलोमा = बायुड राईको तोलोछा पाछाको महिलाहरू ।

थोपीजा = नयाँ सालमा उब्जाएको नयाँ अन्न ।

थोपीय/थोपीयो = शरदकालको नया अन्न वा नयाँ वर्ष लागेपछिको नयाँ अन्न ।

दखमी = दाखु गर्न सक्ने, पूर्खालाई मुद्दुमबाट बुझाउन सक्ने पूर्खा मानिस । दकमी =

दीखामा = लुप्पो महिलाहरू ।

दीछेम्मा = अगेना माथि रहने तल्लो भारमा बस्ने ।

दीपामी = जेठोपाको पूर्खाहरू ।

दोदीमा = मुद्दुम जान्ने, संस्कृति पहिलाउन सक्ने

दोदीमापो = मुद्दुम जान्ने, संस्कृति पहिलाउन सक्ने

दोदुमी = बखानगर्न, मुद्दुम गाउन सक्ने ।

धीलीडगो = पूर्खाहरू

धीलुमी = आदरणीय ।

नागेमी = खोलाको बाटो पहिलाएर हिड्ने नागी धामी ।

नुवामी = नाम चलेको ।

नोपीजा = नयाँ वर्षको नयाँ अन्न ।

परीमी = सीपसाप गर्ने, सिकिमी सँगसँगै आउने

समानार्थी शब्द ।

पातीछेम्मा = अगेनामाथिको भारमा बस्ने पाथीडालो मा आफ्नो भाग खाएर बस्ने ।

पातीसु = पाथी डालोमा बस्ने देवता, खक्चलिपुको बाबु ।

पीलाम = महिला समुह

पीहाम्नो = महिला पूर्खाहरू

पीहाम्नोपो = आदरणीय पिपी बज्यूहरूको ।

पोलोमा = अम्बोले महिलाको सामे

फोचीन्दापो मालो = एक जातको कटेरो चरोले नया शुद्ध अन्न खाउ ।

बक्तजा = पसिना बगाएर उब्जाएको अन्न ।

बखेलु = अगेनाको तीन चुल्हा ढुङ्गा ।

बतसु = छिमोदिमो, घरको देवतासरीको । ममे = ल है ।

बयमा = चामलिङको बय पाछाका महिलाहरूको सामे

बरछा = साखा सन्तान

बलङ्खा = नदी वा पानीमा हेलिने ढुङ्गा जसबाट नागीधामी हिड्ने गर्दछ ।

बलङ्खा कलङ्खा = नाउ ढुङ्गा जसबाट नागीधामी नदीको बाटो हिड्छ ।

बलीमा = किरात राईको महिलातर्फको कुनै एक सामे ।

ब्राक्सुमा = सत्तम पाछाका महिलाहरू ,

बुङ्खामा = साम्पाड राई महिलाहरूकोसामे ।

बुलुमी = पैसावाल

बीन्तीनी = आदरपूर्वक दिएका

बोयोमा = मभेनी

भाइलु = दाज्यूभाईको प्रतिनिधित्व गर्ने चुल्हा ।

मदीमे = नागीधामीसँग नाचन ।

मसीमे = नागीधामीसँग नाच्ने बाँधिएका महिला सहकर्मीहरू ,

मसुम्मा = अगेनाको भारमा बस्ने

मकरा ओखीनी = बितेको पूर्खाहरू लिइदिनुहोस

मालुवा = साँस्कृतिक बाटो पछ्याउने, लिने वा अनुयायी

मालो = राम्रो

मुखीमी = संस्कृति सम्पन्न गर्ने, धनुकाँड चलाउने हाइहतियार चलाउने मुख्य मानिस वा यस्तो काम गर्दै आएको मानिस ।

मुखुवा ओखीनी =

मुछेमी = मुख्य केन्द्रित देवता वा मानिस

मुन्दीमापो = प्रकृतिको विषयमा सबैकुरा जानकार राख्ने मानिस ।

मुलेमी = मुख्य, देवता, मानिस

मुसीकाको = एकमुष्ट भएर

मुसीकाको हुप्सा = एकमुष्टमा ।

मोसो = अगेनाको भारमा राज गर्ने ।

याम्लोथोपी = ऋतु तथा वर्ष परिवर्तन भएको ।

यारीमी = सुरिमी देवतासँगै बस्ने साथी देवता, हेर कोर गर्न जान्ने देवता ।

यलुमी = इलम गर्ने, उद्योगधन्दा गरेर बस्ने शीप भएको ।

याल्मुजा = ऋतुअनुसार उब्जाएको अन्न ।

येलेमी = किरात संस्कृतिलाई सम्पन्न गरिआउने पूर्खाहरू ।

रङ्कुली इङ्कुली = रङ्केनी देवताहरू

राङ्गली बुदुमा = अप्राकृतिक मृत आत्मा जो भोकले मरेको हुन्छ

राबोरी = हिली जासीहरूको आत्मा जसलाई नुवाङ्गीमा आँगन बाहिर दिइन्छ ।

रीखीमी = हाईहतियार चलाउने धनुकाँड चलाउने जामुख्य मानिस वा यस्तो कार्य गर्दै आएको ।

रेखीमुखी ओखीनी = धनुकाँड हाइहतियार चलाउने हरूले लिइदिनु ; स्वीकारी दिनु

रीदुमी, हदुमी = किरात संस्कृति जान्ने ।

रीब्रीवा तो = छोराहरूसँगै बस्ने अर्को छोरा, सौते नी छोरो

रुबुवा ओखीनी = वर्ष दिनमा फलाएको चोखो अन्न बसेर खाउ ।

लम्चुपु त = घरको मुख्य पुरुष मानिस ।

लुम्दुवा तो = माहिला ।

लुमालु = अगेनाको उँधोपट्टिको चुल्हाढुङ्गा ।

लुमालु = तीन चुलाढुङ्गा ।

लेसमी = सिकिमीपछिको काम गर्ने उद्योगी महिला वाछामा = तुरचु पाछाका महिलाहरू ।

सलम्चु ओखीनी = दुवैतर्फको बीचमा पूलको काम गर्ने मानिसहरूले पनि लिइदिनु

साकुदीमामी = शक्तिशाली महिला पूर्खाहरू ।

साकुमी = शक्ति भएको, बलसाली सामालु समेर्मा = जाँडरक्सी बनाउन सिपालु महिला ।

सीकीमी = सीपसाप गर्ने मानिस ।

सीरीमा = लिम्बुको महिलाई जनाउने शब्द तथा सामे ।

सीबीवा = कान्छो ।

सुक्सुमी साइसुमी = अप्राकृतिक मरणबाट जागेका आत्माहरू जसलाई नुवाङ्गी गर्दा नक्षोले मुलदैलो छेउमा पछाडिबाट दिन्छ ।

सुपासु = सदा खाइखेली गर्ने, हिडडुल गर्ने ।

सुप्तुलु = अगेनाको तीन चुल्हा, तीनचुल्हासहितको अगेना ।

सुरीमी = कोदोको अन्नसँग बस्ने घरको सुरिमी देवता ।
सुसुमी साइसुमीबी = अप्राकृतिक मरण भएको आत्मा

दुमी तुम्

कीर्तिकुमार हलक्सु दुमी रदु
माखीपा, नोरो देल

E-mail: kirti.dumeerai@gmail.com

१. आनीमु/आनीपो नु: मो ?
(तपाईको नाम के हो ।)
२. ओपो नु:।
(मेरो नाम।)
३. आपो नु: मो ?
(तेरो नाम के हो ?)
४. ओपो नु:।
(मेरो नाम।)
५. आनी/आनीमु हीतोक् थो पो आछुकु/आछुक्नी ?
(त/तपाई कति वर्षको भइस्/हुनुभयो ।)
६. अडु/अड/आँउथो पो छुको ।
(मवर्षको भए ।)
७. तेयो आनी/आनीमु खम्बी आमोतानी ?
(अहिले त/तपाई कहाँ बस्नुहुन्छ ?)
८. तेयो अडु/अड/आँउबी मोतो ।
(अहिले ममा बस्छु ।)
९. आपो/आनीपो कीम् खम् देल्वी गोता ?
(तेरो/तपाईको घर कुन गाउँमा छ ?)
- १० ओपो कीम्आक्सा देल्वी गोता ।
(मेरो घरभन्ने गाउँमा छ ।)
११. आपो/आनीपो कीम्बी आसी-आसी आमोतानी ?
(तेरो/तपाईको घरमा को-को हुनुहुन्छ ?)
१२. ओपो कीम्बी मामा, पापा, चुचु का पीपी....
हाम्मोता ।
(मेरो घरमा आमा, बुबा, बाजे र बजु
.....हुनुहुन्छ ।)
१३. आपो/आनीपो देल्वी खल/भाराआ दुमी
ब्र/ब/भ्र हाम्जेता ?
(तेरो/तपाईको गाउँमा सबैले दुमी भाषा बोल्छन् ?)
१४. ओपो देल्वी खल/भाराआ दुमी ब्र/ब/भ्र

- हाम्जेता ।
(मेरो गाउँमा सबैले दुमी भाषा बोल्छन् ।)
१५. कीम्बी आनीमुहाम् दुमी ब्र/ब/भ्र बी डा
आजेतानी ?
(घरमा तपाईहरु दुमी भाषामा नै बोल्नुहुन्छ ?)
 १६. कीम्बी जीक्तायो हीयोयो उडकु/आड
कु/अडकु होपुपो ब्र/ब/भ्र बी डा तुम् मुक्ता ।
(घरमा बोल्दा जहिल्यै हामी आफ्नो भाषामा नै
कुरा गर्छौं ।)
 १७. आनी/आनीमुलाई दुमी ब्र/ब/भ्र खानोते डा
होता ?
(त/तपाईलाई दुमी भाषा राम्ररी नै आउँछ ?)
 १८. पीस्पीची होता/ खानोते होता/होतानो/
चेन्थइस्तु ।
(अलिअलि आउँछ, राम्रै आउँछ, आउँदैन,
सिक्दैछु ।)
 १९. आ/आनीपो देल्वी तोसी/तोसु यो
हाम्छुम्ता ?
(तेरो/तपाईको गाउँमा तोसी/तोसु पनि नाच्छन् ?)
 २०. उडकुपो/अडकुपो देल्वी तोसी/तोसु यो
हाम्छुम्ता ।
(हाम्रो गाउँमा तोसी/तोसु पनि नाच्छन् ।)
 २१. आनी/आनीमु यो छम्ना आकुक्ता/
आकुक्तानी ?
(त/तपाई पनि नाच्च जान्दछस्/जान्नुहुन्छ ?)
 २२. कुक्तो/कुक्तोनो ।
(जान्दछु/जान्दिन ।)
 २३. आपु/आनीपो पापापो नु: मो ?
(तेरो बुबा/तपाईको बुबाको नाम के ?)

२४. ओ पापापो नु:।
(मेरो बुबाको नाम।)
२५. पापा आतेम्बी हीतोक् थो पो हाम्छुकु ?
(बुबा यसपाली कति वर्षको हुनुभयो ?)
२६. पापा तेयोथो पो हाम्छुकु ।
(बुबा अहिलेवर्षको हुनुभयो ।)
२७. आमु/आनीपो मामापो नु: मो ?
(तेरो आमा/तपाईको आमाको नाम के ?)
२८. ओ मामापो नु:।
(मेरो आमाको नाम।)
२९. मामा आतेम्बी हीतोक् थो पो हाम्छुकु ?
(आमा यसपाली कति वर्षको हुनुभयो ?)
३०. मामा आतेम्बीथो पो हाम्छुकु ।
(आमा यसपालीवर्षको हुनुभयो ।)
३१. आपो/आनीपो चुचुपो नु: मो ?
(तेरो/तपाईको बाजेको नाम के हो ?)
३२. ओपो चुचुपो नु:।
(मेरो बाजेको नाम।)
३३. चुचु हीतोक् थो पो हाम्छुकु ?
(बाजे कति वर्षको हुनुभयो ?)
३४. चुचुथो पो हाम्छुकु ।
(बाजेवर्षको हुनुभयो ।)
३५. मन पीपीपो नु: मो ?
(अनि बजुको नाम के हो ?)
३६. पीपीपो नु:।
(बजुको नाम।)
३७. आपो/आनीपो पाछा क्रा सामे मो ?
(तेरो/तपाईको पाछा र सामे के हो ?)
३८. ओपो पाछाका सामे।
(मेरो पाछा र सामे।)
३९. देल्वी चेन्कीम् यो गोता ?
(गाउँमा विद्यालय पनि छ ?)
४०. तुक्ली गोता/माङ्गु ।
(एउटा छ/छैन ।)
४१. चु:चुहाम् खम्बी पढेहाम्छुक्ता ?
(बालबच्चाहरु कहाँ पढ्छन् ?)
४२. खल/भारा चु:चुमु माम्बी डा पढेहाम्छुक्ता ।
(सबै बालबच्चाहरु त्यही नै पढ्छन् ।)
४३. आनी/आनीमु खम्बी पढेआछुकु/पढेआछुक्नी ?
(त/तपाई कहाँ पढ्नु भयो ?)
४४. आँउ/अडु/अडयो माम्बीडा पढेछुकोम् ।
(म पनि त्यही नै पढेको ।)
४५. चेन्कीम्पो नु: मो हाम्आस्ता ?
(विद्यालयको नाम के भन्छन् ?)
४६. चेन्कीम्पो नु:हाम्आस्ता ।
(विद्यालयको नामभन्छन् ।)
४७. आनी/आनीमु मो छेम्आ आफुक्ता/
आफुक्तानी ?
(त/तपाई कति बेला उठ्छस्/उठ्नुहुन्छ ?)
४८. आँउ/अडु/अड दीस्य बोलोडा फुक्तो ।
(म बिहान छिटै उठ्छु ।)
४९. आफुक्ता/आफुक्तानी का मो आमुता/
आमोतानी ?
(उठेर/उठ्नुभएर के गर्छस्/गर्नुहुन्छ ?)
५०. बोलो फुक्सोका मामालाई फ्लत्तो ।
(छिटो उठेर आमालाई सघाउँछु ।)
५१. चुचु खम्बी हाम्इम्स्ती ?
(बाजे कहाँ सुत्नुहुन्छ ?)
५२. चुचु गात्थाबी डा हाम्इम्स्ती ।
(बाजे गोठमै सुत्नुहुन्छ ।)
५३. आपो/आनीपो कीम्बी मो-मो आतुल्लीम्
गोता ?
(तेरो/तपाईको घरमा के-के पालेको/पाल्नुभएको
छ ?)
५४. उडकुपो कीम्बी पो, फु का तुक्ली ख्लीबायो
तुल्यो गोता ।
(हाम्रो घरमा सुँगुर, कुखुरा र एउटा कुकुर पनि
पालेका छौं ।)

५५. आनी/आनीमु आ मो आमता/आमोतानी ?
(त/तपाईले के गर्नुहुन्छ ?)
५६. अड/आँउ/अड' जा, क खीप्तो ।
(म भात, तरकारी पकाउँछु ।)
५७. जा, क मीहीम् आखीप्ता/आखीप्तानी ?
(भात, तरकारी कस्तो पकाउँछस्/पकाउँनुहुन्छ ?)
५८. जा, क चानुक्सा खीप्तो ।
(भात, तरकारी मीठो पकाउँछु ।)
५९. आनी/आनीमु जा आजीता/आजोतानी ?
(त/तपाई भात खान्छस्/खानुहुन्छ ?)
६०. अड/आँउ/अडु जा जड्तो ।
(म भात खान्छु ।)
६१. आनीआ/आनीमुआ जा आजी/आजोनी ?
(तैले/तपाइले भात खाइस्/खानुभयो ?)
६२. अडआ/आँउआ/अडुआ जा जडु ।
(मैले भात खाए ।)
६३. उम्आ जा जी ?
(उसले भात खायो ?)
६४. जुना नीरी/डीरी ।
(खाइ सक्यो ।)
६५. पीची जा जुक्सा ?
(अली भात खाने ?)
६६. मोनो माजुक्सा, ताम्आडा आलास्तो ।
(होइन नखाने, यसले नै पुग्छ ।)
६७. आमना जा जुदीर् लम्माङ्गु ।
(आज भात खान मन लागेको छैन ।)
६८. जा आजीता/आजोतानी ?
(भात खान्छस्/खानुहुन्छ ?)
६९. मोनो माजुक्सा, जडुका पीयोम् ।
(होईन नखाने, खाएर आएको(तेछ्छोबाट) ।)
७०. उड्कु ने जा जुन्यो मेइ ।
(हामी त भात खायौं है ।)
७१. जोनी-जोनी बोलो रीम्ता ।
(खानुहोस्-खानुहोस् छिटो सेलाउछ ।)
७२. आपो/आनीपो कीर देल् खमु ?
(तेरो / तपाईको मावली गाउँ कहाँ ?)
७३. ओपो कीर देल्.....।
(मेरो मावली गाउँ।)
७४. कीर देल्बी हेम् रदु हाम्मोता ?
(मावली गाउँमा कुन राई छन् ?)
७५. ओ कीर देल्बीरदु हाम्मोता ।
(मेरो मावली गाउँमाराई छन्)
७६. खेम् सु यो हाम्मोता ?
(अन्य जाति पनि छन् ?)
७७. मोनो हाम्मामु रदुतुडा हाम्मोता ।
(होइन, छैनन् राईमात्र छन् ।)
७८. मोखो होपुपो ब्र/ब/भ्र हाम्जेता ?
(नत्र भने आफ्नै भाषा बोल्छन् ?)
७९. पीस्पीची हाम्जेता/हाम्जेतानो ।
(अलीअली बोल्छन्/ बोल्दैनन् ।)
८०. मामाआ हाम्जेता ?
(आमाले बोल्नुहुन्छ ?)
८१. खानोतेडा हाम्जेता ।
(राम्ररी नै बोल्नुहुन्छ ।)
८२. मामाआ मीहीसोका हाम्चेइसी ?
(आमाले कसरी सिक्नुभयो ?)
८३. कीर देल्बी हाम्जेतानो खोयो उड्कु देल्बी
खल/भाराआ होपुपो ब/ब्र/भ्र बीडा हाम्जेता ।
माम्लाडा हाम्चेइसीम् ।
(मावली गाउँमा नबोले पनि हाम्रो गाउँमा सबै
ले आफ्नै मातृभाषामा बोल्छन् । त्यहीबाट
सिक्नुभएको ।)
८४. मोनोखो आनी/आनीमु यो खानोतेडा आज
ता/आजेतानी ?
(नत्र त/तपाई पनि राम्ररी नै बोल्छस् /बोल्नुहुन्छ ?)
८५. दुमो ने कुक्तोनो । पीस्पीची ने जेतो, कुक्तो
/ कुक्तोनो, चुक्तोनो/मालो चैन्यइस्तु ।
(धेरै त जान्दिन । अलिअलि त बोल्छु, जान्दछु /
जान्दिन, बुभ्दिन/भर्खर सिक्दैछु ।)
८६. मीहीम् आमोता/आमोतानी आनी/आनीमु ?

- (कस्तो छस् / हुनुहुन्छ त/तपाई ?)
८७. खानुक्साडा मोतो / डेक्सा मोतो ।
(राम्रै छु/ विरामी छु ।)
८८. मो छुकु मन, मो डीस्ता, हीयो वीका तेहेम् ?
(के भयो त अनि, के दुख्छ, कहिलेदेखि यस्तो ?)
८९. तु-स्वाक्दीन हेदु छुकु, दख्ल डीस्ता, खाला(म्वाआ आलुफोम् गोता ।
(एक-दुई दिन जति भयो, टाउको दुख्छ, रुघा लागे
को छ ।)
९०. मन मा फलुकी मो छुकु ? कर वो दोक्तो ?
(अनि त्यो खुट्टामा के भयो ? घाउ पो देख्छु ?)
९१. ताम्ने आतीनो /आतीनोम्का/आस्नम्/आपे
/मालो आथीयोका कर छुकुम् ।
(यो त अस्ती/अस्तीको दिन/हिजो /अधि/भर्खर
लडेर घाउ भएको ।)
९२. मोदु तुडा य ?
(त्यती मात्र की ?)
९३. फलुयो मुलीम् गोता ।
(खुट्टा पनि मर्किएको छ ।)
९४. आनी/आनीमु जा आजी/आजोनी ?
(त/तपाईले भात खाइस् / खानुभयो ?)
९५. जडु/ मानुनाडा/ खीप्यत्तो /माखीप्नाडा ।
मन आनीआ/आनीमुआ ?
(खाए/ खाएको छुइन/ पकाउँदै छु/पकाएकै छैन
। अनि तैले /तपाईले ?)
९६. आँउ/आडु/अड आ ने जुना नीरो/डीरो ।
आँउ/आडु/अड आयो माजुनाडा, कीम् खक्साका
जुक्सा ।
(मैले त खाइसके/मैले पनि आएको छैन, घर गएर
खाने ।)
९७. होका ! मोनोखो ताम्बीडा जुती/जुक्ती वा ।
(हो र ! नत्र यही खाँउ न ।)
९८. मोनो कीम्बीडा हुपास्खुस्तो, आनी/आनीमु
आ जोनी वा ।
(होइन घरमै पुगिहाल्छु, त/तपाइले खानुहोस् न ।)
९९. आमना आनी/ आनीमु/आनीमुहाम्
खमु/खप/हेम्पा आखुस्ता/आखुस्तानी ?
(आज त/तिमी/तपाई/तपाईहरु कता जान्छस्
/जानुहुन्छ ?)
१००. आमना आँउ/अड/आडु ने गुर्जुम खुस्तो ।
दुवाबी खुस्तो । खीर्सीकुबी खुस्तो ।
(आज म त बजार जान्छु । मेलोमा जान्छु । घुम्न
जान्छु ।)
१०१. मो कीकुबी गुर्जुम आखुस्ता/आखुस्तानी ?
(के किन्न बजार जान्छस् / जानुहुन्छ ?)
१०२. गु-सेम् का पोक्सु कीना आस्तोम् ।
(लुगाफाटो र सुँगुरको मासु किन्नु भनेको ।)
१०३. हो का ! आँउ/आडु/ अड लाई यो फुस्सु
यीस्खन्चो/यीस्खइस्नी वा ?
(हो र ! मलाई पनि कुखुराको मासु ल्याइदे /
ल्याइदिनुहोस न ।)
१०४. नोता, सोजा ?
(हुन्छ, पैसा ?)
१०५. सोजा ने बीन्सुन्ता/बीन्सुन्तानी तेयोडा ।
(पैसा त दिइ पठाउछु अहिले नै ।)
१०६. पीदा/पीस्नी वा त ।
(ले /ल्याउनुहोस् न त ।)
१०७. मो आमथत्ता/ आमोथीइतानी ?
(के गर्दै छस् / गर्दै हुनुहुन्छ ?)
१०८. मोदुदुडा डान्देइस्तु माका ।
(त्यती कै बसिरहेको छु त ।)
१०९. आसी-आसी आमोतानी ?
(को-को हुनुहुन्छ ?)
११०. होपुडा मोतो ।
(एकलै छु)

नीरी ।।

सेमुबी

आम्सीनम् सेमुबी ओपो देल् दोक्तु
थाम्पुआ, लाम्दुआ, बल्सीक्दाम्आ
डोक्सो-डोक्सो आउलाईडा आलुस्नु
अइसीनीका होनी मेइ होनी
होपुपो देल्कीम् मीम्सोआ ॥

आम्सीनम् सेमुबी युङ्खुली दोक्तु
युङ्खुलीआ आउलाई डोक्सो आभ्रस्नु
बात्नी माम् पुमाकायो, चारीकु हाम्आ
होनी मेइ होनी छम्कुबी तोसी, दोलोकुम्मा ॥

आम्सीनम् सेमुबी फन्सीकीम् दोक्तु
हलहस मुसो मुन्योम् माम् उन्दुवाहाम्
हम्बक्, रीलेक्, रुवाक् हाम्आ
आउलाईडा हेप्सो डोक्सो आलुस्नु
अइसीनी वो अइसीनी
होपुपो देल्गुथा मीम्सोआ ।

मामाआ थक्पुरीबी बेलुवा पीप्सोआ
हाम्होथीडुम् दोक्तु मेइ सोसेल-सु हीप्सोका
ओ मामा हाम्दुखु ओ कफु सेन्सोआ
आलुस्नु दाउलो फावीं हाम्डाइसीका
माखुचा वो माखुचा
देल्गुथा चामुस्सोका ॥

नीरी ॥

नेपाली भावार्थ

सपनीमा

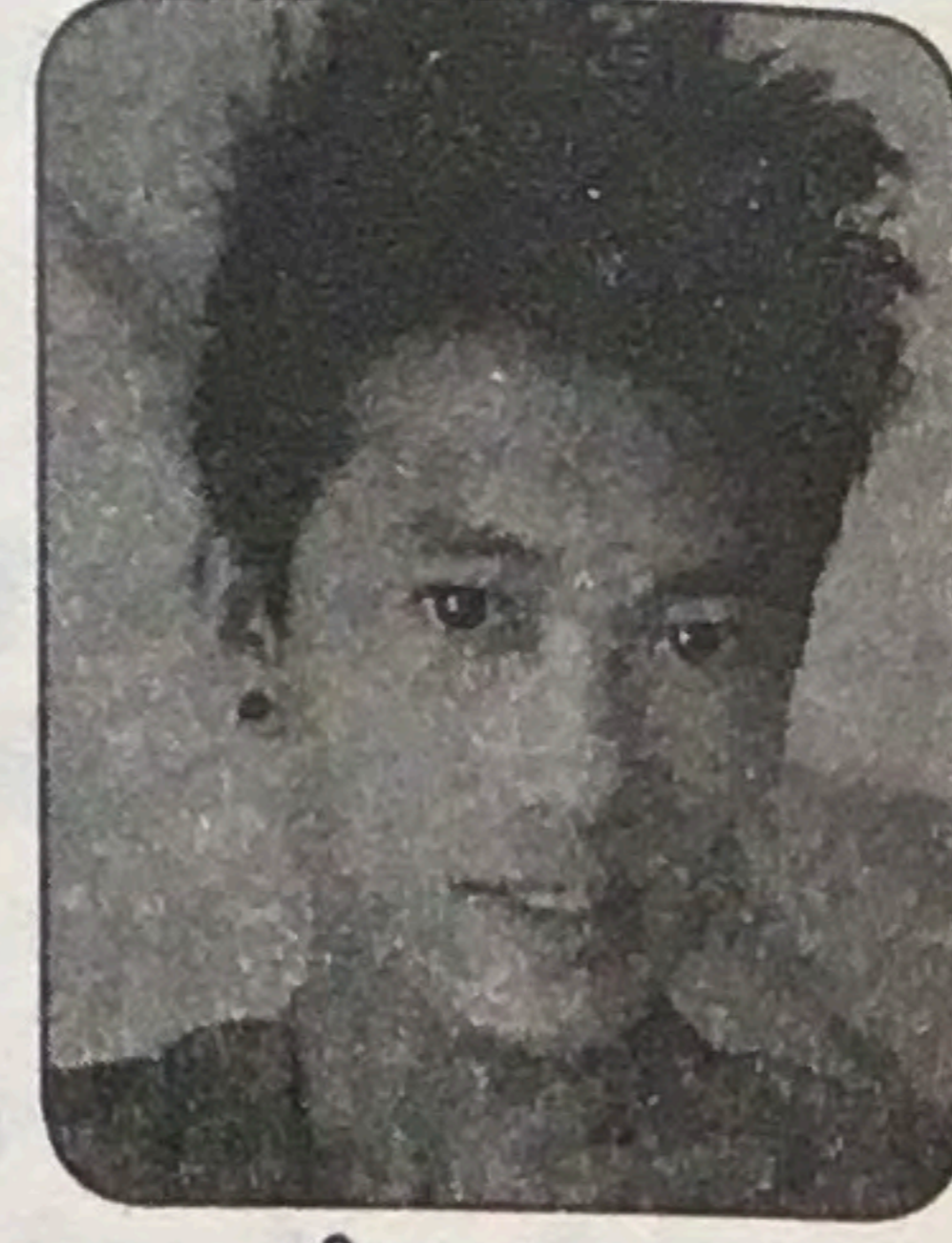
आज राती सपनीमा मेरो
गाउँ देखे
माटोले, बाटोले, चौतारीले
रुँदै-रुँदै मलाई नै भन्यो
फर्केर आउ है, आउ
आफ्नो गाउँघर सम्भरेर

आज राती सपनीमा युङ्खुली देखे
युङ्खुलीले मलाई नै रुँदै बोलायो
भन्यो त्यो फूल र आगनहरुले
आउनु है आउनु नाचलाई तोसी, दोलोकुम्मा

आज राती सपनीमा फन्सीकीम् देखे
हासखेल गर्दै गरेको, त्यो मेलापातहरु
बन्चरे, रिस्लडक्, रावा खोलाहरुले
मलाई नै अँगाल्दै, रुँदै भनिरह्यो
फर्किनु है फर्किनु आफ्नो मातृभूमि सम्भरेर

आमाले पटुकीमा हँसिया सिउरेर
आउदै गरेको देखे है घाँस-दाउरा काटेर
मेरी आमा रोइन् मेरो अनुहार हेर्दै
अगेनाको छेउमा बसी
नजा है नजा
गाउँघर बिसेर ॥

ऐसेलुखर्क गाउँपालिका-७, माक्पा, नोरुङ, खोटाङ

मीम्सा/चप्सा:
प्रयाश दुमी राई

दुमी तोसी/तोसु ले (तोसी/तोसु गीत)

खुलु हाम्पो, खुम्सु हाम्पो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

वालीखापो, दीबुखापो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

रदु चुपो, दुमी चुपो
सायाडा फुनु, लाखाडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

नोरो चुपो, नोरोदेल्पो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

दीक्पा चुपो, दीक्मा चुपो
सायाडा फुनु, लाखाडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

बीर्मे चुपो, चेल्युपुपो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

खुक्सुहाम्पो, धीलुहाम्पो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

तायाहाम्पो, देवाहाम्पो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

चुचाचा, युयुहाम्पो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

सुम्नीमापो, पारुहाइपो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

हेलेकुपो, लाउलीकुपो
सायाडा फुनु, लाखाडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

रीठाकुपो, हम्बकुपो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

रुवाकुपो, बल्लकुपो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

छेन्तानीपो, छेमाकुपो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

दाम्बापोयो, हरपोयो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

ताम्बी मुक्सा चेल्युमुपो, बीर्मेचुपो
सायाडा फुनु, रुरीडा फुनु
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

दीक्पाचुने, दीक्माचुने
छम्दम् मुना छुक्ता
सुम्नीम् पारुहाइ ॥

शब्द, गायन तथा रचना: प्रेम कुमार दुमी राई,
नरमुणि दुमी राई, विष्णु दुमी राई
संकलक: कीर्ति कुमार दुमी राई, स्रोत: स्थलगत
अध्ययन, २०७३

नुःगोबी....

चप्सा : डा. नेत्रमणि दुमीराई

नुः गोबी ताम् नुःआ ते आस्ता

छेम्आ तोया-तोया दो आस्ता
छेम्आ वया वो आस्ता
कुरीउलाम् रीराम्दुपो
मीन्युर तुनाये आस्ता
नुःगोबी ताम् ...

सेमुबी हुना आस्ता
हदुबी खना आस्ता
सोम्ना-दीस्से चारीकुबी
तुहेडा मुना आस्ता
नुः गोबी ताम् ...

बुन्वरसा ताम् थाम्पु
च्याम्लम्सा मन लाम्दु
चुःचुभालबीम् सेन्मीम्सा
देलगुथा दीना आस्ता
नुःगोबी ताम् ...

मुसो होपु डोना आस्ता
फुक्सो तुहे खना आस्ता
मालोक्चुम् रीराम्बी
दःदआ सर्नाये आस्ता
नुःगोबी ताम् ...

रम् बल्सीना रुसुम्
नु बल्सीना दुसुम्
हलहस रीराम् ताम्
लुमालेना खुचीयेइ आस्ता
नुःगोबी ताम् ...

(नेपाली अनुवाद)

मनमनै....

मनमनै यो मन यही भन्छ
कहिले लेकै जाउँ भन्छ
कहिले बेसी धाउँ भन्छ
छायाँसरी जीन्दगीको
चिनो साटिराखौँकि भन्छ
मनमनै ...

सपनीमा आउँ भन्छ
बिपनीमा जाउँ भन्छ
साँभविहान मभेरीमा
साथ सँगै रहौँ भन्छ
मनमनै ...

जन्मी बढ्ने यहीं माटो
खेली हिँड्ने यहीं बाटो
बालापनको निसानी
गाउँघरै छाडेरहुँ भन्छ
मनमनै ...

बसी एकलै रोउँ भन्छ
उठी सँगै जाउँ भन्छ
कलिलो जोवानलाई
सङ्गाली राखौँकि भन्छ
मनमनै ...

मन बिसाउने दौतरी
तन बिसाउने चौतारी
हाँसखेलमै जीवन यो
चालै नपाई बित्योनि भन्छ
मनमनै ...

नोट:- सन्तोष दुमीको संगीत तथा देवेस दुमी
राईको संगीत संयोजनमा प्रज्ञाश्वरी रेकर्डस्मा
रेकर्ड भएको ।

दुमी सम्लुमुल्

- छम्नु(ना)पो ढरप माङ्गु पँतेल ककम ।
नाचुको ढङ्ग छैन आँगन टेढो
- खल/भाराम् ठोक गोता भारा होप्पो, म ये
माङ्गु आबो/आसुये माङ्गु
छनोडी सबै मेरी छैनगोडी सबै टेढी
- मिनपो हारी रुमिपामितुम्बु, डुपो हारी कङ्
कुतुम्बु ।
मान्छेको बल नातासम्म, माछाको बल पानीसम्म ।
- सुत्तोआ बालिखा जुता ।
सुलुकले मुलुक खान्छ ।
- सः फुल्नु(ना) ब(त्र) दुङ्नु(ना) ।
भार जिलाउनु कुरा मिलाउनु ।
- पारुपो जासि मिक्सि सन्सो मित्ना(नु)
आकाशको फल आँखातरी मर ।
- रिब युङ्ता रिबुसि युङ्तुन ।
दाम्ला मक्किन्छ, माम्ला मक्किन्दैन ।
- रुमिपामि आचुम् बुलुचासु, बुलुचासु आचुम्
पुअ ।
इष्टमित्र भनेको लाख, सम्पति भनेको खाक ।
- मिर्दबि म गोता चुक्ना(नु)वि गोता, अम्निपो
रिब धाम्रोवि गोता ।
सुजनीमा के छ बुजनीमा छ, सुनखरी दाम्लो तारे

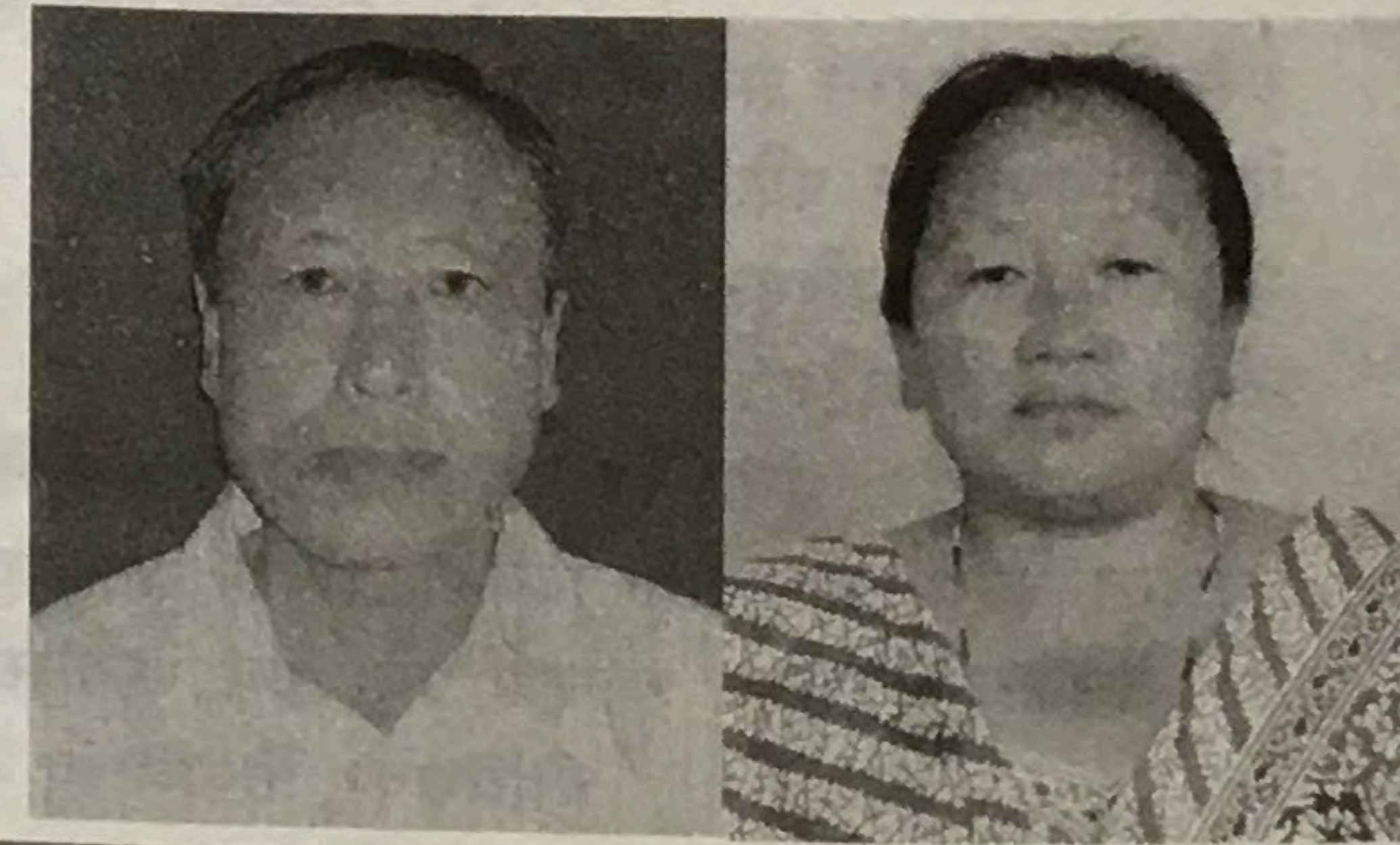
भिरमा छ ।

- मिन भुक्तोपा, उः/थम्पु पंखर बात्ना(नु) इता
मान्छे रुखी बारी दुःखी भन्नु हुदैन ।
- जुनुना तुङ्नु तोतोय, तोतोद मुनु ।
खानुन पिउनु त्यतीकै बस्नु ।
- यिनु भन्दा पिनु घल्पु ।
हगाई भन्दा पधाई ठूलो ।
- सोम्नापो ढैढपेर बुउनुपो सैसवेर
बेलुकाको ढपेर(चाडो सुत्ने) बिहानको सबेर(चाडो
उठ्ने)
- बेल बुखुखो सि, ब मुताखो चुरी ।
बेल फोरे बियाँ कुरा गरे नियाँ ।
- सिनाम् खारु काहोपो ले ।
रातीको काम खोलाको गीत ।
- मु हेनि चु
आमा गुणको तामा

१७. उः लाई लल भक्नु ।

बारीलाई हारी लगाउनु
शंकलन तथा अनुवादक तेजमाया मुरह
श्रोतः १. मनीशोभा हदी २. रत्न कुमारी
हदि(मुरह) ३. वीर ब. मुरह

इसीलीम १८ औं अङ्क सुलाम विशेषाङ्कको रुपमा प्रकाशन हुन गइरहेको तथा
किरातीहरूको महान चाड येले थो ५०७७ छीरीयाम्लो (उधौली) तोसी/तोसु (साकेला) को
शुभ अवसरमा देश-विदेशमा रहनु भएका सम्पूर्णमा हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दै सीमेभूमे,
सुप्तुलु, युङ्खुलु एवम् सुम्नीमा-पारुहाडले हामी सबैको रक्षा गरुन् भन्ने कामना गर्दछौं ।

गणेशभक्त सत्तम राई/बाल कुमारी राई
तथा स-परिवार
केपिलासगढी गाँउपालिका-४, सप्तेश्वर

नेपाल तुक्ली पुमाखम्

-कीर्तिकुमार दुमी राई

नेपाल तुक्ली पुमाखम्
पुचीम् गोता सुनापुर-रुपापुर पुमाहाम्
खलपो गोता मुःरी हो-होपुपो
बीम् गोता माम् मुःरीआडा
उम्पो छेन्सी का मीक्छेनाक्छे ।

ब्र/ब, धर्म, रीदुम्-हदुम्,
भारा आनाडा पुमा/मन्बु ताम् पुमाखम्बीम्
होपुपो ब्र/ब, होपुपोडा गोता रीदुम्-हदुम्
खे-खे गोता छेन्लाम् का मीक्छेनाक्छे ।

च्वा नाम्अप्, च्वा नाम्लुङ्
च्वा नाम्प्य, च्वा नाम्जु
थुनाम्, तोया/वालेम, युनाम्/मदेस
छान्पोम् भारा
पुमाखम्बीम् पुमा इङ्की ।

मुक्तीनो आसीयो घल्सा खामा
मुक्ती भारा तुक्ती
छुना इता छीली/खुलु आस्पोयो
बर्ना, छाना का प्वाना
दोना अधिकार भारापो ।

आपो, ओपो आस्सो मोनो
इङ्कीपो आना चेइसीना छुक्ता
मीहीका आक्तीयो
इङ्की भारा पुमा
तुक्लीडा पुमाखम्बीम् ।

ताम्बीडा छुक्ता खानुक्सा खलपो
आक्ती छेन्लाम् का मीक्छेनाक्छे
खक्तीनो आसीयो फ्वाइसीतो
कीर्ती/प्यार्ती भारा थुम्सीतो ।

नेपाली अनुवाद

नेपाल एक फूलबारी

नेपाल एक फूलबारी
फुलेका छन् रङ्गीबिरङ्गी फूलहरु
सबैको छ बास्ना आ-आफ्नै
दिएको छ त्यही बास्नाले
उसको चिनारी र पहिचान ।

भाषा, धर्म, संस्कार-संस्कृति
सबै भन्नु नै फूल यस फूलबारीको
आफ्नो भाषा, आफ्नै छ संस्कार-संस्कृति
फरक-फरक छ चिनारी र पहिचान ।

कोही पूर्व, कोही पश्चिम
कोही उत्तर, कोही दक्षिण
हिमाल, पहाड, तराई
फैलिएका सबै
फूलबारीका फूल हामी ।

छैनौं कोही ठूलो, सानो
सबै छौं एक
पर्नु हुन्न ओभेल कसैको
बढ्नु, फैलनु र फुल्नु
पाउनु अधिकार सबैको ।

तेरो, मेरो भन्दै होईन
हाम्रो भन्न सिक्नुपर्छ
किनकि
हामी सबै फूल
एउटै फूलबारीको ।

यसैमा हुन्छ भलो सबैको
दिन्छ चिनारी र पहिचान
नजाऔं कोही छुट्टिएर
जोगाऔं सबै जुटेर ।

स्रोत: थुंगा, मातृभाषा कविता संगालो-६
(अन्तर्राष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१६), आदिवासी
जनजाती उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, लगनखेल,
ललितपुर, नेपाल, पृ.-५६

तुक्बो सिङ्सिबु

खुलुपो लम्लु धोःलकड
रिमेम, नायम, तोमा, खेमामुल
मुद्दुमबि दप्सुनिम दोक्ती ।
ब्रस्मा, भेक्सुमा, बुडखामा, वाछामा,
सिरिङ्मामुल दाखुमोनिम दोक्ती ।
तोदिप्मुलाई देफत्तिम डिक्ती ।
आम्नु तुम्बु...!
खोए, तुक्बो लुक्पो सिङ्सिबुआ हिनाए,
तम् काक्छीघोइ लुक्कजोता
सागोघोइ छक्लेलोजोता याच्चिबुपो
कुमिन छन्दुमु...!
म गो नि ?
किरावा हारिसा धोःपो,
रेकसक जुक्तुम्बु हारिखा मुक्पु
भुपा हाड यलम्बरलक,
यपा हाड गस्तितुम्बुपो,
हाडमामुलपो नु ।
मक छाम्माछेना बासुन ?
मक छाउ हेनि हाड खुची ?
मक रुम्जु हेनि युड खुची ?
म, महेम खारु गो हाम्मुलपो ?
तम्हेम, दुमो सिङ्सिबुमुलपो
डिमु थेरजोता अडलम्बु...

तेत्नाक,
हेम्पाए माबात्तिम, माछेन्चिम हाडमामुल
हेड, बडसेउली तित्तु खारुबी
ओ लालुक्पु नुरपिपि मक्सुपिपिमुल ये
धुइपात्ताल माडु अड
दुम्नु माचाफुन
लुमु, दुमो लुमु
अहँ मादुमुन हेम्पाए ।
दुम्नु माचाफुन,
दुमु मात्तै सामे दप्सुनाबी ।
तिदु मात्तै मिन्तोक्पो सिगोमाबी ।
तेत्नाक,
होप्पो बडसेउलीघोइ चामुम तायाहाडमामुल
होखमहारीकाइ चाम्सु छुकुम हाडमामुल
भारालाई छेन्मुनु छ ।
छेन्नुछ हारिमि निगुहाडमा, रोकोहाडमा,
सुनाहाडमा, अटलहाडमामुल ।
कोप्नुछ साम्फेलुपो चोबि
चप्नुछ सिलिचुडपो रुवालुबि
भारालम्बु हाडमामुलपो निक्लम नु ।
लम्नुछ जिडपो खुलुसम ।
डिनुछ मोम जुकपो चानुप्पा मु तुम
डिमुनुछ मुनाम्था सम्लु बालिखाभोरी ।
यलम्बरहाडमालक गस्तिहाडमातुम्बु,
याक्थुडहाडमालक लेम्पुहाडमातुम्बु...।

एउटा प्रश्न

श्रृष्टीको सुरुवाती कालदेखिनै
रिमेम, नायम, तोमा, खेमाहरू
मुहुममा फलाकेको भेटिन्छ ।
ब्रस्मा, भेक्सुमा, बुडखामा, वाछामा,
सिरिड्माहरू तुकारेको पाइन्छ ।
तोदिप्पु पनि पुकारेको सुनिन्छ,
आजसम्म..!
तैपनि, एउटा तिखो प्रश्नले सधै,
यो मस्तिष्कभित्र घोचिरहन्छ
मनभित्र छल्किरहन्छ जिज्ञासाको
अतृप्त ज्वारभाटा..!
के थियो होला नि ?
किरात शासन कालका,
३२ औ पुस्तासम्म राज्य गर्ने,
प्रथम राजा यलम्बर देखि,
अन्तिम राजा गस्तीसम्मको,
महारानीहरूको नाम ।
किन फैलिएन सुबास ?
किन शित भै सुकि गए ?
किन हिँउ भै बिलि गए ?
के कस्तो भूमिका थियो उनीहरूको ?
यस्तै खाले असिम प्रश्नहरूको
तीर तेर्सिरहन्छ मतिर....
यसरी,
कतै उल्लेख नगरिएका, नचिनिएका रानीहरू
जस्तै, वंशावली पहिलाउने क्रममा

मेरो प्रीय जिजुनी, च्याब्जुनीहरूलाई पनि
धुइपत्ताल लाएँ मैले
भेट्न सकिन ।
खोजे, धेरै खोजे
अहँ भेटिन कतै ।
पटकै भेट्न सकिन,
भेटें फगत गोत्र बाचनमा ।
भेटें केवल कल्पनाको बगरमा ।
यसरी,
आफ्नै वंशवलीभित्र हराएका पूर्वैनीहरू
राज्यसत्तासँगै गुमनामिएका महारानीहरू
सबैलाई परिचित गर्नुछ ।
चिन्नुछ बिरडगना निगुहाडमा, रोकोहाडमा,
सुनाहाडमा, अटलहाडमाहरू ।
खोप्नुछ चिलिमढुङगाको चुचुरामा,
लेख्नुछ सिलिचुङको सिलापत्थरमा,
सबै-सबैतिर हाडमाहरूको असली नाम ।
खोज्नुछ जिउदो इतिहास ।
सुन्नुछ त्यो युगको मिठो मातृबोली ।
सुनाउनुछ अमर गाथा जगतैभरी ।
यलम्बरहाडमादेखि गस्तिहाडमासम्म
याक्थुडहाडमादेखि लेम्पुहाडमासम्म...।

- तेजमाया मुरह ब्रस्मा दुमीराई

केपिलागढी गा.पा.-४, लाम्दीजा, खोटाड

E-mail: dumitejmaya@gmail.com

श्रोत : अन्नाष्ट्रिय मातृभाषा दिवस-२०१७ को

अवसरमा नेपनल प्रज्ञा प्रतिष्ठानमा बाचित
कविता ।

किरात महान चाड साकेला उधौली २०७४ (येलेथो ५०७७) को शुभ
अवसरमा समस्त किरात तथा गैर-किरात वन्धुहरूको सुख, समृद्धि तथा
उत्तरोत्तर प्रगतिमा सुम्निमा-पारुहाड सदा दाहिनो रहन् ।

कुलबहादुर राई

अध्यक्ष

बान्तावा शब्दकोश तथा व्याकरण निर्माण समिति
बाँसबारी, काठमाण्डौ

शुभ-कामना

किरात महान चाड तोली सीली धीरीयाम्लो (साकेला
उधौली) ५०७४ (येलेथो ५०७७) को शुभ अवसरमा
समस्त बीएमेचु (दिदी-बहिनी) तथा चात्तधारु
(दाजु-भाइहरू) को सुख, समृद्धि तथा उत्तरोत्तर प्रगतिमा
सुम्निमा-पारुहाडले आत्मबल बढाइदिउन् ।

- दुमी किरात राई फन्सीकीम, दुमकीम
धरान, सुनसरी

किरात महान चाड तोसी सीली छीरीयाम्लो (साकेला उधौली)

२०७४ (येलेथो ५०७७)को शुभ अवसरमा समस्त बीरमेचु
(दिदी-बहिनी) तथा वात्वछारु (दाजु-भाइहरू)को सुख, समृद्धि तथा
उत्तरोत्तर प्रगतिमा सुम्निमा-पारुहाडले आत्मबल बढाइदिऊन् ।

श्री जयराम दुमी राई/जयपुरी थुलुङ राई तथा स-परिवार	श्री मेमभक्त दुमी राई/देव कुमारी दुमी राई तथा स-परिवार
श्री रामबहादुर दुमी राई/उमीला श्रेष्ठ तथा स-परिवार	श्री गुणराज दुमी राई/सुशिला निरौला तथा स-परिवार
श्री मनी थुलुङ राई/भक्तिमाया/मनु थुलुङ राई तथा स-परिवार	श्री ओमभक्त दुमी राई/यशुमाया नाछिरिङ राई तथा स-परिवार
श्री टंक दुमी राई/भरुमाया/मित्र कुमारी दुमी राई तथा स-परिवार	श्री इन्द्रबहादुर दुमी राई/रचना बान्तवा राई तथा स-परिवार
श्री असार दुमी राई/मन कुमारी चाम्लिङ राई तथा स-परिवार	श्री विष्णु कुमार चाम्लिङ राई/हर्कशोभा दुमी राई तथा स-परिवार
श्री मातेराज दुमी राई/वन्दना चाम्लिङ राई तथा स-परिवार	श्री चिजबहादुर दुमी राई/चन्द्रकला चाम्लिङ राई तथा स-परिवार
श्री जयकुमारी राई तथा स-परिवार	श्री श्यामबहादुर दुमी राई/दुर्गा थुलुङ राई तथा स-परिवार
श्री ईश्वरमान दुमी राई/डम्बर कुमारी खालिङ राई तथा स-परिवार	श्री निर्मला दुमी राई (थापामगर) तथा स-परिवार
डा. नेत्रमणि दुमी राई/सरिता कोयु राई तथा स-परिवार	श्री डिल्लीनाथ थुलुङ दुमी राई/बाल कुमारी दुमी राई तथा स-परिवार
श्री बबि दुमी राई/आसिरा थुलुङ राई तथा स-परिवार	श्री किर्ति कुमार दुमी राई तथा स-परिवार
श्री कुमारसिंह दुमी राई/रबिका थुलुङ राई तथा स-परिवार	श्री सोमबहादुर दुमी राई तथा स-परिवार
श्री चतुरमान दुमी राई/दुर्गा कोयु राई तथा स-परिवार	श्री दिपक दुमी राई/बिनिता सुनुवार तथा स-परिवार
श्री मदन कुमार दुमी राई/जिता चाम्लिङ राई तथा स-परिवार	श्री भुमिनन्द थुलुङ राई तथा स-परिवार
श्री सहजित दुमी राई/लक्ष्मी दुमी राई तथा स-परिवार	श्री भानुभक्त दुमी राई तथा स-परिवार

माकपाली किरात राई समाज (माकिरास)